

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Beskrivelse

o b e r

D e n T h o r s e n g

a f

Fred. Christ. Lund,

Ⓒogenspræst for Landet Menighed.

Med et stentrykket Kort over Thorseng og dens Omegn.

Odense 1825.

Trykt paa Forfatterens Forlag hos E. Hempel,
Cier af Jurns Stifts Adresselontoir og Bogtrykkerie.

Deres Excellence

General-Lieutenant

F r e d e r i k S u e l

Stamherre til Thorseng

Storforst af Dannebrog

hvis

udmærkede Fortjenester,

f o m

Dplysnings, Bindstibeligheds, Ordens Ben

og nidkjære Befordrer,

Efterlægten

wil erkjende og paakjonne,

tilignes disse

B l a d e

f o m

et Hoiagtelses og Taknemmeligheds Beviis

af

K o r f a t t e r e n .

F o r e r i n d r i n g .

Anledningen til nærværende lille Skrift skyldes Hs. Hoiarværdighed, Hr. Doctor og Amtsprovst, Ridder Vedel i Skaarup. Det var, om jeg mindes ret, i Aaret 1814 at denne for det Gode i sin Kreds saa virksomme Embedsmand i Sunds Herreds Konvent foreslog de der forsamlede Præster, til afvejlende Forelæsning i Konventet, at forfatte topografiske Beskrivelser over deres respective Kirkefogne; et Forslag, hvis Udførelse kunde være baade nyttig og behagelig og især have Interesse for dem, der ved Naboerskab stode i saa nær Forbindelse med hinanden. Imidlertid indsaaes det snart af Thorsøngs Sognepræster, at trende særskilte Beskrivelser over Dens tre Kirkefogne vilde medføre trættende Gjentagelser, og især i historisk og oekonomisk, ligesom og i andre, Henseender blive hinanden saa lige, at de neppe alle tre under Læsningen vilde høres med samme Fornøielse. Dette bevægede mig til, med mine ærede Medbrødres Samtykke at forsøge mine Kræfter paa Beskrivelsen af den hele De.

Fra Aaret 1815 til 1819 bearbejdede jeg da det ene Kapitel efter det andet til Forelæsning i Sunds Herreds Konvent, og denne Skriftets første Bestemmelse vil endnu paa adskillige Steder i samme kunne spores. Det udgives nu ved Hs. Excellence Hr. Gen. Lieutenant Juels velvillige Medvirkning, paa saa og ubetydelige Tillæg og Rettelser nær, i den Stand, hvori det 1819 fuldførtes, hvilken Omstændighed jeg beder Læseren især under Læsningen af 5te og 6te Kapitel at have for Øie, da jeg i de der anstillede Beregninger og de af samme uddragne Resultater naturligtviis har haft Hensyn til de 1819 foregaaende Aars Gjennemsnitspriser, der paa Landøkonomiske Producter ere saa høist forskjellige fra de nærværende.

Dette er Alt, hvad jeg ved nærværende Beskrivelses Udgivelse har at forerindre. Dog føler jeg det endnu min Pligt, her offentlig at takke de ikke Saa, som redbon have bidraget til Forsøgets større Fuldstændighed, ved mundtlige eller skriftlige Oplysninger, saavel som ved Laan af Bøger og Manuskripter. Blandt disse tillades det mig især at nævne Thorsengs nærværende høiædle Besidder, uden hvis mundtlige Rettelser og velvillige Meddelelser af skriftlige hos ham bevarede Documenter jeg ikke vilde have været istand til at levere nogen fuldstændig Historie af denne interessante Ø.

Landet Præstegaard den 28 October 1822.

Fred. Christ. Lund.

R e t t e l s e r :

Ekte	5	Kintie	23	Serragdomene,	las:	Serragdomerne
—	12	—	33	ennu,	l.	ennu
—	26	og 28	33	aidermar	og	Mennemar
—	15	—	4	n.	ud	bedt, l.
—	15	—	6	gentalle,	l.	oemontale
—	20	—	19	l.	fibmeret,	l.
—	42	—	19	l.	n.	privetoperte, l.
—	34	—	5	—	—	privetoperte
—	32	—	4	—	—	—
—	32	—	16	—	—	—
—	34	—	2	—	—	—
—	34	—	9	—	—	—
—	36	—	21	—	—	—
—	37	—	25	—	—	—
—	57	—	28	—	—	—
—	57	—	29	—	—	—
—	34	—	2	—	—	—
—	54	—	9	—	—	—
—	56	—	12	—	—	—
—	56	—	21	—	—	—
—	64	—	4	—	—	—
—	67	—	4	—	—	—
—	67	—	10	—	—	—
—	90	—	9	—	—	—
—	92	—	14	—	—	—
—	95	—	15	—	—	—
—	104	—	22	—	—	—

I n d l e d n i n g.

Skjendt Den Thorseng vist nok kun kan regnes iblandt Nsterseens mindre Ver, saa er den dog ingenlunde uden Interesse hverken for den, som veed, at sætte Pris paa de, formedelst en yndig Beliggenhed og heldig sammentræffende locale Omstændigheder frembragte, Naturfjønheder, ei heller for den, som blot bedømmer en Egns eller en Provindses Værd efter den oekonomiske Fordeel, den afgiver for Staten. Meget mere fortjener denne De i flere forskjellige Henseender at kjendes, og dens Beskrivelse, naar den ellers er affattet med tilborlig Sagkundskab og Smag, vil uden Tvivl være kjærkommen for enhver, der ikke er ligegyldig ved hvad, der baade pryder og ganner hans Fædreland. Især vil den med Fornøielse modtages af den fædrelandste Statistiks, Oekonomies og Almueophvsnings Venner; ogsaa Yndere af Historie og Dlofager ville i den, som jeg haaber, ikke aldeles savne Udbytte.

Det blev min heldige Lod i en Tid af 16 Aar at opholde mig paa denne Skjonne og behagelige De. Jeg har i den Tid ikke savnet leilighed til at gjøre Jagttagelser og indhente Efterretninger, som i forskjellige Henseender ere kjendsværdige. At meddele disse forsaavidt de kunne have Almeeninteresse, og forbinde dem med de allerede bekjendtgjorte og i flere Skrifter afsprebte Efterretninger om Thorseng til et sammenhængende Heelt, er Hensigten af nærværende topografiske Forseg. — Om jeg har vidst at benytte den mig givne leilighed til at iagttage alt hvad der paa mit nærværende Opholdssted fortjener at iagttages, om jeg har været omhyggelig og forsigtig nok i at indhente paalidelige Efterretninger, og om jeg har havt Held til skriftlig at meddele dem baade paa en tydelig og ikke ubehagelig Maade, derom modtager jeg gjerne Sagskyndiges Dom. Vel fattes det os ikke ganske paa trykte historiske og statistiske Efterretninger om Thorseng, men deels ere disse afsprebte paa forskjellige Steder, deels ere

de, som Pontoppibans i hans Atlas og Begtrups i hans Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark, forte og ufuldstændige; deels angaae de, som Hertugen af Holsteen=Vechs og v. Esens Beskrivelser, mere nærværende Stamherres Forbrug og prisfælige Indretninger i Særdeleshed end Thorsengs Forfatning i Almindelighed. Et Forsøg til en udførlig Topografie af Thorseng, der omfatter alt hvad der i enhver Henseende kan anses mærkeligt om og paa denne De, synes mig derfor ikke overflødig.

Hvad Navnet paa den De, hvis Beskrivelse jeg har foretaget mig at levere, angaaer, da kunde det vel synes ligegyldigt, hvorledes samme bogstaveres og udtales, eller hvoraf det har sin Oprindelse; dog, da jeg erindrer engang i et eller andet periodisk Skrift at have stædt paa en Anmærkning, hvori Forfatteren holder sig op over den nyere Maade at skrive denne Des Navn paa, gjer sig endog lystig derover og yttre sin uforgribelige Formening, at Laasinge er den eeneste rigtige Skrivemaade, saa tillades det mig her at anføre, at efter min Erfaring er den ældre Skrivemaade ligesaa ustabil som den nyere. Jeg finder nemlig ikke allene i ældre trykte Bøger baade Laasung og Laasinge, men ogsaa i skriftlige Documenter fra det 15de, 16de og 17de Aarhundrede snart Loesing, snart Loesing, snart Thoesing, ligesom ogsaa i latinske Documenter fra det 14de Aarhundrede: Thoslandia, hvilket alt tilkjendegiver, at der vel neppe laader sig afgjøre noget vist i denne Sag.

I Fortegnelsen paa de geistlige Provindser i Danmark, som findes i Knitlinga-Saga, anføres Den Thioekund, som henhørende til Fyen. Et denne De, som jeg formoder, det nuværende Thorseng, saa have vi her, saavidt mig er bekendt, den ældste Benævnelse af Den, som vi nogensteds finde, efter som Knitlinga-Saga er foretaget i det 12te Aarhundrede.

Karsagen til, at den nyere Skrivemaade, Thorseng, paa den senere Tid er bleven saa almindelig antagen, maa uden Tvivl søges i den nu meer end forhen herskende, hvad skal jeg kalde den, patriotiske eller antiquariske lyst til, saa ofte nogen leilighed gives, etymologisk at udlede Benævnelser, især Egennavne, af den nordiske Oldtids Geografie, Historie og Mythologie. Man har da formodentlig i denne Des Navn villet finde Benævnelsen enten af Thors Eng eller vel endog af hans Seng, fordi den formodentlig sin Skjæbhed vel kunde være værdig, at afgive et behageligt Hvilkested for

hiin Oldtidens Nbdlingsgub, naar han skundom, tætt af sine Vandringer i Luften, sælte Ultraae efter at hvile og vederqvæge sig. Hertil kommer, at Thorsengs nærmeste Naboer er Turøe eller som man og skriver, Thoree. Skjendt nu denne De vel neppe er o. Kalbet efter Afguden Thor, men vel snarere har sit Navn af hiin i Historien navnkundige Jomfrue Thore, Rolf Krakes Mormoder,²⁾ der skal ligge begravet paa Den, saa har dog formodentlig denne Navnelighed end mere stadfæstet den nu saa temmelig almindelig antagne Skrivemaade, Thorsing, og just fordi denne nu engang er saa almindelig og, saa at sigt, har faaet Borgerrøt baade i offentlige og private Skrifter, vil jeg ogsaa i dette Forsøg følge den.

Det er ellers mærkeligt, at man især i ældre skrevne og trykte Dokumenter oftere finder Benævnelser, Tosingland end Tosingoe og paa Latin altid Thoslandia, ja det er endog endnu temmelig almindeligt iblandt de mindre Ders Beboere i det Sønden for Fyen beliggende Archipelag, at de kalde Thorseng Stet hen landet, ligesom igjen Thorsengs Beboere kalde hine — Deboerne. Det er, som om en Kvadratmiil er for stort et Areal i Almuens Sjine til at kaldes en De; i det mindste pleie Skolebørnene her paa Den ikke at ville vide af, at de boe paa en De. Hiin Benævnelse er vel ogsaa den rimeligste Anledning til, at den midterste, efter Nøgles Mening, ogsaa den ældste Kirke her paa Den kaldes Lande- eller landet-Kirke, der dog vel maa være det samme som Landets Kirke.

Endnu maa jeg tilføie denne Anmærkning, at Den Thorsengs Indboanere, saavel af dem selv indbyrdes som af Omegnens Almue i Almindelighed ikke kaldes Taafinger men Tosinger, hvilket maaffee kunde ansees som et Beviis for at Dens ældre Navn ikke har været Taafinger, men snarere Tosing, eftersom o lettere end aa i Udtalen forvandles til ø.

Efter disse foreløbige Bemærkninger over Dens Navn, være det mig tilladt at fremsætte den Plan, jeg i nærværende Beskrivelse agter at følge. Jeg ønsker da, saavidt muligt, at indbefatte alt hvad Videdærdigt, jeg enten selv har bemærket, eller af paalidelige trykte og skrevne Kilder har samlet, eller af Tradition har kunnet indhente angaaende Den Thorseng, i følgende 7 Kapitler:

²⁾ See Saxo, Bedels Oversættelse s. 30.

- 1ste Kapitel. Thorsengs geografiske Beskrivelse.
- 2det Kapitel. Historiske Efterretninger om Thorseng i Almindelighed.
- 3die Kapitel. Beskrivelse af og historiske Efterretninger om enkelte mærkværdige Gjenstande paa Thorseng i Særdeleshed.
- 4de Kapitel. Thorsengs Naturbeskrivelse.
- 5te Kapitel. Thorsengs oekonomiske og statistiske Beskrivelse.
- 6te Kapitel. Indretninger og Foranstaltninger til Oplysnings, Vindstibeligheids, Sædeligheds, Velstands og Ordens Befordring og Vedligeholdelse.
- 7de Kapitel. Thorsengs Indboanere, deres Levemaade, Kaar, Kultur og Sprog.
-

1ste Kapitel.

Thorsengs geografiske Beskrivelse.

Thorseng, hvis Midte ligger næsten lige under den 55° nordlig Brede, har uden Tvivl i de allerældste Tider tilligemed Rangeland, Væve og mellemliggende Øer udgjort eet med Fyen sammenhængende Land, men ved Vandets voldsomme Indtrængen fra Belterne synes denne forhen sydlige Deel af Fyen at være bleven oversvømmet og adskilt derfra. Strømmen, som har fundet Hindring og Modstand i sin Fart paa de høiere Eteder, har banet sig Wei over de lavere. Det forrige Lands Høje ere blevene til Øer, det Dale til Hav, Sund og Bugter; og jo snævrere Dalene have været, jo mere Højene paa begge Eider have indskemt Vandet, desto dybere har Strømmen skaaret i og dannet seilbare Kanaler endog for sværere Skibe. Saaledes har sandsynligviis det snævre men dybe Svendborg-Sund, der adskiller Thorseng fra Fyen og Thorse, faaet sin Oprindelse. Indknebet af Fyens høje Kyst, Ørebjergene ved Svendborg, hvorpaa fordam Ørkel=Slot har ligget, samt Thoreses sydvestlige Sandbanker paa den ene Side og af Thorsengs nordvestlige Banker, Øerne (Ørene) og det høje Troensee paa den anden Side, afgiver dette Sund en, skjøndt visnok under visse Omstændigheder vanstelig, Gjennefsart fra det ene til det andet Belt ikke allene for svære Koffartie=Skibe, men endog for armere Brigge og ikke alt for dybt gaaende Fregatter.

Breden af dette Sund er fra 200 til 1000 Favne. Imellem Fjergesæderne er det 630 Alen bredt. Dørffarten fra Svendborg til Thorseng sker fra N. N. O. til S. E. V. og er saavel som Tilbagearten meget afhængig af Strømmens Gang, der, naar den kommer fra Østen, siges at gaae ind og naar den kommer fra Vesten, at gaae ud. De fleste Skibe, som fra den sydvestlige Deel af Fyen, fra Kolding og Hadersleb, siundom endog fra de sydligere Etæder i Hertugdømmene ville gaae ad store Belt eller Øresund, eller og derfra vende tilbage til deres Hjem, passere Svendborg-Sund og overnatte i den saakaldte Egghave imellem Thorseng og Thorse, hvor der gives en forkeelagig Ankerplads. Formedelsi Modveir overtigge her undertiden halshundrede Skibe og derover fra forskjellige Provindsler, og da disse, endog i stærk Storm, der kunne ligge sikke, indsees allerede heraf denne Ankerpladses Vigtighed og store Nytte.

Nod Osten afkilles Thorsøng fra Langeland ved et bredere, men forholdsviis mindre dybt Sund, hvis største Bredde er noget over 1½ og hvis mindste næsten ¾ Mil. Overfarten fra Bemmenæs Færgested til Rudhøbing paa Langeland skeer S. S. O. og regnes, formodtlig den Dristigste, som foraarstages ved de mellemliggende Smaasøer, Siede og Skovøe, at være omtrent en Mil. Paa den sydlige og vestlige Side er Thorsøng omgivet af en Deel mindre Øer og Holme, blandt hvilke Strynøe og Drøtøe ere de betydeligste.

Sundet mellem Stryn og Thorsøng er med en Bredde af 1 Mil meget fladt. Fra begge Sider kan Man vade langt ud i Vandet, saa at der kun i Midten gives en afværende dybere, snart smalere, snart bredere Gjemmesfart, dog kun for smaa Fartøjer. Man har paa Grunden af dette Sund ved lavt Vand opdaget adskillige endnu usforraadnede og efter Beretningen tildeels meget haarde Eggeskappe; ligesom man og imellem to mindre Øer her i Nærheden, Hjortøe og Virtholm, har seet hele Kræer med Rod og Top liggende paa Havets Bund. Denne Lydagelse stadfæster min forhen anførte Hypothese, at alle Sønden for Byen beliggende Øer have i de allerældste Tider været sammenhængende med hinanden. Hvad enten nu Afstillelsen er foregaaet pludselig eller langsom, saa maade dog hine Eggeskappe engang have været rodfæiede i tør Grund, og deres Livværelse endnu paa Havets Bund imellem flere Øer gjør det næsten til Visshed, at disse fordem have været sammenhængende med hinanden.

Den Thorsøng, der indeholder 12549 Tønder Land geometrisk, eller henimod 1½ Qvadrat-Mil, har en meget ureglet Figur. Dens største Længde fra Norden til Sønden d. e. fra de saakaldte Øer eller Øren ved Vindebye, det nordlige Færgested, til Borre-Knude, Dens sydligste Fjorbjerg, er næsten tvende Mil, og dens største Bredde fra Vesten til Osten, eller fra den vestligste Punt af Bornæs Skov til Steenøe-Ødde, er ikke langt fra een og en halv Mil; men i denne Bredde er tillige indbefattet den paa den østlige Side af Den imellem Vademars Stot og Halsøen Bemmenæs indfattede Havbugt, Lungebugten kaldet, hvis Bredde næsten udgjør en halv Mil. Denne Bugt har upaatvivelig i ældre Tider været et Sund, som har adskilt fra Thorsøng det nuværende Bemmenæs, saa at denne Halsøe fordem har været en særskilt Ø, som Siede og Skovøe nu, hvilke tvende mueligen om Martusfinder og vilse laudfaste med Thorsøng. Hvad der bestyrker mig i den Formodning, at Bemmenæs i ældre Tider har været en særskilt Ø, er ikke allene Egnens Lavhed der, hvor Halsøen nu hænger sammen med Thorsøng, hvilket Strøg endog endnu ved meget høit Vand tildeels oversømmes; men fornemmelig den i de sidste Aar gjorte Erfaring, at man, ved at grave i dette Strøg, finder under et tyndt Jordlag et meget tykt Lag endnu usforaadnet Lang, der ligger bladviss ovenpaa hinanden og ligner stærkt sammenpresst fordørvet Trykpaapir. Af en saadan Maadse bestaaer Underlaget næsten af den hele flade Eng, som forbinder Bemmenæs med Thorsøng, og dette synes mig, beviser nokom at begge fordem have været adskilte ved Hav. Maaafsee ere ved hiin allerældste Overfømmelse Kræslappe blevne staaende paa Bunden af det Sund, som da adskilte Bemmenæs

næs fra Thorseng, og disse Læstaple have været Aarsag i at den tilstrømmende Tang efterhaanden har samlet sig i Sundet, hindret Strømmens Gjennemfart og endelig opfyldt det ganske. Paa dette Underlag af Tang har da siden ved Strandsandets Opfylning dannet sig et Jordlag, der efterhaanden ved de derpaa fremvoksende Vegetabiliers Forraadnelse er bleven frugtbærgjort og forvandet til Engbund.

Foruden Lungebugten gaader der endnu paa den vestre Side af Øen, Sønden for Børsnæs Skov, en i Forhold til Øens Størrelse ikke ubetydelig Bugt eller Wiig, kaldet Weiten, ind i samme. Denne har i ældre Tider været meget større end den nu er, da den store Eng i Bornæs, det saakaldte Nor, som endnu om Vinteren staaer under Vand, tilforn har staaet i umiddelbar Forbindelse med Weiten og udgjort Et med den. Weiten er nu skilt fra Stranden ved en for omtrent 60 Aar siden af Hr. Kammerherre Niels Juul ved Kunst opført Dæmning, 124 Favne lang, paa hvis Midte er anbragt en Sluse, der nu efter en nyere Indretning op og stulker sig selv. Man har projecteret at udtørre den hele Wiig, hvorved et betydeligt Areal Engbund wiide vindes, men det er hidtil ikke bleven iværksat og vil vel vanskeligt blive det, førend Naturen, maaskee endnu i Aarhundreder, har ydet sin langsomme men sikre Hjælp. Derimod er en saadan Udtørring for meer end 100 Aar siden af Hr. Etatsraad Knud Juul med Held udført paa den østlige Side af Øen, nemlig tæt ved Waldemars Slot, hvor en Eng, omtrent af 60 Tønder Lands Størrelse, ved en dobbelt Dæmning er afsundet Havet. Gamle Folk her paa Landet fortalte endnu for faa Aar siden, at man i deres Barndoms Dage satte Kroge, ja endog fiskede med Baade Nordvest for Støttet, hvor nu den saakaldte Fabrique ligger, og formodentlig har Havet i ældre Tider omgivet en stor Deel af Lørensøe-Øye, hvis oprindelige Navn maaskee har været Lørens Øe. Denne ved Naturens og Konstens forenede Hjælp dannede Eng, der er gjennemskaaen med Kanaler og prydet med smaa, med Bøe- og Naaletrær beplantede, Øer, bærer endnu Navn af Søen, afgiver aartlig omtrent 200 Læs middelmaadigt Høe, og bidrager ikke lidet til Eguens Forfjønelse omkring Støttet.

De ferske Waude paa Thorseng indstrænke sig til en Deel Ailder, hvorpaa især Øens nordlige Deel er meget rig, nogle smaae Damme og ubetydelige Bække. Ved disse drives Alligevel ikke mindre end fire Vandmøller, der dog kun til visse Tider om Aaret eller visse Liner om Dagen kunne være i Gang. Vandet er i Almindelighed godt og kun paa nogle Steder er det, som Øvrand pleier at være, brakket, d. e. blandet med salte Dese, hvilket formodentlig kommer af Aildernes underjordtise Forbindelse med Havet. Andre mineraliske Dese er det mig ikke bekendt at Vandet paa Thorseng i nogen betydelig Grad indeholder.

Øens Overflade er, naar man undtager Bregninge Bække, temmelig jevn. Den nordlige Deel af den er højere end den sydlige, hvoraf et betydeligt Stykke mod Vesten, næsten en tredie Deel af hele Øens Overflade, udgjør en aldeles jevn Slette. Den østlige Side af Øen

bestaaer af flade Bakker, blandt hvilke Bjergebye Bakke S. D. er den største baade i Hensende til Umfang og Højde. Dog langt anseeligere er den omeværende Bregninge Bakke, der ligger i Høns nordlige Deel. Denne Bakke hæver sig gradvis næsten lige fra den vestlige, nordlige og østlige Strandbred til en Højde af 240 Fod over Vandets Overflade. Dog afbrydes den vestlige Strækning af en snever, men temmelig dyb og saare skjøn Dal, der i Almindelighed kaldes Eshellet og strækker sig i Syd og Nord fra Bjerneimark Bye lige til Svendborg Sund. Formedelt denne ikke ubetydelige Dal opkommer der en Kjæde af Bakker imellem den nordvestre Strandbred og den egentlige Bregninge Bakke, hvorfor ogsaa dennes Strækning er steilest mod Vesten. Mod Sønden derimod er der fra Bakkens Rod til dens højeste Top over en Hjerding Mål, saa at man vel kan antage at Bregninge Bakke i sin hele Udstrækning indtager omtrent en tiende, eller ottende Deel af hele Høns Overflade. Imidlertid forsaarer man i daglig Tale under Navn af Bregninge Bakke i Almindelighed kun den Kjæde af Høje, som begynder ved Bregninge Bye og strækker sig en halv Hjerding Mål Nord paa, altsaa den høje Bjergryg, hvorpaa Bregninge Kirke og Møle er beliggende, hvorpaa for saa Nar siden den nu nedbrudte Telegraf var oprisist og hvoraf en Deel er anvendt til en Plantage af Naaletræer.

Saa høj som Høns nordlige Deel er, saa flad er dens sydlige, ja en ikke ubetydelig Strækning af den allerhyldigste Deel, almindelig kaldet Maanen, skal formodentlig være Maen, bliver ikke seldent adedees oversvømmet af Havet, saa at blot Knuden, eller det sydligste Fjorbjerg, rager frem som en siden Holm, der ved et bredt Hav er adskilt fra det øvrige Land.

Omtrent en tiende Deel af Høns Overflade, 1508 Tønder Land geometrisk, er bevoeret med Skov, næst af Eg og Bog, samt en Deel Kfl. Desforuden findes paa mange forskellige Steder en Deel Hjørdeskov og betydelige Elleplantager, der tilfammen indtage et Areal af omtrent 150 Tønder Land.

De betydeligste Skovstrækninger findes paa den østlige Kant af Høns, dog er Børnæs Skov i N. V. anseelig baade formedelt sin Umfang, sine skjønne store Træer og sin unge Løvært. Derimod har Thorseng Mangel paa Løv, hvoraf der kun findes lidt og for det meste af ringe Bonitet. Ligeledes ere Engene her paa Landet kun saa og af maadelig Beskaffenhed.

Den Thorseng henhører baade i geistlig og verdslig Henseende under Høns Stift, Svendborg Amt, Sunds Herred, dog udgjør den for sig et eget Wijk og har sit eget Ting.

Den inddeles i trede Kirkefogne, nemlig:

A.

Bregninge Sogn, der indbefatter den nordlige Deel af Høns og i Særdeleshed hele Bregninge Bække, paa en ganske liden Deel nær. Sagnet saavel som Bækken har sikkert Navn

af de Bregnelaaner, som, efter Præsten til Bregninge Menighed Hr. Nads Jacobsens Bibe-
nesbyrd, Aar 1572 fandtes overalt paa Bregninge Aimer=Præstegaards Marker, hvilkte da vare
beliggende paa de nu ikke mere med Bregner, men deels med uset Lyng begroede, deels opdyr-
kede Banke. Slige Bregnelaaner findes ligeledes endnu i stor Mængde paa begge Sider af
den ovennævnte snævre Deel, som kaldes Skjættet og som gjennemskjærer en Deel af Sognet.

Dette Sogn har følgende Byer:

1. Bregninge ved Jøden af den Høj, hvorpaa Kirken er beliggende. Har 3de Gaarde, hvoraf
den ene er udskøttet, 5 Huse med og 3 uden Jord. Desuden en Præstegaard, en Degnebo-
sig med Skole og et Skolelærer=Entesæde. Iblaudt Husene med Jord har det ene Privetle-
gium paa Kroehold.
2. Nybye paa den østlige Side af Bregninge Banke. Har 8 hele Gaarde, een Gaard med en
Afbygger, 8 Huse med og 7 uden Jord, samt en Parcel paa een Lunde Hartkorn. Den
øvrige Deel af de Byen forhen tilhørende Jorder er lagt til Troense. Af Gaardene ere
fire og af Husene 2 udskyttede paa begge Sider af Landeveien til Svendborg og kaldes al-
mindelig Ny=Nybye.
3. Vindebye, Dens nordligste Bye, hvorfra Dørfarten skeer til Fyen. Har fire hele Gaarde,
blandt hvilkte den ene er Færgegaard, een Gaard deelt i 2de lige store Parceller, 6 Huse
med Jord, hvortil endnu komme 3de Huse ligeledes med Jord paa de saakaldte Øer, og en-
nu 3 adskjedte Huse med Jord. I denne Bye findes tillige et smukt Lingshuus, hvori Dens
Rettergang holdes.
4. Bjørnemærk, kaldes i gamle Papirer Bjørnemærk, paa den vestlige Side af Bregninge lige
over for en i Svendborg Sund beliggende Holm, kaldet Fjholm. Har 7 hele Gaarde, 2de
halve, 13 Huse med og 3 uden Jord. Af Gaardene ere 2de hele og den ene halve udskyttede.
5. Knudsbølle, Sydvest for Bregninge, har 7 hele Gaarde, 4 Huse med og 3 uden Jord. Af
disse ere een Gaard og eet Huus udskyttede.
6. Troense, ved Svendborg Sunds østre Udsjød, foridm en Landsbøye og Fiskerleie, nu en Flække
beboet af Skipper og Haandværkere. Foruden 2de privetigerede Kroer, et Hospital og en
Skole, har den omtrent 100 Huse, de fleste med Jord fra 6 til 20 Skjæpper Land. Jor-
derne til denne Byes mange Huse ere tagne deels af nogle Gaarde, som i ældre Tider have
ligget i Byen selv, deels af nedlagte Gaardes Lodder, som have hørt til Nybye.

Foruden de til ovennævnte Byer henhørende og allerede antegnede Huse gives endnu i Sog-
net i og omkring Skjættets Lykker 9 Huse med Jord, samt PederKovs tuende Doelsfæder, Skjel-

Ierap og Svendstrup, den forhen til Emsfabriqve brugte Bygning ved Troense, ligeledes med Jord, og endnu 5 andre ceulige Huse, beliggende paa forskjellige Steder.

Eubdivere Grubbe- og Eigte-Møllen paa Breguinge Bantke med 2de Hunsfødters og næsten en halv Gaards Jord, samt fire Vandmøller, nemlig: Bukkehaage-, Pedersflov, røde og Wentepøje Møller, alle med Jord.

Endelig hører til dette Sogn endnu Hovedgaarden Waldemars Skov med de til samme hørende Bygninger og Jorder. Slottet ligger Sønden for Troense strax uden for Sundets Udsøb. Af Slottets Ladebygninger er en Deel udslyttet i en af de længst bortliggende Hovmarker bag Pedersflov og danner en stor Gaard, der fører Navn af Thærs Minde. Slottet selv, som med sine mange anseelige Bygninger støder lige til Stranden, staaer ved en Skjøn Allé i Forbindelse med Troense Bye og afgiver i Forening med de omliggende Haver, Skove og Eng, samt det med skovklædte Kyster overalt begrænsede Hav, et heldent Skjønt Syn især for den, der fra Stranden betragter det. Af Skove gives heri Sognet: begge Pedersfløvene, Rügkroge, Nybye-Hestehave, Kochaveu med Dyrchaven, hvis Areal tilsammen omtrent beløber sig til 400 Tønder Land, Breguinge Skov paa 87 Tdr. Land, samt Horsflov og en Deel Strøvsflov, der dog nu for Tiden ikke er betydelig. Breguinge Sogns Følkenævnde var ved Tællingen i Aaret 1801 ialt 1213 Personer, men er siden tiltaget betydeligt. Troense Bye alene har over 600 Mennesker.

En Dverfsigt saavel af Aaaningernes Antal som af det til samme hørende Hartkorn, saavel Ager og Eng, som Skov og Møllestyld findes paa den vedhæftede Label I.

B.

Landet Sogn. Den sandsynlige Oprindelse til Kirkens Navn er allerede i Indledningens omtalt. Sognet, som fører Navn efter Kirken, indtager et Strøg eller Belte toers over Landet fra Vesten til Østen, der for det meste aldeles fladt og indholder Lidet over en Fjerdedeel af Mus Overflade. Kirken ligger midt i Præstegaardens Marker i den nordøstlige Deel af Sognet og var før Udskifningen omtrent Middepunktet af den da bebyggede Deel af samme. Dets Byer ere følgende:

1. Lundbye, Sydøst for Kirken, har 15 hele Gaarde, hvoraf 3 ere udslyttede, 5 parcellerede og tildeels udslyttede Gaarde, 19 Huse med Jord og 5 jordløse.

Mellem denne Bye og Kirken ligger Præstegaarden med tilhørende Jorder.

2. Meesbye, Middelsbye, Sydvest for Kirken, har 3 hele Gaarde og 2de Huse med Jord.

5. Strammelse, Nordvest for Kirken, med 11 hele Gaarde,*) af hvilke een er udlyttet, 10 større og mindre Høstgaarde og Boelssteder, hvis Hovedparceller ere udlyttede mod Bornæs og henregnes dertil, 12 Huse med og 9 uden Jord.

Omtrent i Middepunktet mellem disse trende Byer og tæt ved Kirken ligger Landet Sogns Hovedskole, der tillige er Degnebolig. Ved samme er nyligen opført et Huus for Districtets Gjortemedter.

4. Bornæs bestaaer foruden Skolen, som ligger ved Indgangen til Bornæs Skov, af de fra Strammelse udlyttede Hovedparceller og Boelssteder, hvoriblandt 1 Gaard paa omtrent 8 og 6 paa 4 Lønder Hartorn, fremdeles af 9 hele Gaarde, en Parcelgaard med 2de Afbyggere og 14 Huse med Jord. Alle disse Gaarde og Huse ligge adlyttede i og omkring Bornæs Skov og det ovenfor omtalte Noer, samt imellem dette og Strammelse; og en Deel af dem henhøre for Udskiftningen deels til Lundbye, deels til Strammelse. Trende af Gaardene, som ligge samlede imellem Dukthauge Mølle og Bornæs Skov, danne en liden Bøe, der fører Navn af Bøllehauge og een lille langt derfra beliggende Gaard kaldes Skuballe-Gaard.

Endnu hører til dette Sogn 7 Huse med Jord i og ved Nørstov, hvilke derfor kaldes Nørstovs Huse.

Denne Skov, der egentlig kun er en Fortættelse af den under Bregninge Sogn anførte Peters Skov, støder til Lungebugten og har et Areal af over 100 Lønder Land. Bornæs Skov imod Vesten er af Indhold 261 Lønder Land. Lundbye og Strammelse Skovhaver ere ikke betydelige og indeholde meest kun Gjærdselkat. De sidste bære endnu Navnet Linghaver efter det ikke langt fra Landet Kirke forhen beliggende Linghuus.

Folkemængden i Landet Sogn beløb sig Aar 1801 til 722, men er siden den Tid tiltaget meget. Specification over Sognets Hartorn findes paa Tabel II.

C.

Bjerrebøye, Bjergebøye, Sogn. Kirkens og Kirkebøyns Betiggenhed paa en Bakke eller et Dbjerg har formodentlig givet Sognet sit Navn. Det indeholder den hele sydlige Deel af Den, samt Halvden Vemmenæs, og er i Areal saavel som i Hartorn det største af Dens trende Sogne. Naar man regner Sognets største Længde i Øster og Vesten fra Færgedde til den vestre Strandbred, Sønden for Weisen, saa er Kirken omtrent i Middepunktet af Sognet.

*) Af disse er endnu i Aaret 1821 een udlyttet og henregnes til Bornæs, en Parcel deraf er bleven i Byen.

Byerne ere:

1. Bjerrebye, Sonden for Lumbbye. Kirken ligger i Byen, der ogsaa har en Skole med Tegnebolig, samt et Gjorde-moderhuus og et Hospital. Desforuden 17 hele Gaarde, af hvilke de 7 ere udslyttede; een Hovedparcel med 3 mindre Parceller, alle udslyttede; 18 Huse med og 6 uden Jord, samt en Veirmølle, som ligger uden for Byen.
 2. Hælo eller Hælluf, Vesten for Bjerrebye, har fire hele Gaarde og 2 Huse med Jord.
Imellem disse to Byer ligger et Præfesteresæde paa en Løb af omtrent 11 Ldr. Land ublagt fra gammel Tid til Brøds og Viins Anskaffelse for Kirken.
 3. Sæbye, Vesten for Hælo, har 10 hele Gaarde, hvoraf 4 ere udslyttede, 2 halve, hvoraf den ene er udslyttet og 15 Huse med Jord. Sæbye Skole er udslyttet til Bequemmelighed for de nærliggende Byers Beboere. Ikke langt fra Skolen ligger en Veirmølle paa en Høj, kaldet Stadvhøj.
 4. Skovballe, Vesten for Sæbye, med 7 hele Gaarde, hvoraf een er udslyttet, 8 Huse med Jord, blandt hvilke eet med Privilegium paa Krohold, og 2 uden Jord. Fra denne Bye fæer i Almindelighed Dverfarten til Grøe og flere vestlig liggende Der.
 5. Gjesinge, Nordost for Sæbye, har 19 hele Gaarde, af hvilke 10 ere udslyttede, 15 Huse med Jord og 6 uden samme.
 6. Worre eller Baarøe, Sonden for Hælo, har 9 hele Gaarde, 6 Huse med Jord; desuden Præfegaarden med 6 jordløse Huse, byggede paa sammes Grund.
 7. Etiof, Sonden for Bjerrebye, har 10 hele Gaarde, 4 Huse med Jord. Herfra fæer Dverfarten til Etryn.
 8. Memmenæs, Østen for Bjerrebye, har deels samlede i Byen, deels adspredt: paa Halvoen 17 Halogaarde, 18 Huse med og 5 uden Jord; desuden en Skole og en suul Tjærgaard, hvorfra Tranæporten bejærges over til Rutkøvding.
- Den største Deel af denne Byes Jorder er fri Hovedgaardstart og har fordem været anbragt til Græsning for Waldemars Slots Hær, indtil Kammerherre Niels Juul for omtrent 70 Aar siden anlagde den der nu værende Bye.
- De toende betydeligste Skove i dette Sogn, Løvede og Memmenæs Skov, udgjøre tilsammen et Areal af 229½ Lønde Land. Foruden disse gives der endnu ved Byerne: Sæbye, Skovballe og Worre, nogle saakaldte Skovhauger eller Gjørdsklodder, der dog ikke ere betydelige.

Med Lællingen 1801 befanntes Folkemængden at være 1023, men er siden betydeligt tiltaget. Specificeret Optegnelse over Hjerrebys Sogns Hartkorn findes paa Label III, ligesom og en sammendraget Fortegnelse over hele Dens Hartkorn findes paa Label IV.

Endnu høre til Lhorseng følgende smaa ubeboede Holme, der tildeels benyttes til Græsning:

- a. Itholm i den vestlige Deel af Svendborg Sund, hvor den tilligemed adskillige skjulte Grunde, blandt hvilke Dødemanden, gjør Seiladsen temmelig vanskelig.
- b. Morholm, ligeledes i den vestlige Deel af Svendborg Sund, er meget liden og undertiden aldeles oversvømmet.
- c. Ridholm eller Reiholm, ligesover for Lroense Bye i Indløbet af Lhorø Bugt, tilskjødet General=Admiral=Lieutenant N. Juul af Eyer Holk til Høstenhavn den 1ste November 1694.
- d. Kallen, toende smaa Holme i Nærheden af Stievol.

Endelig hør til Lhorseng henregnes den, Vesten for samme, beliggende De, Hjortøe, som staaer for 9 Adr. 2 Ekpr. 1 Fdkr. Uger og Engs kontribuabelt Hartkorn. Denne De har 4 Gaarde og 2de jordløse Huse. Den henhørte tilforn til Lhorsengs Allodial-Gode, men er nu incorporeret under Stamgodset. Dens Indvaanere staae under Lhorseng Birkis Jurisdiktion, men søge Drøjø Kirke, til hvis Sogn de bleve henlagte ifølge et Pergamentbrev, som findes paa Drejøe, udstædt af Kristian den 3die, dateret 1ste Mandag efter hellig 3 Konger Aar 1555, da de tilforn havde søgt Hjerrebys Kirke. Hyens Hesehaug, en betydelig Etov ved Svendborg, som staaer for 12 Lønder 4 Ekpr. 1 Fdkr. 2 Alb., er nærværende Stamherres private Eiendom og hører ikke under Stamgodset.

2det Kapitel.

Historiske Efterretninger over Thorsøng i Almindelighed.

De ældste historiske Efterretninger, man har om Thorsøng, er om Dronning Margarethes Tid, ere høist ubetydelige. Det er allerede i Indledningen anført, at Lhoslund, der formodentlig er den ældste Benaevnelse af Den Thorsøng, nævnes i Ruitunga Saga, altsaa i det 12te Aarhundrede, som hørende under Fyen. Hos Hvidsfeldt pag. 311 og 337 anføres nogle gamle Breve fra Aarene 1298 og 1311, i hvilke nævnes en Hr. Peter Nielsen af Thorsøng. I nogle Optegnelser, som Hr. Peder Jensen Luceppidon, Sognepræst for Landet og Bregninge Menigheder fra 1672 til 1717, og i sin Tid en stor Ven af Lidsager, har efterladt sig, anføres en vis Johan Niklesen de Thoslandia, Ridder, maaskee en Søn af den ovennævnte. Han underkrev Aar 1313 tilligemed en Deel andre Herrer Downen over de opvørske Sønderjyder, som havde sammenvrettet sig imod Kong Erik Menved. Downen er dateret Viborg Landsting ovenmeldte Aar. Af denne Konge blev Thorsøng siden Aar 1317 pantsat til Grev Bert af Holsteen, Hertug Waldemars Fornyrder, og forblev under de holsteenske Grevers Herredømme indtil Waldemar igjen indløste den Aar 1351.*)

I Bregninge Kirke findes en Sønderslagen Liggsteen af Sigur sont en affortet Igebeten Tringel af 5 $\frac{1}{2}$ Fods Længde og 2 til 3 Fods Bredde, paa hvis Rand til alle fire Sider findes følgende nu næsten aldeles ulæselige Indskrift: Hic jacet Benedictus Jac. Rector Eccl. Bregning. in Thoslandia qui obiit Anno Dni. MCCCCLXXVI die 1 Januarii requiescat in pace.

Vi lære desværre intet andet af denne Indskrift end at den veri nævnte Benedictus Jacobus er død samme Aar, som den siore Margarethes Søn Oluf blev udvalgt til Konge. Det kan vel være at denne B. J. har været Sognepræst i Bregninge; thi allerede i det 13de Aar:

*) Hvidsfeldt p. 464.

hundrede havde de i Begyndelsen omvandrede Lærere eller Rectorer deres visse faste Vølger og Sogne, maaske var han ogsaa Menighedens Forstander i oekonomisk eller juridisk Henseende, der tillige havde Oplyn med Kirkebetjenterne. Saaledes synes Hvidtfeldt pag. 719 i sin Døds-sættelse af en Synodal-Konstitution dat. Kiøbenhavn 1445 og hvori blandt andre ogsaa rector-tes ecclesie tilføjes, at ville have denne Bevareelse forstaaet. Elleve Aar tidligere end det paa ovennævnte Ligisten anførte Martskal finder jeg Thorseng anført i Dronning Margarethes Hys-dingsbrev, som blev udstedt af Synboerne paa Latin 1537.*)

Iblaudt de udstedende Herrer nævnes Henningus Berg de Kierstrup, castrorum capitaneus. Man veed at Kierstrup eller Kjerstrup var en befæstet Borg, beliggende paa Thorseng der, hvor nu Huset Gammelgaard ligger, og hvorom i det Følgende mere skal tales. Bemeldte Henning Berg har da vel været Lehn- eller Befalingsmand paa denne Borg og den tilligemed den paa den Tid endnu været Kronen underlagt. Jeg slutter dette deraf, at Dronning Margarethe Aar 1595, altsaa kun 8 Aar derefter, gav Kierstrup med den Thorseng til Byens Bispestol, under Wilkaar, at Biskopperne af de dem underordnede Præster, foruden det sædvanlige Høstierie og cathedraicum, ikke maatte sorbre det af Biskop Henrik og hans Efters-følgere til den i Tidsen afbrændte Domkirkes Gjenophyggelse paalagte Subsidium; hvilket Wil-kaar dog ikke i Fremtiden holdtes. Desuagtet forblev Thorseng under Byens Bispestol lige ind-til Reformationen, altsaa i et Tidrum af 141 Aar. Theus Vodebust var Biskop i Byen Aar 1595, da Gavebrevet paa Thorseng af Dronning Margarethe blev udstedt. Blandt hans Ef-termand Johannes Krag, Majne Krigebust, Hinrik Ulfeld, Wegens Krassen og Karl Remov have adskillige resideret paa Thorseng, om ikke for bestandig saa dog til visse Tider, hvilket man kan slutte deraf, at adskillige biskoppelige Breve ere udstedte paa Thorseng og daterede Kierstrup. Saaledes findes f. Ex. i Pontoppidans ann. cecl. T. II. anførte tvende Kaldsbreve, etet til en Præst og eet til en Dogn, begge i Svendborg, daterede Kierstrup 1523 og 1524.

Mærkeligt er det ellers at man af gamle Breve, som ovennævnte Hr. Peder Jensen Luc-coppidan har samlet, erfarer, at der just paa den Tid, da Thorseng stod under Biskopperne vare Hovedmænd, endog adelige, paa Kierstrup, f. Ex. Holger Munk, Ridder, Jep. Aguz-sen, og flere. Det lader sig ikke lettelig afgjøre om de have været bestraffede af Kongen eller ei, dog anmærkes, at de fra det Aar 1569 ikke længere kaldes Hovedmænd, men Hønsfogeder.

Jeg finder iøvrigt intet Mærkeligt at være foregaaet paa Thorseng, eller i Anledning af samme under alle disse Biskopper. Det synes som om de alle have været i fuldkommen rolig Besiddelse af den skønne Eiendom, der var dem overdragen; og de have formodentlig, efter de Tidens Ge streges Sædvane, ikke forglemt, at gjøre sig den saa frugtbringende som mueligt. Det var Biskop Jens Andersens Veldeual forbeholden, at gjøre denne lille De mere bekendt i Historien.

*) Hvidtfeldt p. 574 og citom. Mørgar. p. 49.

I denne berømte eller berøgtede Prælats Tid gjorde Christian den anden paa Naabhuset i Kjøbenhavn Aar 1521 Fordring paa Thorseng, idet han yttrede sin Misundelse over at de-syenske Biskopper havde den i Besiddelse; men Biskoppen gav, som bekendt, det stolte Svar, at naar Kongen først gjorde sine øvrige Prætensioner gjældende paa alle andre Lande, som til-som havde ligget under den danske Krone s. Er. England og Skotland, saa var det tidnok at tænke paa Thorsengs Reduktion. Forbitret over dette trodsige Svar lod Kongen Beldenak arresteres og hensatte som Fange paa det bornholmske Slot Hammershuus. Her havde han alle-rede een Gang tilforn været indsluttet, formeddelt det Mord, som hans Tjenere paa Øst-er Slot havde begaaet paa Erkeborningens Huushovmester, Otto Vørsfeldt, hvilket Mord maas-kee medrette troedes at være uddøet paa hans Befaling eller Anstiftelse. Men da Kongen Aar 1520 paa sin uhykkelige Reise til Sverrig trængte til en forsagen og drijsig Raadgiver, valgte han den fangne Biskop, som han lod hente fra Hammershuus. Den befriede Beldenak glemte ikke at vise sig erkjendelig mod Kongen ved troilig at staae ham bie med Raad og Daad i hans blodige Planers Udførelse. Dog sin Tyrstes varige Gunst var han ikke island til at fors-keffe sig, mindst da Lasten var den eneste Grundbold, hvormed han vidste at underflette den. Hjemkommen fra Stockholm maatte Beldenak, som vi have seet, atter berræde sit forrige Fængsel. Vel kom han igjen paa fri Fod ved Lybekernes Hjælp, men indviklede sig saa Aar derefter i en vidtøstlig og ham vanærende Proces med den mægtige Rønnovske Familie, hvilken endtes med at han blev erkåret mindre Mand og dømt til at bøde sine tre Mark. Det synes som om han under denne Proces har sluttet Kontrakt med Knud Gyldenstjerne om at resignere sit Bispedømme paa visse Vilkaar, blandt hvilke et af de vigtigste var dette, at han for-berholdt sig Kierkerup med den Thorseng for sin Levetid. Han opholdt sig ogsaa her fra Aar 1530 til 1532 og førte, ganske imod Sædvaane, et eensomt og stille Liv; men hans Rolighed blev uformodentlig forstyrret, da han pludselig blev overfalden af den myrdede Otto Vørsfeldts Slægtninge, som boede i Holsteen. Maaskee opholdt Beldenak sig den Tid paa Horsflost, der har ligget aldeles eensomt og tær ved den vestlige Arm af Svendborg-Sund omtrent lige over for St. Jørgens-Gaard. Nok er det, hans hævnjerrige Tjender landede paa den, brede ved Nattetider ind til ham, tog ham af Sengen, indhyllede ham i et Klæde og førte ham ud paa et Skib, som laae færdigt i Sundet til at modtage ham. Han blev der-paa bragt til Holsteen, hvor han, efter at være bleven ynfeligt mishandlet, endelig kom paa fri Fod igjen, levede derefter nogle Aar i Lybel og døde der Aar 1537.

Saaledes fortæller Pontoppidan i sine ann. eccl. T. II., fljøndt andre Forfattere, især i Henseende til Aarstallens Angivelse, afoige meget fra ham.

Imidlertid havde Biskop Knud Gyldenstjerne taget Thorseng i Besiddelse, men maatte efter et Par Aars Forløb overgive den tilligemed Bispesjolen til-den fordrevne svenske Erkebiskop, Gus-tav Trolle, dog, da denne i Slaget ved Brnebjerg Aar 1535 blev dødeligt saaret, indfattedes

Knud ligen i sit Embede af Kong Kristian den tredies Partie og blev saaledes atter Herre af Lhorseng. Men hans Herredømme varede kun et Par Aar, thi ved Reformationens Indførfel Aar 1536 blev Knud Gyldenstjerne, saavel som de øvrige Biskopper i Danmark, tagen til Fange, og Lhorseng, som det meste under Bispestolene liggende Gods, inddragen under Kronen.

Efter at Lhorseng saaledes i et Lidrum af 14 Aar havde staaet under Ddensse Bispestols stadige Herredømme, blev Besiddelsen deraf i de følgende 142 Aar, nemlig fra 1556 til 1678, desu ustadigere.

En Deel Aar efter Reformationen eiede Kong Kristian den tredje selv Lhorseng, og Kierstrup kaldes i den Lid Kongens Gaard. Af de Indberetninger, som paa Kong Frederik den andens Befaling i Aaret 1572 bleve indgivne om hviis Indkomst og Reute Præsterne haffuer ubi Sunds Herred, ser jeg at Lhorseng strax efter at det var indbraget under Kronen, har staaet under kongelige Lehnsmænd, blandt hvilke nævnes Kristoffer Gudebørd, Brands Drockenshuus og Jacob Serfied, hvilke alle søgte at udvide Kongens Gaards-Rettigheder, især ved at betage Præsterne og Degnene adskillige af deres gamle Rettigheder, hvorover Vedkommende i bemeldte Indberetning beklage sig.

1548 havde Kong Kristian den tredje besluttet at Lhorseng skulde være Livgeding for hans Dronning, Dorothea, men hun kom aldrig til at boe her. Siden efter Livøe Rigets Raad og Statthalder i Norge, Erik Ottesen Rosenkrands, Lhorseng af Kongen. Han var gift med Frue Helvig Hardenberg til Arrestov og døde der 1575. Denne Dames og hendes Søns Jakob Rosenkrands Navne findes endnu paa Vregninge Kirkes Klokke og flere Eteder her paa Landet. I sin Enkestand siistede hun et Høspital for 6 Huisarme i Evedborg og funderede en Kapital af 2000 gode og usersaffede Dal r, for hviis aartige Arter i P.C. den af hendes Efterkommere, som blev Eier af Lhorseng eller af Hovedgaarden Kierstrup, skulde indestaae, imod Rettighed til at besøge de ledig blivende Pladser i Høspitalet. *) Wi skulle siden erfare, hvortledes den med denne legerede Kapital forbundne Forpligtelse og Rettighed endnu vedkommer Lhorsengs nærværende Eier.

Frue Helvigs Søn Jakob Rosenkrands, hviis Navn tilligemed hans Gemahindes Pernille Gyldenstjernes findes endnu med høfsøiede Waabener paa Vregninge Kirkes Præstestol, havde en Søn Erik, som 1616 blev Herre til Lhorseng, men døde ung, efterat han først havde solgt sin Deel deraf til Frue Ellen Marsvii n; thi endstjøndt den Rosenkrandske Familie eiede Kierstrup og Lilliggenbo, havde den dog ikke hele Ddens Gods i Besiddelse, men samme

*) See Frue Helvig Hardenbergs Fundats af 29de Septbr. 1586.

har været deelt imellem flere Selveiere. Saaledes var efter Hr. Peder Jensen's Optegnelse, Aar 155a Hans Grim, af de Grimters adelige Slægt, efter hvilken Grimsted i Lolland har sit Navn, Debner og Tingfoged paa Thorseng, Eier af Svinggaard og skrev sig Herre til samne. Deene Gaard, som ligger i Bregninge Sogn, bærer endnu det samme Navn.

Endnu 1635, da Thorseng tilhørte Grev Waldemar, besad Gunde Rosenkrands en Deel Gods i Landet Sogu, som sees af et Brev fra ham til Henning Valkendorp, dateret Wosfrup den 4de Juli 1635 og gjemmes her i Landet Præstegaard, da det angaar sammes Jord.

Frue Ellen Marsolin aflagt sin Andeel af Thorseng til sin Datter Frue Kirstine Munk, Grevinde af Slesvig, der igjen overled den til sin og Kong Kristian den fjerdes Søn, Grev Waldemar Kristian. Det var Kongens Ønske at samle alt det adelige og uadelige Strøgods, som fandtes adspilte paa Thorseng, under eet, hvilket Ønske han yttre i Brev til Henning Valkendorp, Herre til Glorup, Befalingsmand paa St. Hans Kloster i Ldenke, dateret Andersöfvo den 17de Martz 1627. Dette tilligemed flere egenhændige Breve af Kong Kristian den 4de, Thorseng angaaende, omtales i salig Birkerøds Manuskripter, hvor der findes en Fortællelse over dem med kortelig anført Indhold af hvert. De bleve af Birkerød afleverede til Hr. Admiral Niels Juel, men ere nu ikke mere at finde paa Thorseng.

Af disse Breves Indhold erfarer man, at Kongens Ønske efterhaanden virkelig blev opfyldt. Saaledes kjøbte Henning Valkendorp efter Kongens Ordre over 200 Lønder Hørravn af Gunde Rosenkrands Aar 1635, ligeledes paa Grev Waldemars Vegne en Deel Gods af Niels Rosenkrands s. N. og endnu 1640 og 1641 fire enkelte Gaarde, som bleve lagte til Elcten. Dette Slag begyndte Kong Kristian den fjerde at opbygge af nyt, Aar 1629 og opkaldte det efter sin Søn, Waldemar, efter at han havde ladet nedbryde det gamle Kjerstrup. Waldemar kom imidlertid aldrig i Besiddelse af det, men gik efter sin Hjemkomst fra Rusland, af Misforlykke med Kong Frederik den tredie, i svensk Tjeneste og døde i Polen Aar 1636.

Kirstine Munk, Grevinde af Slesvig-Holstæen, levede endnu den Gang og arbejdede altsaa Thorseng efter sit Enev. Hun kaldte sig derfor ogsaa Frue til Volter, Thorseng og Ellensborg, men da hun fire Aar derefter døde, kaldt Thorseng, uden Tvivl samlet, til hendes Datter Frue Ebbe Alfeldt, i Almindelighed kaldet Frøken Hebevig. Hun residerede paa Waldemars Slot fra 1661 til 1664 og kaldte sig endnu i de Aar Grevinde til Slesvig-Holstæen og Frue til Thorseng; thi kjøndt Grevetiteln var hende og hendes hele Familie berøvet ved Frederik den 3des Forordning af 14 Jan. 1567, saa var hun ved den voldsomme Fred igjen sat i Besiddelse af alle de Godser og Litter, hun tilforn havde haat. *)

*) See Høiberg Dis. Del p. 585 og Sephaed. Dattm. Hist. 4de Del p. 296.

Saaltes findes endnu paa Mødschagelen i Bregninge Kirke tvende med Gulv broderede Waabener. Det ene paa den høire Side af Krucifixet indeholder en Art Rose med Løvskrift K M O T S H, Kirsinde Munk, Grevinde til Slesvig-Holsteen, og neden under 1656; det andet paa venstre Side indeholder det slesvig-holsteenske Waaben med Løvskrift H G T S H E T T, Hædvig, Grevinde til Slesvig-Holsteen, Fru til Thorseng, neden under 1661.

Denne Fruen Hædvig var saa forgiøvel, at hun deels folgte, deels pantsatte det ene Stykke af Godset efter det andet, ja endog Waldemars Storbbygning selv. Endog sin Kammerpige og sine Døds Pige maatte hun tilkjøbe Gaarde i Strammelse og Meelbye for resterende Løn, som hun ikke kunde betale. Da hun endelig mærkede, at hendes egen Svoger, Rigsadmiral Djeske, Herre til Ellensborg, og flere vilde gjøre Indførsel i Gods og Gaard, hvilket ogsaa omsider skete, prækaverede hun sig ved pro Forma at pantsatte den Deel af Godset, hun endnu havde tilbage, samt den halve Hovedgaard og Elovene til sin anden Svoger, den berømte Korfits Ulfeldt, hvorpaa hun forled Thorseng, særvententlig af Frygt for Kreditorerne.*) Det varede ikke længe forud Korfits Ulfeldt formædte hans opragede Utrofskab imod Kongen maatte rømme Landet, hvorpaa hans Gods blev konfiskeret. Den ham pantsatte Deel af Thorseng faldt da igjen til Kronen og Kongen forlehuede paa nogen Tid. Hr. Ernst Guntzer af den fyrstelige sønderborgske Linie paa Als dømmed. Kort derefter blev den udsagt til Nyttedistrict. Den øvrige Deel af den faldt i Kreditorernes Hænder og blev af dem enten beholdt eller afhændet til andre.†)

Førend jeg slutter dette Lidrum af Thorsengs Historie, maa jeg endnu tilføje, at 1658 passerede en Deel af de svenske Tropper over Thorseng paa deres Marsch over Jsen fra Fyen til Sjælland. Kong Karl den tiende, som selv var med, skal have opholdt sig noget i Landet Præstegaard, hvor man endnu i Storsten foresier et Chaar i en Djeske under Loftet, hvilket Kongen med sit Sværd skal have hugget, da han, udbragt over at en ung Karl her af Landet havde dræbt en af hans Folk, vilde hyske Præsten Hr. Jens Rogensen Højsun til at anbejære ham hans Skjulesieb, som efter Eigende skal have været Landet Kirkes Laarn. Waldemars Slot skal da være bleven lide medhændet og noget af det næsten ødelagt.

Thorseng forleved deels som Nyttedistrict under Kronen, deels som adskillige Privatees Eiendom i deres Hænder indtil Aar 1678, med hvilket Aar vi kunne begynde et nyt Lidrum i Dens Historie.

I dette Aar afhændede Kong Kristian den femte ved Skjøde, dateret Kjøbenhavn den 14de Martz, sin Anpart i Waldemars Slots Hovedgaardstact af 55 Lønder Hartorn tillige med en Deel Bøndergods, Mølle- og Gadehuse, samt jus patronatus til Landet Kirke til Velsbaarne Hr. General-Admiral-Lieutenant Niels Juul „for, som det i Skjødet an-

*) See Landet Sogns gamle Kirkebog, hvori Hr. Peder Jensen har anført: NB. den 7de April 1664 riste Fruen Hædvig fra Høfing med et Skibrum.

†) See Skjødene fra 1664 til 1679, som bevarer i Sketartivet.

føres, tro Tjeneste under Krigen og for hans allerunderdanigste Præsentationers Afstaaelse udi hoids ham udi de erobrede svenske Krigsskibe haver kunnet tilkomme, samt andre hans underdanigste Forjættninger.* See Skjødets, der, saavidt det kan have nogen Afseensinteresse, anføres til Slutning som Vilag. Det bliver i Almindelighed troet, ja anføres endog i trykte Bøger, at Thorsbøng blev af Kong Kristian den femte, som en Gave eller Foraring stjænktes General-Admirals-Lieutenant Niels Juel formedelsi hans store Fortjenester af Fædrelandet, hvilket vel kunde have gjort denne store Mand, for sin Person, en saa anseelig Gave værdig. Imidlertid sees det tydeligt af Skjødet, at Thorsbøng ingenlunde er at ansee som en Gave eller Foraring, men at den ham tilskjødede Deel deraf meget mere maa betragtes som et Betalingsmiddel, hvilket Kongen, formodentlig i Pengetrang, har grebet til, for at holde Niels Juel skadesløs for de betydelige Fordringer, han havde til Kronen. Man vil maaskee indvende, at det Betalingsmiddel, Kongen valgte, var alt for stort og betydeligt; men man maa her betænke, at det langt fra ikke var hele Thorsbøng, som blev Niels Juel tilskjødet, men kun omtrent 800 Lønder Hartorn, gammel Matriful, hvoraf Lønden i de Læder beregnedes til 50 Rdlr.,^{*)} samt jus patr. til Landet Kirke; alt det øvrige, selv Slotsbygningen, var i Andres Hænder, og maatte først mofommelig og ved Kjøb erhverves. Ogsaa blev der med Landet Kirke kun tilskjødet ham Kirketienden inod at holde Kirken vedlige; Kongetienden tilhørte allerede den Gang og tilhører endnu Kjøbenhavns Universitet. Hvorvidt Thorsbøng kan ansees for en Foraring eller ei skjønnes bedst af følgende Afregning, hvoraf en fidenmeret Kopie findes i Slotsarchivet: »Efter som Hans Kongel. Majestæt allernaadigst haver bevilget og forundet Gen. Adm. Lieutenant Welbaarne Hr. Niels Juel for hans megen tro og villige Tjeneste udi denne Tjænde allerunderdanigst beviist, at maae til Eiendom bekomme alt det Rytter-Vøndergods, som paa Thaaensløde under Provindsen Fyen og Nlyborg Amt betiggende er, og os befalet er med ham, nem derom rigtig Afregning at gjøre, som af os allerunderdanigst hermed efterkommes og be- staaer saasom følger: Ryttergødet bedraget udi Hartorn efter Renteskriveren Samuel Winers Indgivende og underskrevne Fortegnelse:

Udi Waldemars Slots Anpart:

udi Hovedgaarden	55 Rdlr.
jure patron *)	13 — 1 Etp.
Vøndergods	741 — 4 — 3 Fdfr.
Summa Hartorn 809 Rdlr. 5 Etp. 3 Fdfr. ^{**)}	

*) See Fæsten Hedevigsk Skjøde til Karen Augusta Waders af 20 Novbr. 1661, som findes i Slotsarchivet.

**) Denne er egentlig anslaaet til 26 Rdlr. 2 Etp., men beregnes her kun halv, fordi det halve antoges at mædgaae til Kirkens Vedligeholdelse.

**) Man bemærke at Thorsbøngs Afstændelse til Niels Juel skeete 1678, da en Td. Hartorn var langt mindre end den Iden efter den af Kong Kristian den femte i Aarene 1683 til 1686 forankstaaede ny Taxation blev. Jeg finder Waldemars Slots Hartorn, efter at der ved Kjøb var forkjøbt næsten til det dobbelte, angivet til 1207 Lønder, kjændt hele Thorsbøngs Hartorn nu kun beløbe til 1212 Lønder.

Som Gen. Adm. Lieutenanten antager Lønden for 40 Kdr. med Kondition, Godset ei ubi Brug at tage før end Fred bliver, og bedrager saaledes bemeldte Gods til Penge 32385 Rb. 50 ø.

De erobrede sjendtlige Etke ere taxerede:	Hvoraf Gen. Adm. Lieutenant. kan tilkomme Løndpenge.
Dragen	23716 Kdr. 2371 Rb. 3 Mk.
Admirante	12818 — 1281 — 4 —
Engelen	7658 — 765 — 4 —
Mars	25261 — 2526 — — —
Julius Cæsar	19334 — 1933 — 2 —
Løven	10461 — 1046 — — —
Hafsruen	8185 — 818 — 3 —
Uloven	9672 — 967 — — —
Wrangel's Palads	8577 — 857 — 2 —
Kong David	2200 — 220 — — —
Jagterne Venus og Diana	1200 Kdr. 120 — — —
Herforuden tilregnes Hr. Gen. Adm. Lieutenanten:	
For en Kapitains Part af Admirante og Engelen	640 — — —
Tilgemaade af Dragen	800 — — —
For 2de Metal=12spundige Kanoner i Dragens Kabytte vægtige 17 Etpd. 18 Lpd. a Etpd. 56 Kdr.	895 — — —
4 Metal=6spundige Kanoner i Admirantes Kabytte vægtige 16 Etpd. a 50 Rb. Etiket Caritas efter Taxering hvorimod Gen. Adm. Lieutenanten formløder de derudi interesserede	800 — — —
Skuden Fortuna, efter Taxeringen, og de interesserede derudi at forsøke Herforuden tilkommer Hr. Gen. Adm. Lieuten: som han haver formløst Vice Adm. Krijs. Hjætte for hans Anpart i de herudi indførte Priser og af det ved ham erobrede Etke Julius Cæsar	5638 — — —
for hvilken Summa herved Qvittering følger.	800 — — —
Noch har Hr. Gen. Adm. Lieuten. ubi rede Penge erlagt til Zahlfesereren Peter Brandt efter herhos sølg. nde Qvittering til at sydsesjøre det her: ubi specificeerde og allernaadigt hannem bevilgede Yrdegods's Beløb	3737 — — —
Beløber saaledes, som velbemeldte Hr. Gen. Adm. Lieutenant N. Juel tilkommer og søj med formeldte Berregning lige opleber:	6188 Rb. 2 Mk. 30 ø.
	32385 Rb. 2 Mk. 30 ø.

Kjøbenhavn den 11te Martz 1678.

Hans Kongl. Majestæts Deputerede ubi General-Kommissariatet.

H. Wind. B. J. v. Jahn. D. Scheel. E. Sehested. J. v. Etshen. P. P. Kerck.

Af ovennævnte Afregning sees, at Hans Majestæt har faaet fuld Betaling for den Deel af Thorsøng, som han afstod, og at samme Kun kan anses som en Raadegæve forsaavidt det behøvede Hs. M. at overlade Lønden af Hartkornet for 40 Rd., kjøndt Prisen paa de Tider var omtrent 50 Rd., til hvilken Naade en saa fortjent Mand, som Gen. Adm. Lieuten. N. Juul vel ikke var uærdig, hest da han derhos maatte forpligte sig til ikke at tage Godset i Besiddelse førend Krigen var tilende. *) Alligevel forskønte Høifalig Kong Kristian den femte ikke ogjaa paa andre Maader, at give sin Yndling, Niels Juul, talende Bewiser paa sin Naade. Ved aabent Brev, dateret Pineberg den 1ste October 1679, forundte han ham for hans Levetid Frihed for alle Skatter, Kontributioner og Paalæg, Prenee- og Stryk alleene undtagen, af alt det Gods, som han eiede paa Thorsøng, og da N. Juul i Aaret 1689, da han igjen blev udkommanderet, søgte om at samme Skattefrihed maatte ogsaa forundes hans Søn for hans Levetid, isald han skulde overleve ham og blive Eier af Thorsøng, skrev Hs. Majestæt egenhændig paa Ansøgningen: „Hermed er vi tilfreds“ og stadfæstede siden denne Frihed for Fader og Søn ved aabent Brev af 9de Januar 1692, som igjen blev konfirmeret af Høifalig Kong Frederik den fjerde den 7de November 1699.

Saa snart Niels Juul var kommen i Besiddelse af Godset og allerede i Aaret 1678 havde erhøldt allernaadigst Tilladelse, at holde en fuldmægtig derpaa, søgte han sivar ved Kjøb og Magelæg at tilforhandle sig saameget af det øvrige paa Thorsøng heiggende Strevogods, som det var ham mueligt. Det gik imidlertid herved kun langsour, eftersom Godset var adspredt i mange Privates Hænder, og han maatte lade sig tilkjøde Hartkornet ikke allene af mange enkelte Gaarde, hver for sig, men endog undertiden Skjeppediis. Dog kom han endnu samme Aar i Besiddelse af Slotsbygningen, hvilken han for 5000 Rd. tilforhandlede sig af Borgere og Indboaner i Kjøbenhavn, Henrik Nielsen Høist, der havde kjøbt den af Stadshauptmand Jørgen Mathiesens Arvinger, til hvem den ved Indførsel i Aaret 1662. var bleven udlagt for den Sum 4809 Rd. 5 Mk. 7 S., efterat Fruken Hedevigs fuldmægtig for Thorsøngs Virketings Ret havde beediget, at der aldeles intet meer pantefrit Gods var tilbage, som kunde anses til Udlæg for Betaling.

Da Slotsbygningen i de bestandig fraværende Eeres Hænder ikke var bleven istandfat eller vedligeholdt, siden de Svenke for 20 Aar siden saa ilde havde medhandlet den, var den naturligvis meget forfalden, og Niels Juul maatte derfor sætte meget paa dens Istandsættelse. Den

*) Man see tillige af denne Afregning, hvormeget Hr. N. D. Nielsens seiker, naar han i sine historiske Mærker 2det Hefte p. 99 anfører 70000 Rd. som den Sum, for hvilken Kongens Aapart blev overladt Niels Juul, samt hvor aldeles uden Grund han lader Margarethe Wisfeldt i Aaret 1683, altsaa fire Aar efter Fæden til Fontainebleau, freyde for at gaare glip af denne Sum, som hendes Mand da skulde have søgde for ham tilfaldende Pensionspenge.

østlige Flod af Støttet lod han indrette til et meget smukt Kapel, hvilket den 3die October 1687 med megen Høitidelighed blev indviet af Biskop Thomas Kingo. *)

Ogsaa jus patronatus til Bjerrebye og Bregninge Kirker, matriculerede for 65 Lønder Hartkorn, erhvervede han sig ved Kjøb. Disse tvende Jura vare tilligemed deres matriculerede Hartkorn, ved Pantebrev af 13de Jan. 1662 blevene pantsatte til Magistraten i Svendborg af Frøken Hedevig, Ebbe Ulfeldts, for den Sum 2000 Rd., som Frue Helvig Harndenberg havde legeret til Fordeel for Lemmerne af det af hende i Svendborg funderede Hospital. Ifke desomindre bleve de efter Kongelig Befaling ved adelige Kommissairer udlagte til Rigsadmiral Bjelke, formodentlig med Forpligtelse at være ansvarlig for ovennævnte Kapital og Renter til Svendborg Hospital. Rigsadmiralen folgte igjen sin Rettighed til Niels Juels, der atter til Svendborg Magistrat afskædte sin Kæbers af 1ste Marts 1679 for 2000 Rd. med aarlig 5 pCt. Rente, for hvilken Kapital jus patron. til ovennævnte Bjerrebye og Bregninge Kirker tjener til Underpant til evindelig Tid; saa at Kapitalen er uopsigelig og Debitor har Ret til at besætte visse Pladser i Hospitalet efter Foundationen.

Niels Juel opholdt sig tilligemed sin Frue Margarethe Ulfeldt meget paa Thorseng, hvor han formodentlig haabede i Rolighed at tilendebringe sine Dage. Imidlertid blev dette dog ikke Tilfældet. 1689, da Krigen syntes at ville bryde ud paa ny, blev han igjen udkommanderet. Den store Mand salgte sin Konges for ham saa arefulde Kalb og forlod sit fredelige Thorseng, for atter paa Søkrigens store Skueplads at gavne sit Fædreland. Dog fik han ikke Leilighed til ved nye Bedrifter i sin Alderdom at fornye sin Ungdoms og Manddoms Hæder. Krigen kom ikke til Udbrud og Juel vendte efter nogle Krydetog igjen tilbage. Men da han ved mange- haande vigtige Forretninger nødtes til atter at opholde sig i Kjøbenhavn, døde han der Mar 1697, og ligger begravet i Holmens Kirke, hvor et herligt Monument pryder hans Grav. **)

Hans efterladte Enke, Margarethe Ulfeldt, overlevede ham i 5 Aar og lagde før sin Død Grunden til det endnu i Røskilde blomstrende Frøkenkloster, ved dertil at legeret sin i Byen beliggende Gaard, en Deel Bøndergods og en Kapital af 8000 Rdlr.

Ved General-Admiral-Lieutenant Niels Juels Død tilfaldt Thorseng hans Søn Knud Juel, Eratsraad og Amtmand over Kjøbenhavns Amt, gift med Komtesse Elisabeth Knuth. Lænestjænt denuds Embede ikke tillod ham for bestandig at opholde sig paa Thorseng,

*) See Landet Sjogns gamle Kirkebog ia 470, hvori Hr. Peder Jensen L. vidtidslig har beskrevet den hele Høitidelighed.

**) Kjøbets berømmelige Mand's Eftermæle 1ste Deel.

forømt han dog ikke ved Kjøb af Jordegods paa denne Ve, at forsøge den ham efter hans Fader tilfaldne Arvdeel, for om mueligt med Liden at bringe hele den under eet Hørfab og saaledes see sin Plan, der maaskee allerede havde været hans Faders, realiseret, nemlig at faae hele Thorseng oprettet til et Etamgods. Imidlertid oplevede han ikke denne sin Plans Udfe-relse, men han bestemte sin sidste Villie desangaaende i sit Testamente af 18de Jun. 1709, confirmeret af Kong Frederik den 4de den 5die April s. A.

I dette Testamente indsætter han sin Svoger, dengang Oberst, siden General-Major, Gregers Juul, Herre til Eriksholm, til Executor af sin sidste Villie; ifølge hvilken hans Enke skulde beholde Thorseng og hans hele Boe saalænge indtil hans ældste Søn, Niels, havde fyldt sit 18de Aar, da han skulde tiltræde Godset under Gregers Juuls Kuratel.

Da Enken, Fru Elisabeth Knuth, siden giftede sig med Oberst Møsting,^{*)} gav dette Anledning til en Proces imellem hende og Gregers Juul paa Dørnenes Vegne, hvilken endtes ved en nedsat Kommissions Dom af 15de August 1714 saaledes, at Enken med hendes Mand erholdt Tilladelse til at boe paa Thorseng Slot og nyde alle de hende i Testamentet tilfaldne Rettigheder, imod at opfylde de hende i samme Testamente paalagte Forpligtelser fornemlig i Hen-seende til Godsets Bedligholdelse, samt stille antagelig Sikkerhed for de hendes Vorn legerede Kapitaler. Dog skulde hun være forpligtet til, saasnart den ældste Søn fyldte sit 18de Aar, at afstaae hele Godset til ham og, som bemeldte Dom udtrykker sig, sig dermed ei videre at befatte hverken med Deboelse eller nogen anden Indkomst i anden Maade deraf at nyde.

Paa Enkefrue Elisabeth Knuths Ansøgning om at den hendes afdøde Mand og dennes Fader allernaadigst tilfaldne Skattefrihed maatte udvides til Arvingerne i den Juulske Familie, erholdt hun Benaadning af 21 October 1709 paa bemeldte Skattefrihed for 5de Aar, at regne fra hendes afdøde Mand's Etatsraad Knud Juul's Dødsdag; men efter disse trende Aars Forløb skulde samme Frihed aldeles ophøre, saa at der nu af Thorseng Etamhus svares alle de samme Skatter og Afgifter, som af alle andre privilegerede Sædegaarde i Danmark.

Etatsraad Knud Juul havde efterladt sig fire levende Sønner: Niels, Karl, Jens og Knud, samt en efter Faderens Afgang født Søn, der døde som Barn. Ligeledes efterlod han sig 5 Døttre, af hvilke den ældste Margarethe i Følge Testamentet gik i lige Aar med de 5 yngre Sønner, de fire yngste derimod skulde indsættes i Jonisfrue-Klosteret i Roskilde.

*) Den dette Systermaal utvree Dronning Charlotte Amalia sig saaledes i Brev til Grevinde Harchausen af 9de Jan. 1714: Knud Juul's Enke har nu holdt Brudstap med Oberst Møsting. Hun fragifter sine Vorn dog saaledes henvod 60000 Rbd., hvorover Søsterens ere au desespoir. See Dbin Wälfes Journal för September 1817.

Mandt Sønnerne tiltraadte Niels Juul, ifølge Testamentet og Stamhuus-Hundstaf, udfædt af Gregers Juul og dateret Kjøbenhavn den 1ste Mai 1711, Thorsøngs Besiddelse, da han havde fyldt sit 18de Aar, altsaa den 19de Novbr. 1714. Om Karl Juul skal i det følgende tales. Jens Juul blev Herre til Lundsøgaard i Thy og gift med Frøken Jde Holsteen fra Arrerfoov. Knud Juul, den yngste af Etatsraadens Søner, blev efter Rytter, medens han endnu var ung, stød af sin egen Hovmester, da han var paa Jagt her paa Thorsøng. Hans Lig findes i Bregninge Kirkes underjordiske Begravelse uden nogen Indskrift, de øvrige tre Brødres Lig findes alle i samme Kirkes aabne Begravelse over Jorden.

Kammerherre og Oberst Niels Juul kom, som sagt, i sit 18de Aar i Besiddelse af Stamhuset Thorsøng og nød den uforstyrret fra Aar 1714 til 1741. I dette Aar fremkom den svenske Legations Sekretair v. Höpken, paa den svenske Oberst og Greve Ebbe Wifeldt Ridderschankes Begue, med adskillige Præsentationer paa Thorsøng og Waldemars Slot, hvilke han foredrog i det tydske Kancellie i Kjøbenhavn. Grev Ridderschankes formeentlige Rettigheder grundede Legations-Sekretairen deels paa et Arvesfortlig efter Frue Kirstine Munt, dateret 19de August 1661, som af bemeldte Greve nylig tilfærdigviis skulde være fundet, og ifølge hvilket hans Farfader, Frøken Hebevigis Mand, Grev Ebbe Wifeldt, Rigsraad i Sverrig, var bleven Arving til Thorsøng; deels derpaa at bemeldte Greve virkelig havde haft Thorsøng i Besiddelse indtil Aar 1675, da den, efter Præsententens Formeening formeddelt de indfaldne Troubles imellem Danmark og Sverrig var bleven ham betagen; og deels paa Traktaten til Roskilde, den saakaldte Wyerees af 22de Februar 1658 og det Lundiske Fredsfordrag af 16de September 1679, ved hvilke tvende Fordrag Grev Ebbe Wifeldt udtrykkelig var bleven restituert og konfirmeret i alle sine Rettigheder og i Besiddelse af sine i Danmark beliggende Godser.

Men Kammerherre Niels Juul beraabte sig i sin Erklæring til Kongen af 16de Decbr. 1741 ikke allene paa de 60 Aars Hævd, som den Juulske Familie havde paa Thorsøng, men bevisste endog ved Pantebreve, Skjøder, Kontrakter, Indførselsforretninger og andre Dokumenter, at enhver, endog den mindste Deel af Thorsøng, var af den Wifeldtske Familie efterhaanden afhændet og ligeledes efterhaanden af den Juulske Familie tilforhandlet, saa at den hele Sog naturligviis henfaldt af sig selv og Grev Ridderschankes formeentlige Præsentationer bleve til intet.

Under denne Stamhuusherre forføjnedes Thorsøng meget ved de mange Frugthavers Anlæg, hvortil Kammerherren forskrev Træerne for sin Regning, forærede Bønderne dem og tvang dem, som modsatte sig, til at plante dem. Ved disse Frugthavers Anlæg lagde han

*) En Lund, hvori Ulfken Rerte, kaldes endnu til Erindring derom, Junteslund.

Grunden til den senere hos mange her paa Lhorseng forsøgede Bestand. Ikke mindre; fortænt gjorde han sig ved at indfalde adskillige fremmede Fabrikantere, der nedsatte sig i Kroense, og derved ikke lidet bidroge til denne Glemtes Opkomst; dog ere de af dem anlagte Manufakturur nu for længst ophørte. Fremdeles forføjnede han Waldemars Slot meget, især ved, fra ny af og særdeles skjønt, at opbygge Ladegaarden, efter at den i Aaret 1749 aldeles var afbrændt.

Kammerherre Oberst Niels Juul døde den 7de April 1766 i sit 70 Aar efter at han havde været Besidder af Lhorseng over 50 Aar. Han var gift med Frøken Sophie Amalie Passberg, der under en siebsevarende Sindssvaghed overlevede ham i 22 Aar og døde uden Børn den 29de Decbr. 1788. Dgsaa hendes Levninger hvile i Bregninge Kirkes aabne Begravelse over Jorden.

Iffølge Stamhuusfundatsen tilfaldt Lhorseng hans ældste Broder Carl Juul, Geheime-Konference-Raad, Ridder af Seraphiner- og Dannebrogss-Ordenen, Højskolechef over Søve ridderlige Academie og Stiftamtmand i Fyen og Langeland. Han var født i Kjøbenhavn den 22de Juli 1706, havde beklædt mange vigtige Embeder og var 1757 Ambassadør ved det svenske Hof.

Han udstedte et nyt Stamhuusbrev, dateret Odense den 18de Februar 1767 for Stamhuset Lhorseng, hvori de Forandringer ere indførte, hvilke efter den i Anledning af Hr. Generalmajor Gregers Juels Stamhuusfundats nedsatte Kommissions-Dom af 15de Juli 1728 og derpaa følgende Høisesterets Dom af 17de Juni 1752 skulde finde Sted i Henfende til Successionen, den længstlevende Legtesælles Donaire m. v., hvilket Stamhuusbrev, som er læst inden Fyenboe Landsting den 25de Februar 1767, er bestaandig gjældende for Fremtiden. Geheime-Konferenceraad Carl Juul var ikke længe i Besiddelse af Stamhuset Lhorseng. Han døde Aaret efter at han havde tiltraadt det, den 2den September 1767 i sit Alders 62de Aar, og blev begrafet den 28de September s. A. i Bregninge Kirkes aabne Begravelse over Jorden.

Han havde været treende Gang gift. Første Gang med en Kontesse Schleunig fra Sachsen, som døde 1756 og er begrafet i Bregninge Kirke. Anden Gang med Frøken Anne Margarethe Juul, Datter af Hr. Geheimeraad Peder Juul paa Werringe. Hun blev Moder til nuværende Stamherre til Lhorseng, Hans Excellence Hr. General-Lieutenant Frederik Juul, og døde kort efter at hun havde dragt samme til Werden, 1761. Dgsaa hendes Liig findes i Bregninge Kirke. Tredie Gang med Frøken Amalia Kirstine Raben, som blev Moder til 4 Sønner og een Datter. Hun overlevede sin Mand og døde paa Juulsborg.

Under denne Stamherre blev alt paa Lhorseng beliggende Bøndergods indlemmet under Stamgodset, paa treende Bøndergaarde nær, een i Stiof, een i Søehøje og een i Gjesinge, hvilke for omtrent 40 Aar siden ere tilkøbte af nærværende Stamherres Formynd

men udgjøre tilligemed *Den Hjortee* et særskilt *Allodialgods*, *) paa hvilket til evig Tid hester den Sum 2500 Rd. d. G., som af *Froken Kristine Juul* ved *Fundats*, dateret *Evensborg* den *3die December 1774*, er legeret til 8 *Fattige* paa *Lhorseng*, og hvoraf *Lhorsengs Stamherre*, som *Debitor*, aarligt soarer 4 *Pct.* i *Rente*.

I sidste *Halvdeel* af forrige *Arhundrede* har *Lhorseng* ikke mindre end 4 *Gange* været hjemløst af *Qvæg* syge. Iaar var *Vinteren 1778 — 79* og derpaa følgende *Sommer* høist sørgelig for *Dens Beboere*. Ei nok, at en stor *Mængde* *Kreature* bortredes af den da *græsrende Qvæg* syge, men *Den* blev endog besat af 101 *Mand* *geborne Soldater* og 10 *Underofficerer*, kommandeerte af *Lieutenanterne Darre* og *Rosling*. Disse ihjelstog de *sunde* saavel som det syge *Qvæg*, hvor *Eygdommen* i mindste *Maade* yttrede sig, indsluttede *Dyerne*, spærrede *Veiene* og alle *Dørfarte* ei blot for *Qvæg* men og for *Mennesker*, *Korn* og alle *Vare*, og besværede desuden, som man *paastaer*, *formedelst Mangel* paa *Mandstugt*, *Dens Indboanere* meget. Endelig bleve de afstøje af 66 *Mand* *andre Tropper* og 5 *Underofficerer*, der i *Stamherrens Graværelse* overlodes til den *sinbige Forvalter Hansens* *Disposition*. *Den* erholdt da *nogen Lettelse*, dog aabnedes først *Dørfarten* til *Kangeland* i *October 1779*; efterat *den* havde været spærret et *heelt Aar* og *imellem Lhorseng* og *Evensborg* over et *halvt Aar*.

Dette er *maaffee* og *den eneste trykkende Indqvartering*, *Lhorseng* har vidst af fra 1658 da *Karl den 1ode* gif *over Belterne*, til 1807, da en *betydelig Deel* af *Gen. Ewalds Tropper* er gif *over Den*, for at *samles* paa *Volland* og *Falster*. I de følgende *Aar* vedvarede *Indquarteringen* næsten *bestandig*, da *deels* meget *Militair* drog *baade frem* og *tilbage* over *Den*, *deels* *enkelte Kompagnier* *kommanderedes* *herover* fra *Kangeland* i *Vinterquarteer*. I *Foraaret 1808* drog *ikke allene 1000 Mand Spanier* *herover* til *Kangeland*, men *Den* blev endog besat af et *Kompagnie lette Tropper* af *Regimentet Barcelona* under *Anførsel* af *den vakre Kapitain Calluquet*, hvis *isfærdige Karakter* og *humane Dyfærsel* herpaa *Den* *kænge* vil *blive* i *hjør Erindring* hos *Mange*. Overalt var man *baade* med *Officerernes* og *Soldaternes* *Forhold* herpaa *Landet* *saavel* *tilfreds* som man *nogensinde* har været med *Fædrelandets* *egne*; og *da* *mod Slutningen* af *Sommeren* *hen* ved *4000 Mand Spaniere* i en *Art* af *Insurrectionens* *Lidstand* drog *her* *over Den*, for *fra Kangeland* at *forene* sig *med en Nation*, der *dengang* *betragedes* *mere* som *vor Fjende* end *Den*, *vare* *dog* de *Executer*, som paa *Dørfarten* bleve *begaæde*, *saa* *faa* og *ubetydelige*, at *enhver* *Dansk* *vel* har *Årsag* at *ønske*, at *hans Landsmænd* i *fremmed Land* under *lignende Omstændigheder* *aldrig* *vide* *begaæ* *den* *store*. *Særdeles* *frugtfulde* *vare* de *løvrige* paa *denne* *Rejsert*, *skjøndt*, som *hver* *Mand* *ved*, *de* *aldeles* *intet* *hadde* *at* *befrygte*. Af *utidigt* *Hafsværk* *føsmmede* *mange* *Kavallerister* paa og

*) Disse *Gaarde* er nu, saavel som *Den Hjortee*, ved *nærstående Stamherres Kongl.* *allernaadigt* *confirmerede* *Lidst* og *Forandringer* til *Lhorseng Stamgods*s *Executions-Patent* *indlemmet* *under* *Stamgods*.

med deres Heste over Hærgeløbet ved Svendborg, og da de formodest Mængden ikke hurtigt nok kunde komme over fra Demmenæs til Rudkjøbing, dræbte de mange af deres Heste og lode andre løbe, hvilke alle vare Hengster og forarsagede ved deres Løbden adskillige Ueligheder inden de efterhaanden bleve grebne. Kort efter, da endog nogle af dem ved Kjøb og Salg vare komne fra Haand til Haand, bleve de reclamationerede af og overleverede til den franske militaire Øvrighed.

3die Kapitel.

Beskrivelse af og historiske Efterretninger om enkelte mærkværdige Gjenstande paa Thorsøng i Sønderjylland.

Den Erbhødhed, vore Forfædre udviste for alt, hvad der paa nogen Maade stod i Forbindelse med Religionen, er uden Tvivl Uarsag i, at Kirkerne, frem for saa mange andre Bygninger af lige Væde og Styrke, næsten overalt endnu ere de eneste fuldstændige, skjøndt vist nok ofte meget vandannede Mindesmærker fra den tidligere Middelalder. Saaledes ogsaa her paa Thorsøng. Dens trende Sognekirker have vel alle været meere eller mindre betydelige Forandringer underkastede, men deres oprindelige Form er dog tildeels vedligeholdt og endnu kjendelig nok. De ere her, om ikke de ældste, saa dog de anseeligste og fuldstændigste Vidner om vore Fædres Daad, og jeg vil derfor først foretage deres Beskrivelse i Forening med de historiske Efterretninger, jeg har kunnet samle saavel om Kirkerne selv, som de dem tiliggende Sogne m. v.

Alt Landet Kirke er Dens ældste Kirke synes baade dens Navn og Beliggenheden midt paa Den at tilhøndege, imidlertid synes dog og dens reele og solide Bygningsmaade at vidne om et Værk, suarere af det 13de end af et tidligere Aarhundrede.

Kirken, som næsten heelt er opbygget af hugne Steen, er pafsende efter Sognets nuværende Folkemængde. Den hviler paa en Grund af særdeles vel tilhugne Kampsteen, blandt hvilke nogle over 5 Alen lange. Den bestaar af 4 Afdelinger: Laarnet, den egentlige Kirke, Choret og et lidet halvcirkelformigt Sakrastie i den østlige Ende. Inter Warstet tilhøndegever dens Væde, men paa Laarnet, der i senere Tider er opført af Muursteen paa Sognets egen Bekostning, findes Warstallet 1634 tilligemed Bogstaverne P S A, der tilhøndegeve den dalevende Sognepræstes Navn, Peder Sørensen Warhuus. Paa den søndre Side af Kirken sees Spor af en Dør, der i Almindelighed kaldes Munkedøren. Grundstenen under samme er kjendelig for sibt og næsten blank, efter Sagnet af Munkenes Kapper.

Uf udhugne Firater findes paa denne Kirke følgende:

- a) Over Kirkedøren inde i Waabenhuset en stor Kampesteen i Form af en Halscirkel, hvis Diameter er $1\frac{1}{2}$ Qvarteer, hvori er ganske net udhuggen en ophøiet Figur med en Art Krone paa Hovedet, siddende i en oval Krands, der bæres af toende halvliggende nøgne Figurer. Muligen skal den i Krandsen siddende Person forestille enten en af Nordens kronede Helgene, eller maaffee den Konge eller Biskop, under hvilken Kirken er bygget; thi det er vel ikke antageligt, at denne kronede Figur skulde være Ridder Jørgen, hvem Kirken siges at være helliget.*)
- b) Paa begge Sider af samme Kirkedør findes tvende i Steen plumpt udhugne chimæriske Figurer, eller Sphinxer med menneskelig Overdeel. Den høire af disse har mistet sit Hoved, den venstre er ubeskadiget og holder et Slagsværd i Haanden. Figurernes Høide er omtrent een Alen.
- c) Vesten for him ovennævnte Munkedør findes paa en indmuret Steen en udhuggen Løve og nedan under et Meineste-Ansig.

Man antager almindelig at denne Kirke har været dediceret til St. Jørgen. Denne de Epedalles Patron har flere Mindesmærker her i Egnen. Paa Høens Kyst ligeover for Thorseng har han endnu sit Kapel og sit Høspital; og at Thorsengerne fordem have sat deres Lid til ham, derom vidne de Sølvskeer, der endnu i sal. Virkerods Tid fandtes her paa Landet og hvorpaa stode Ordene: Help Ridder St. Jyrren! Maaffee har dog kun et Kapel været ham helliget, og Indgangen til samme været fra Kirkens Chor igjennem Munkedøren. Endnu i Hr. Morfings Tid mod Midten af forrige Aarhundrede fandtes Leoningier af St. Jørgens Billede i Kirken. Han findes ogsaa udskaaren i Træ paa Altertavlen staaende paa Lindormen, som han dræder med sit Spyd.

I Kirkens Laarn, hvis indre Deel fordem og nu i de sidste Aar har været anvendt til Waabengjemme, findes for nærværende Tid en særdeles god Klokke, deri ophængt af Thorsengs nærværende Eier Aar 1786.**)

Kirkens indvendige Prydelser svare ikke til dens skjønne og solide Bygning. Altertavlen er meget brøffselbig, dens maadelig bannede Figurer i heelt ophøiet Arbeide meget beskadede. Paa Alteret findes en Sølvskaal givet af Hr. Høsum Aar 1667; dertil hører en Duff uden Indskrift og en Oblatæske givet af Hr. Peder Zeusen 1672. Fremdeles to store Messinglystestager givne af berømte Hr. Høsum 1650. I Choret hænger en temmelig stor ottarmet Lyse-

*) Af denne Steen er ved Hr. Professor W. Simonfen indleveret en Tegning til det kongelige antiquariske Museum. S. Antiq. Ann. adet Bindet adet Hefte.

**) At der i Indskriften staaer Begninge istedet for Landet Kirke er en Forfeelse af Klokkenskræben.

Krone af Messing, Hænket til Kirken af Hr. Peder Jensen's Hustru Anne Kristine Jørgens-Datter Aar 1714. Døbefonten neden for Choret bestaaer af en sort Granitblok med et stort Messing-Fad uden Indskrift.

M blandt Liggstene i Kirken findes foruden adskillige over nogle af Sognets Præster, een over Hr. Niels Augustinsohn Skandorf, Sognepræst til Sandbye i Lolland, død 1679 i sit 3ite Aar. Han var trolovet med Hr. Høsums Datter, men da han kom til Landet Præstegaard for at holde Bryllup, blev han syg af Feber og døde der. Fremdeles en Sten ved Udgangen til Præstestolen over Høiædte og Velbyrdige Hr. Axel Juul født 1655 paa Vosborg i Sjælland af Hr. Kristian Klaus Juul og Sophie Gyldenstjerne, død 1720 i sit 64de Aar. Hans Kaarde hænger i Choret. Over denne Mand's Levnet synes at hvile et hemmelighedsfuldt Slør. Han skal have været Gouverneur i Ostindien og der fortælles, at han, da han var salden i Unaade ved Hoffet, henvendte sig til tvende af den Juul'ske Familie, formodentlig hans Fætttere, der da venstfælgelig modtogte ham med de Ord, at 2 Hjul vel kunde bære en Axel, hvorpaa de overlode ham en Gaard i Strammelse til Veboelse. Her boede ogsaa i mange Aar hans Gemahlinde, Fruen Sophie Amalie Paabjerg, der overlivede ham til 1740, og efter hende fører bemeldte Gaard endnu Navn af Fruegaarden.

Bregninge Kirke har i Begyndelsen ligesom Landet Kirke kun havt een Længde Bygninger, men dens Form har siden undergaaet betydelige Forandringer ved Sidesøjles Tilbygning. Kirken's egentlige Alder er ubekendt. At den er ældre end 1376 sees af den i foregaaende Kapitel omtalte Liggsten. Jacob Rosenkrands lod i Slutningen af det 16de Aarhundrede tilbygge den saakaldte ny Kirke med Søndens, hvilken bestaaer af to Hvelvinger og var i Særdeleshed bestemt for Indbyggerne paa Lhørde, som deri have haft deres Skolestader. Disse søgte nemlig Bregninge Kirke saalænge indtil Fruen Ellen Marboin, Aar 1640, lod bygge og til Gudstjeneste indvie Kapellet paa Lhørde. Hun tilbød da Hr. Peder Sørensen Sognepræst til Landet og Bregninge, at reise derover hver anden Søndag for at forrette Gudstjenesten, men da han allerede havde tvende Kirker at befriide, undskyldte han sig, og Lhørde blev da lagt under St. Nicolai i Svendborg.

Under den nordre Side af Kirken lod Fruen Pernille Gyldenstjerne indrette en stjern hvelvet Begravelse for sig og sin Mand, dog kom ingen af dem deri, men ligge begravne i Høisinge Kirke ved Alrekov.

Over denne Begravelse ere senere af den Juul'ske Familie opførte tre nye Hvelvinger, der udgjøre et ved trende Jern-Staitporte fra Kirken affondret Begravelser's Kapel for benævnte Familie. I Aaret 1753 lod Kammerherre Niels Juul give Kirken en Hovedreparation baade indvendig og udvendig, hvorfor den især inden i har et nyere og smukkere Udsende end de tvende andre Kirker her paa Landet, dog er den formædlest de tilkommende Sidesbygninger meget mørk.

Taaernet har nærværende Stamherre omdannet til et otefantet Observatorium, der bestaaer af en liden Sahl med Vinduer til alle Sider og ovenpaa en aaben Altan. *)

Paa Klokken i Kirkeetaarnet findes følgende Indskrift: Anno Dei 1590 Frue Hebevig Harderberg til Åkrefov og hendes Søn Jacob Rosenkrantz fød den Kloek stød den 8 Juli. Messer Michael Westfael von Rostok hat mich gosfen; aus dem Zur bin ich geflossen.

Alttertavlen er af nyere Art og taalelig malet. Paa Kalk og Dift findes Niels Juels og Margarethe Wsfeids, paa Kyststjerne Erik Rosenkrands og Helvig Hardenbergs Navne og Waaben.

Om Messchagelen er talt i foregaaende Kapitel.

Paa Prækestolen et Waaben, hvori en ophøiet Rhombus og et Ubehoved. Ovenover staaer IRKF. FPGSF., neden under IRKM. FPGSM. At disse Bogstaver betyde Jacob Rosenkrands og Frue Pernille Gyldensjerne, er klart, men hvad Slutningsbogstaverne F og M tiikjendegive, veed jeg ikke. Øverst staaer endnu et Waaben med en Stjerne og 2 Løver og paa en anden Side af Prækestolen Aarstallet 1621.

I den ovenomtalte underjordiske Begravelse, hvortil fra Kirken fører en muret Steentrappe, findes foruden Junker Knud Juels Liig, som er omtalt i 2det Kapitel, endnu tre andre Liig; nemlig:

a) Hans Søster Margarethe Juell, død paa Waldemars Slot 1736. b) Frøken Lene Katharina Juell, Axel Juells Søster. Hun omkom i den ulykkelige Iidebrand paa Lperahuuset i Kjøbenhavn den 19 April 1689 og hendes Levninger bære endnu Præg af den Dødsmaade hun havde. c) Frøken George Katharina Serfeldt død 1700.

I den store Begravelse over Jorden findes, foruden de i 2det Kapitel anførte Personers, endnu en Deel større og mindre Liig, alle af den Juellske Familie.

Paa Kirkegulvet findes en Deel Ligstene, men alle, paa den ovennævnte fra 1576 nær, nye og af ingen særdeles Interesse.

Ungaende den i flere Skrifter omtalte Runestenen, som skal findes paa Bregninge Kirkegaard, kan jeg ingen Efterretning give, da det er mig umueligt at finde den. Jeg har vel en

*) Det er Slæde at vedkommende Muurmestere ved Reparation paa offentlige Bygninger tage sig den Frihed at forandre de paa samme anbragte Aarstal, endog naar disse ere dannede af Jern-Siffrer. Dette er freet ved Bregninge Kirke og sikket flere Stæder, men hverneget der ved lige Forandringer kan tabes for Tidbestemmelsen og deraf følgende historiske Oplysninger indsees lettelig.

Afskrift af den i samme udhugne Skrift, men jeg har Tvivl om dens Nøiagtighed. Salig Birkeroed forklarer den saaledes: „Ejser Sadserfen lod færdige, hænge, hellige og vie Kirkeristerner, Messier“) gjorde mig;“ og fernæver at Stenen tilforn har ligget over Laagen, hvor Kirkeristen har været, formodentlig ved den søndre Indgang til Kirkegaarden, som nu er tilintetret. Besynderligt er det, at ikke et eneste Menneske her paa Lhorseng kan give mindste Efterretning om denne saa ofte omtalte Steen.

Bregninge Kirke skal fordm have ført Navn af St. Andrea Kirke, og denne Helgen's forgyldte Billede, fordsfættet paa Andraasforset X med Hænder og Fødder bundne tilfammen, har prydet dens Chor. Nu findes det der ikke.

Saa vel Bregninge som Landet Kirkegaarde ere omglynne med Steengjærder og ved dem begge finder man endnu Levninger af de gamle Kirke lader. Den sidste er for saa Nar siden udplaneret og anlagt i nyere Smag.

Landet og Bregninge Sogne have før og strax efter Reformationen været ad Skilte sigsom nu, men Bregninge Præstegaards ved adskillige sammensvævede Omstændigheder bevirkede Fattigdom var Narfag i at begge Sogne bleve annecterede. Nærnest efter Reformationen 1540 var Hr. Knud Nielsen Præst i Bregninge. I hans Tid er uden Tvivl Præstegaarden første Gang afbrændt.

I hans Eftermands Hr. Peder Philosophs Tid afbrændte den anden Gang, og da tillige baade Korn- og Dvægtienden af Kongens Gaard, Hjørnsrup, af Lehnsmanden Jacob Schæfsted blev ham fratagen, og Præstegaardens Avling desuden var meget slet, nødtes han til at forlade Kaldet og begive sig til Kjøbenhavn, hvor han paa Klosteret nød Kosten til sin Død. Han har uden Tvivl været en lærd Mand i sin Tid og gav sig af med at gjøre latin'ske Vers.

Hans Eftermand Hr. Niels Jacobsen havde neyve faaet Gaarden opbygget førend den tredje Gang afbrændte, og Præsten maatte begive sig til Euenborg, hvor han i megen Fattigdom boede til Leie, indtil han tilfids modtog et Kapelanie i Varde, hvor han døde.

Sognet var nu i nogle Nar uden Præst. Vel blev der gjort Forslag til en anden Præstegaards Anskaffelse i Lroensee eller Nybye, men intet blev udført. Endelig blev Bregninge annecteret til Landet Sogn ved Kong Frederik den 2dens Reskript, dateret Frederiksberg den 20de August 1575, efterdi, som der staaer, Bregninge Sogn skal være et fast ringe Sogn o. s. v. **)

*) Her findes i Afskriften en Figur som et stort latin'sk B.

**) Dette Document anfører Hr. Peder Jensen at være in originali her i Landet Præstegaard, dog findes her nu kun en Kopie deraf.

Præstegaarden blev da ikke opbyggt igjen, men dens Zorber og Kaldets øvrige Indkomster lagte til Landet Sogus Præst. I dette Sogu havde imidlertid Hr. Povet været Præst omtrent paa samme Tid, som Hr. Peder i Dregninge. Han kaldes Povet N. formodentlig Nielsen, forresten vides intet om ham.

Hans Eftermand Hr. Niels Mule var Præst, da begge Kaldene bleve annecterede, og døde 1531. Han succederedes af Hr. Morten Nielsen Cimber Messingius, der først havde været Rector ved Nyborg Skole, dernæst Communiſter sammesteds og endelig blev kaldet til Sognepræst for Landet og Dregninge Wenigheder af Frue Helwig Hardenberg, hoor han døde Aar 1618. Til Medtjener havde han paa sine sidste Dage Hr. Peder Søffrensen Warhuus, der blev Sognepræst efter ham og døde 1649. Efter ham kom Jens Mogensen Høosum, der ogsaa havde været sin Formands Medtjener paa sjerde Aar. Han var født i Høosum Præstegaard i Salling, blev 1670 Provst i Sunds Herred og døde 1679. Ved sin Hustru Karen Mogens Datter fra Dvørdrup Præstegaard, blev han Fader til den saa ofte nævnte Hr. Peder Jensen, der først blev ham adjungeret ved Kong Kristian den fjerde Kaldsbrev af 19de October 1672 og siden succederede ham. Efter Landshyen Lundbye, tæt ved Landet Præstegaard, antog han Navnet Luccoppidan, der siden blev hans Families Tilnavn. Han var Magister, stor Ven af Didsager og skal have efterladt sig adskillige Optegnelser, der ere af Vigtighed for Kirkehistorien. Pontoppidan nævner ham derfor og ved adskillige Leiligheder med Altelse. Han opbygte den største Deel af Landet Præstegaard, og findes hans Navn adskillige Steder anbragt paa samme.

Med sin Hustru Anne Kristine, Profesfor Førgen Falsters Datter i Odense, avlede han en Søn, Niels Pedersen Luccoppidan, der blev sin Fader adjungeret Aar 1717, men fulgte ham i Embedet Aaret derefter, da Faderen ved Døden var afgaet. Han arvede Faderens Lyft til Antiquiteter og har efterladt sig nogle Skrifter i Vers og Prosa, som findes anførte af Worm. Han var gift første Gang med en Datter, Dorthea, af Hr. Povet Jacobsen Langes Land, Sognepræst til vor Frue Kirke i Svendborg, anden Gang med Hans Erichsens Datter, Karen Raff fra Odense. Hun overlevede sin Mand, der døde 1730, og ægtede hans Eftermand, Magister Mathias Kente, hvilken hun ogsaa overlevede, og efter hans Død atter ægtede hans Eftermand, Hr. Kristian Morsing, født i Hiarch Præstegaard i Salling. Ikke desto mindre var hun dog kun 38 Aar gammel, da hun 1745 døde. Ved Hr. Morsings Tiltrædelse bleve Sogmene igjen Aar 1738 separerede isølge Kongelig allernaadigst Bevilling af Kong Kristian d. 6te Dregninge blev da forenet med Baldemars Slots Kirke og fik sin egen Præst. Hr. Morsing døde 1760 og efterfulgtes af Hr. Simon Pedersen Riise, født i Odense 1715. Han havde tilførn 9 Aar været Præst til Dregninge og Slotskirken, var gift med Charlotte Katharine Boieslofsski, forbedrede en Deel paa Præstegaarden og døde 1790. Hans Eftermand Hr. Mathias Maausmand fra Hadersleb ægtede sin Formands Datter, Juliane Sofie Amalie Riise, der end

nu lever. Han havde først været Præst i Løve og døde Aar 1810, efterat han Aaret i Forveien havde resigneret til nuværende Sognepræst Fred. Krist. Lund.

Da Sognene ved Hr. Magister Keuzes Død bleve separerede, udnævntes Hr. Kristoffer Jørgensen til Sognepræst for Vregninge Menighed. Kaldets Indkomster vare imidlertid betydeligt bleve forøgede, ikke allene formødelst det Honorarium, Præsten aarlig erholdt fra Stotiet, for at holde Gudstjeneste i det derværende Kapel, men fornemmelig fordi Troens Bøye allerede da begyndte at tiltage i Folkemængde og Velstand. Imidlertid fattedes en Præstegaard til den ny Præst. For at raade Bod herpaa blev en Gaard i Nybye med tilliggende Jord ham anvist og tillige beholdt han den, den forrige Vregninge-Annex-Præstegaard tilliggende Jord. Men en ulykkelig Skjæbne synes at have hvilet over dette Sogns Præstegaarde. Fjerde Gang afbrændte Gaarden og Præsten blev anvist den nu saakaldte Fabrique-Dellig i Troense til Dpholdsted medens Gaarden igjen blev opbyggt. Fra dette Præstens Dphold i Fabrique-Delligen skriver sig endnu Navnet Præste-Alleen, hvilket Navn den Alle fører, der gaar fra Fabriquen til Stots-Alleen.

Hr. Jørgensen var gift med Barbare Juliane Steen og døde Aar 1751. Hans Eftermand den ovennævnte Hr. Simon Pedersen Riise blev forflyttet til Landet 1760 og succederedes af Hr. Kugler. Denne ragede i Uenighed med Administrationen for Stamhuset i nærværende Stamherres Mindreaarighed i Anledning af den afbrændte Præstegaards Opbyggelse i Nybye. Denne Uenighed gav Anledning til at den allerede næsten færdige Præstegaard blev omdannet til en Bondeggaard og en ny Præstegaard blev bygget i Vregninge Bøye, ved hvilken Forandring Præsten tabte den ene Gaards Jord. Hr. Kugler, hjed af Thorseng, formødelst denne og flere Stridigheder, ombyttede Kald med Hr. Magister Jørgen Valerius Thormølen paa Strynøse, som da blev kaldet til Sognepræst for Vregninge og Stottets Menigheder 1775. Han var en Søn af Gøsserer Thormølen paa Kristianshavn og ægtede Jomfrue Gjertrud Marstrand fra Simmerbølle paa Langeland. Han døde 1799, 82 Aar gammel, og succederedes af nuværende Sognepræst Hr. Kristian Jensen Krarup.

Bjerrøby Kirke bestaaer foruden Laarnet kun af een Bygning i Længden, der i Aaret 1654 er forøget med en Sidebygning i Nord. Kirken skal efter Sagnet være bygget af en Viskop, men af hvilken eller naar vides ikke, thi af den Indskrift, som findes paa Degnesielen ved Alteret: anno Domi 1236 completum est hoc, tør man vel ikke slutte noget med Visshed i Henseende til Kirkens Ælde. Dersom ellers Brøstfærdighed vidner om høi Alder; saa maa denne Kirke være meget gammel, da dens Mure udbendig understøttes af mange murede Piller, som efterhaanden ere tilfattede. Ogsaa synes den hele indvendige Bygningsmaade ved sin paafløjede Piller og uregelmæssige Hvelvinger meget godt at kunne passe til det 12te Aarhundrede. En Dør i Muren, hvoraf endnu findes Spor, skal have ført til et Kapel, der har båret Navn af St.

Mortens, efter hvilken Helgen nogle antage at den hele Kirke har været opkaldet. Detsa kaldes den i et gammelt Epitaphium af 1552, hvorom mere siden, templum sancti Martini. Hans Billebe af Træ med Bispestaven i Haanden hænger endnu i Choret.

Kirken er temmelig stor og rummelig, men ikke smuk. I Laarnet hænger en maadelig Skøffe med Jndskrift omrent som i Bregninge.

Lil Kirkens gamle Ornamenteer hører foruden ovennævnte St. Mortens Billebe et meget stort Krucifix og en Maria med Barnet.

Over Altertavlen, som er i Form af et Skab med mange udskaarne Figurer, staar med Munkeskrift: *Salvo crux digna, super omnia ligna benigna, tu me consigna, moriar ne, og neden under findes Kristus afmalet med tvende Kirkefædre paa hver Side, om hvilke slynger sig et Vaand, hvorpaa deres Navne og Symbola ere anbragte saaledes:*

Paa høire Side:

Hicronymus: *Passio tua Domine est remedium. Augustinus. Inspice vulnera redemptoris.*

Paa venstre Side:

Gregorius. *Passio ministri ad memoriam reducet me.*

Ambrosius. *Noli tantum amittere beneficium.*

Paa Ralken findes disse Ord: Jeg skal bruges efter Kristi Etik og ei efter Paven's vrange Digt. Under samme staar: Denne Ralk hører til Bjerrebye Kirke. H.H.P.S.N.M.S. fermodentlig Hr. Hans Pedersen Sandager og Hustru.

Paa Daadens store Messingfad staar 1656 Elisabeth Augusta C. 4. Hun var Kristine Munk's Datter, gift med Hans Lindmoe paa Wedelsborg.

En Fortegnelse over Præsterne i dette Sogn siden Reformationen findes paa en Tavle ophængt i Kirken, men i gamle Breve, som Hr. Veder Jensen har samlet angaaende Thorsbøns Virkeling nævnes allerede 1460 Hr. Niels Staffsen, Tingfrider, som Præst i Bjerrebye; ligesom og den første Præst sammesteds efter Reformationen, Hr. Johannes Henriksen, samt før ham en Kapellan i Bregninge og adskillige Degne anføres som Skrivere ved Tinget.

Følgende have været Sognepræster til Bjerrebye siden Reformationen:

1. Hr. Hans Henrikken døde 1552.
2. — Stephan Hansen
3. — Rasmus Larsen, nævnes ogsaa Hansen, døde 1599.
4. — Jørgen Staffsen, kaldet af Fruen Helvig Hardenberg 1599, døde af Pest tilligemed Kone og Børn 1629.
5. — Hans Pedersen Sandager; Dr., tilforn Kapellan i Enøde.

6. Hr. Anders Rasmussen, døde 1663.
 7. — Hans Fich, døde 1648. Var gift med Birthe Sørensdatter, som ægtede hans Eftermand.
 8. — Povel Andrejen Echyt, født i Uggerslev Præstegaard, gift anden Gang med Anne Chatarine Møller fra Gubbjerg Præstegaard, død 1734.
 9. — Peder Førslev fra Lidsted, død 1752.
 10. — Ulrich Adolph Switzer fra Warde, død 1763.
 11. — Hans Kasper Dressing, død 1770.
 12. — Georg Johan Flor fra Sylst, gift med Anne Elisabeth Dreyer fra Skalkendrup, død 1803.
 13. — Johan Georg Møller, Ridder af Dannebrog, nuværende Sognepræst.

Et meget gammeldags Egeeskab, som endnu staaer i Kirken, fandtes i Aaret 1682 af Hr. Hans Fich et Epitaphium skrevet paa Papiir i latinſke rimede Vers med antique Karakterer. Det var forfattet af Sognepræsten til Bregninge, Hr. Peder Philosophus, over Hr. Hans Henriksen til Bjerrebye, Aar 1552. Hr. Fich lod det indſætte i en Ramme at bevare til Hukommelse, men jeg har ikke været istand til at opſørge Originalen her paa Landet. Som Prøve paa de Lidens latinſke Poëſie afſkriver jeg det her efter Hr. Peder Jensen's Kopie.

Sarcophago contegitur
 Johannes hic Henrici
 in pulvere jam conditur
 templo sancti Martini
 vir prudens, pius, humilis,
 in pauperes benignus
 atque in sacris litteris
 ipse fuit sedulus.
 Scripturarum professores
 ac litteratos viros
 induxit suas in ædes
 inopes philosophos,
 sic vitæ necessaria
 his ipsis ministravit
 potum quoque cibaria
 egenis impartivit.
 Non habet jam Toslandia
 proli talem sacerdotem,
 vix quoque in Fionia
 ei dicas similem,
 hic vanas curas abegit
 forti tunc de pectore

cum mors tremenda irrepſit
 sonnifero furore,
 commendans Deo animam
 e vita sic decessit;
 exiguum petens urnam
 in terram emigravit;
 sed MDL et duplex ii
 ante Gertrudis festum
 martis die presbyteri
 ocluserunt tumulum.
 Regno paradisiaco
 ambrasia nuncfungitur
 sanctorum in trepidio.
 Martino collocatur
 qui (cui) libet exacte vivere
 quum tuba magna vocet
 acta cogetur reddere
 proemia quoque capiet.
 Olerino stagno*) Petrus
 finxit epitaphium
 cognomine philosophus
 ex dictis antiquorum.

*) Af denne Benævneſſe kan man formode, at Forfatterens Tilnavn har været Evanske eller Evansjar.

Iøvrigt findes ingen Epitafier i Kirken eller Indskrifter paa Ligstene, som fortjene at anføres. Paa den smagfuldt anlagte Kirkegaard findes ved den vestlige Ende af Kirken et ret smukt Monument over salig Hr. For, oprist af hans taknemmelige Vorn.

Bjerrebye Sogn har, saavidt vides, altid udgjort et særskilt Sogn for sig og har aldrig været forenet med noget andet; men *Den Hjortøe* har forud, som meldt, ligget derunder.

Den *Præstegaarde* er mig intet bekendt uden dette, at den i Folge en latinisk Indskrift over Døren paa Stuehuset har været afbrændt og igjen opbygget af Hr. Johan. Fick Aar 1669. Heller ikke er mig noget mærkeligt bekendt angaaende *Dens Degneboliger*, uden allene dette, at Landet Sogns Degnebolig i Lundbye Aar 1779 aldeles afbrændte, og at til Uheld Bregninge Sogns Kirkebog just befandt sig i samme, fordi nemlig Sognene, uagtet deres Adskillelse i Henseende til Præst, dog endnu den Gang vare forenede i Henseende til Degn, hvilket vel er et sjeldent Tilfælde i den danske Kirkeforfatning. Som henhørende til Sognenes Historie maa endnu her anføres et Udskiftningen begyndtes og fuldendtes i Bregninge Sogn 1787, i Landet Sogn og i *Vemmenæs* 1789 og i *Bjerrebye Sogn* 1800.

Den første Hensigt med nærværende Forløb at forelæse det i en Forsamling af Sunds Herreds Geistlige, maa tjene til Undskyldning for, at jeg saa længe har opholdt mig ved Beskrivelsen af hvad der angik Kirkerne og Præstene. Jeg vender mig nu til de øvrige Markværdigheder herpaa *Den* og vil, for at adskille hvad der efter dets Natur hører sammen, først opholde mig lidt ved Levningerne af endnu eet religiøst Mindesmærke fra de katholske Tider.

Man opbyrder nemlig endnu paa Lundbye Mark, der hvor den saakaldte *Kimergaard* er bygget, Muursteensbrokker af det der i ældre Tider staaende *St. Klufs Kapel*. Paa Stedet, som endnu af Bønderne kaldes *Kappellet*, fandtes endnu i Hr. Morsings Tid saa tydelige Spor af Bygningen, at han maalte Grundens Længde at have været 38 og dens Brede 8½ Alen. En derved med Steen indhegnet firkantet Plads har formodentlig været en Kirkegaard. I dette Kapel bevaredes *St. Klufs Billede*, som Bønderne efter Tilfaaelsen pleiede at om-bære paa deres Marker, for at give Sæden Lykke og Fremgang; men inden Aften skulde Billedet igjen være paa sit Sted. Det hændte sig engang, saa fortælles det, at en Bønde havde ombåret Billedet paa sin Jord, da nu Aftenen overfaldt ham og han havde en lang og besværlig Vej til Kappellet, tog han Billedet hjem med sig og skjulte det i sin Dagerevn, for at han, næste Morgen tidlig ubemærket, kunde bringe det til Kappellet igjen. Men om Morgenen var hans Pige, som ikke vidste noget heraf, tidligere paa Færde end han, gjorde Tid i Dønen og opbrændte *St. Die*. Siden denne ulykkelige Tildragelse har Lundbye, efter Sagnet, ingen rigtig Lykke haft.

En hellig Kilde fandtes ved Kappellet og var bekendt for sine mange Underfurer, indtil den engang, siger Sagnet, blev misbrugt af Een, som deri førte et skæbet Beest, da den paa engang mistede sin helbredende Kraft. Kilden findes der endnu med særdeles klart og godt Vand, men der paaftaaes, at dens Væld er nu paa et andet Sted end forud. Navnet *Ki-*

mer, som er tilfældes baade for Gaarden paa Stedet, hvor Kapellet laae og for adskillige Familier her paa Landet, skriver sig uden Tvivl fra den, der forud har kimet eller ringet med Kapellens Klokke. Af Kappelens Levninger skal Tilbygningen ved Bjerrrebye Kirke være opført.

Førend Epovene af dette religiøse Mindesmærke findes ogsaa deels Spor, deels Levninger af de her paa Den forhenværende Børg.

Der tales i ældre Opregnelser om Pils Slot, som skal have været stort og ligget ved Troense, omtrent hvor Bregninge Skov begynder. Af Bygningen selv finder man nu intet Spor, men Navnet Pilegaard er endnu Familienavn for Adskillige her paa Landet, Wacken, hvor paa Borgen skal have ligget, kaldes endnu Pilebanken, og en Vngt af Havet, som Kysterne danne under denne Bank, kaldes endnu af Søefolkene Pils Hul.

Paa den nordvestre Kyst, straaes over for St. Jørgens Gaard laae Horseshot, hvoraf man endnu ser meget kjendelige Spor. Bygningen selv har, saavidt skjønnes, kun været liden, men meget faji. Af den mædede Skjæder findes endnu Levninger, skjøndt mange Muursteen endog i de senere Aar ere bortførte. Volde og Grave ere ved den ene Side meget kjendelige, men sløfede ved de andre. Paa den lavere Slette, i kort Afstand fra den egentlige Borgruin, opgraver man ogsaa Bygningsmaterialier, formodentlig af Ladegaarden, og tæt ved, hvor Wacken, der gjennemløber den forhen omtalte Dal, kaldet Skjællet, udløber i Havet, skal forud have ligget en Vandmølle. Maankke har denne Dal afgivet Grændselinien imellem Horseshots og Stougaards Jorder og deraf faaet sit Navn. Skoven ved Horseshot kaldes endnu almindelig Horseshot eller Høfse=Skov.

Efter Betsiggenheden ved Stranden synes ellers baade Horseshot og Pils Slot at have været anlagte til Kysternes Bevogtelse eller Beskyttelse mod Søerovere. Betydeligere og bekendtere end disse tvende har Borgen Kjørstrup eller Kjestrup været. Den har ligget S. W. for Waldemars Slot, omringet af Skov, der, hvor Veien fra Slottet nu deler sig til Bregninge og Lundbye. Her kjendes tydeligt saavel Borgegaardens, som Ladegaardens Pladser, der begge endnu ere omgivne med Grave. Hvor Borgen har ligget staaer nu et Huus, kaldet Sammelgaard, i hvis Have opgraves Muursteensbrokker. Ladegaards=Pladsen er rensat, sløiset og dyrket. Hvorledes denne Borg med tilliggende Gods først var Kronens, derpaa de hvenske Wisperes, saa atter Kronens og derpaa i adskillige Privatees Hænder, indtil den endelig i Aarene fra 1629 til 1636 blev nebrudt af Kong Kristian den 4de, er fortalt i foregaaende Kapitel.

Materialierne af det nebrudte Kjørstrup bleve anvendte til det nye Waldemars Slots Opbyggelse, og ser man af adskillige egenhændige Breve af Kristian den 4de, som salig Virkerod omtaler, hvormedet Kongen har interesseret sig for denne Foranstaltning. Blandt disse findes et, hvori biesaldes den Alfford, som Henning Valkendorf og Hans Steensvinkel havde sluttet med Muurmester Jørgen Staffel om at opføre den ny Bygning for 3000 Rd. i Arbeidsløsen. For

den, der kjender denne vidtsfættige Bygnings overordentlige Soliditet, er dette et vigtigt Bidrag til at bestemme Veingenes Værd paa de Læder.*)

Umfændelig at beskrive den nærværende Slotsbygning, er uden for min Plan. Hof at den maaffter er den største og solideste, der i Danmark findes som privat Mand's Egendom, og at dens store Umfang og særdeles høie og rummelige Værelser vidne om dens første Beslemmelse, at afgive Bolig for en Kongesøn. Dens Forside har fordem været prydet med et Taarn, der, hvor nu Hovedopgangen til Slottet er, men i Hr. Kammerherre Niels Juels Tid blev det nedbrudt; derimod er det i den søndre Fløj værende Kapel, indrettet af Margarethe Ulfeldt, endnu en af Slottets skønneste indvendige Prydelser. Ogsaa ere Ladegaardsbygningerne særdeles symmetrisk ordnede og smukt opførte af Kammerherre Niels Juels. Størrelsen af Hovedbygningen, hvis Tagværk allene maa sætte enhver i Forundring, der undersøger det, gjør dens Vedligeholdelse til en besværlig Byrde for Ejeren og det er vel derfor ikke saa ganske ufandnyttigt, at den Rebbrydelse, hvormed den for halvoandet hundrede Aar siden træedes, engang vil være iværksat.

Det sees nemlig af den Kontrakt, som Frøken Hebevig sluttede med Jørgen Mathiesens Arvinger i Følge den i Bygningen fæste Indførelse, at den da var bestemt til Rebbrydelse, at en Plads ved Stranden var anvist til Materialernes Henlæggelse; et Antal Vøndervogne bevilget til sammes Befordring og Gjørdsel udvist til Pladsens Indhegning. Formodentlig forhindrede Krigen denne Plans Udførelse og Bygningen blev reddet for Niels Juels, som kjøbte den.

Et Kobber over Slottet og de til samme hørende Bygninger har man. Det findes og i Pontoppidans Atlas.

Alt Mindesmærker fra den hebenste Tid gives endnu ikke saa her paa Landet. En Deel Offer- eller Ling-Steder, samt Gravkamre over Jorden findes adspredte saavel i Skovene som paa fri Mark.

Det bedst vedligeholdte Gravkammer over Jorden findes paa Gaardmand Niels Ungemands, Udfløtter fra Gjesinge, hans Mark. Dets Længde er 5 Alen, Bredden ved Indgangen 1 og under Dækstenen, som er 10 Alen i Omkreds, $1\frac{1}{2}$ Alen. Men frem for alle mærkeligt er et Gravkammer under Jorden, fundet i en Høi kaldet Stavshøi imellem Søebye og Skovballe. Det er stort og rummeligt, sat af meget svære flade Steen og dækket med lignende. Mellemrummene ere meget net udfyldte med mindre Steene. Dets indvendige Form er omtrent som en liggende Flaske. Måbningen, som vender mod S. D., er ikke høiere eller videre end

*) I et andet Brev af 10de Mai 1658 befaler Kongen, at offie Præsten til Skjærstrup, dengang Hr. Høstsum, paa sine skellige Væns Vegne hver Offredag en Mosenoble.

at et vorent Menneske netop kan krybe derind. Esterhaanden tiltager Rummet, dog kun lidet i Vide og Hvide. ½ Allen fra Alabningen frempringer fra begge hinanden modfattede Vægge ligesover for hinanden tvende Steene med 8 til 10 Tommer. Herved dannes ligesom et Stille- rum inellem den snævrere Indgang og det indre rummelige Værelse. Dette er ½ Allen lang, 3 Allen bredt og næsten 2 Allen høit. Oven paa Høien, lige over Gravens indre Kammer er øpreist en Veirmølle, hvis Fod hviler paa Gravkammerets Dækkene; der ved Høiens øverste Flades Udbjeyning ere komne tilsyne. Naar Møllen er i Gang, høres det tydeligt nede i Graven, men det er ikke nueligt at iagttage den mindste Mystelse i Steene.

En gammel Tradition, at der i denne Høi havde boet Dværgmand, bevægede for mange Aar siden nogle overtroiske Mennesker til der at grave efter Skatte. Ved denne Leilighed opda- gedes Gravkammeret, der endnu af Almuen holdes for at have været Dværgfolkens Bolig. Om man den Gang fandt noget deri, har jeg ikke kunnet faae Underretning om. For nærvæ- rende Tid findes der intet uden en af Væggen udfalden Steen.

I en Høi paa den saakaldte Maane, som salig Hr. Pter, for omtrent 40 Aar siden, lod udgrave, fandtes adskillige Afskærner, som for største Delen gik i Stykker ved Udgravningen. En lignende fandtes for 5 Aar siden i en liden Steenstøtning i den saakaldte lille Vengchøi i Bor- nas Skov.

Mange Stridsvæb, Riser og Spyd af Steen ere Tid efter anden deels oppløiede, deels fundne ved Gravning. De mærkeligste ere, saavdt jeg veed, indsendte til det Kongelige Mus- søum. For et Par Aar siden fandt en Smed i Bornas, da han udbutede en Høi i sin Have for deri at danne en Kartoffeljeeder, en liden Kobberkniv, omtrent 5 Tommer lang med en Øksen eller Ring ijeeden for Skæft og med indgravede Figurer som Snirkler eller en Art Køl- værk paa den ene Side af Bladet. Den er tilligemed nogle her fundne Steenredskaber af mig indsendt til det Kjønske Stiftsbibliotek.

Af Gjenstande, som fornedelst overtroiske Sagn, der endnu bevares hos Almuen, ere mærkelige, findes her følgende :

- a) Jagers Høi paa Nyggen af Bregninge Banke. Ifølge Legendens havde Jager forlovet sig og serfveret sig til Janden isald hun ikke blev sin Ferlovede troe. Ikke destomindre tog hun mod en Andens Tilbud og lod sig af ham føre for Alteret. Her lod Janden sig i egen Ver- son indfæde, greb hende og førte hende med sig op paa den Høi, som nu fører hendes Navn. Dog da hun som Møde endnu bar Brudekrandsen paa Hovedet, havde han ingen fuldkommen Magt over hende. Hun fik derfor en forbigaaende Knøs til at berøre hende Krandsen, og nu forer han med hende ned i Høien, der strax tilfæfede sig efter dem. Studer der ikke i denne Legende indholdes en allegorisk Fremstilling af den moralske Sandhed: at saalænge en

Vige bevarer sin Rydsfæd, kan Læsten ikke lettelig faae Herredømme over hende, men med hiins Lab er ofte Alt tabt?

For en 40 Aar siden troede man ogsaa i denne Høi at kunne finde Skatte. Man gres under Tiløb af en stor Mængde Menneſter et Par Dage uden at finde det mindſte, indtil endelig en fornuſtig Mand herpaa Landet, ſalig Forvalter Hauſen, gjorde Ende paa diſe Lpærier.

b) G a s e eller G a n ſ e Kilde ligger i Nors Mark, Veſten for Slottet, og beſøges St. Hans Aften hyppigt ikke allene af Dens Almue, men endog ſtundom af andre Egnens Beboere. Dens Vand er ſærdels godt og ledes ved Rønder under Jorden til Slottet, hvor det fremſpringer i Kjøkkenet, Meieriet og flere Steder. Maaſkee indeholder det nogle mineraliſke Dele, da det ofte findes overtrukket med en mørk glindende Hinde af forſkjellige Farver. Om denne Kildes forſte Udſpring fortæller Sagnet Følgende: Gaſſe eller Ganſe, en Vondpige, drev Ploug i Nors Mark for ſin Huusbonde. Under Arbeidet blev denne opbragt paa hende, ſlog hende ihjel og ſkjulede hendes Lig under en Buſk. Paa det St.d, hvor Liget laae ſkjult, fremſprang en Kilde, der ſnart blev opdaget og ſaaledes røbede Morderet. Kilden blev til Erinbring om Pigen kaldet efter hendes Navn, og Dvertroen tillagde den helbredende Kræfter.

c) Endelig findes i Pedersſkov en Bæk eller Rende, ſom løber ud i Lungebugten og fører Navn af Lindormebækken. Oprindelsen til dette Navn fortæller Sagnet ſaaledes: En ubekendt Perſon tilbød ſig ved Hæxerie at ville ødelægge alle Røtter paa Landet, ſaaſremt man kunde forſikre ham, at der ingen Lindorm fandtes. Man forſikrede ham derom, og han oprettede et ſtort Baal, hoori han ſit alle Røtterne til at løbe. Men ſee, der kom en uhyre ſtor Lindorm fra Lungebugten, ſom ſpaderede op igjennem Pedersſkov og betegnede ſin Bei ved en dyb Grube, hoori nu Bækken løber. Lindormen brændte derpaa Manden tilligemed ſig ſelv, og nu ere her deſørrer Røtter nok igjen. *)

Endnu maa jeg tilføie dette Kapitel nogle korte Efterretninger om Thorsengs Virketing, da jeg intet beqvemmere Sted veed til ſamme.

Allerede før Reformationen havde Thorseng ſit eget Ting, ſom holdtes paa Kjørſtrup, og hoad der ſkriftlig udtædtes derfra, underſkrevet af Høvedsmanden eller Huusfogden ſammesteds, ſamt Dommeren, der da kaldtes Herredsfoged, og Skriveren. Saaledes var det f. Ex. 1459 i Wiſpernes Tid, og ſiden eſter, da Kjørſtrup var Kongens Gaard. I Aaret 1641 erholdt Grev Waldemar Virketet over Thorseng for ſig og ſine Arvinger, ſom „hans Gods paa Thøſing ſangendes vorder intil evig Tid.“ **)

*) See Vennoppidans theatr. dan.

**) See Kriſtian den 4des Benaadningebrev dateret Ottenſe den 20de Auguſt 1641, hvoraſ en ſkideret Kopie i Slottarkivet.

Paa denne Rettighed lod Frue Kirslene Munk tage Lingsbidne ved Thorsengs Wirketing den 4de September 1656, og siden blev Benaadningsbrevet igjen læst inden Svendborg Byeting den 5die Februar 1679, Haret efter at Kong Kristian den 6tes Skjøde til Niels Juul var udsædt.

Linget holdtes da i et dertil ved Landet Kirke indrettet *Linghuus*, meget beqvemt for Dens Indvaanere. Dette Huus er siden nedbrudt. Mindre beqvemt holdtes Linget siden paa Waldemars Slot og holdes nu i en for ikke mange Aar siden opført Bygning i Vindebye, hvilket vistnok for den i Svendborg boende Wirketommer er saare beleiligt.

Thorseng har og i ældre Tider haft sit eget Segl med 3 Hornsiff i et Skjold, af hvilke den mellemste vender sig fra de andre, og den Indskrift: *Sigillum insulae thossingensia.*

4de Kapitel.

Thorsøngs Naturbeskrivelse.

Det jeg giver nærværende Kapitel denne Dverkskrift har jeg dermed en dobbelt Hensigt. Jeg troer nemlig at Ordet, Naturbeskrivelse, haade efter Etymologien og Talebrugen kan betyde saavel en tro Skildring af et Lands, en Egnis Naturfjønheder, som og en Beskrivelse over de Gjenstande af Naturens 3de Riger, som findes i samme.

Begge Dese agter jeg, dog særskilt, at sammendrage i dette Kapitel. Først vil jeg da befræbe mig for at skildre denne Dets virkelig ikke almindelige Naturfjønheder.

Der Thorsøng en ved et uoverkueligt Hav fra alle andre Lande aldeles affondret De, laae den, lig Et. Helena, midt i det vide Ocean, begrændsedes dens Horizont paa alle Sider af Himmel og Hav, og intet menneskeligt De paa den formaaede, end i den fjernefte Afstant, at opdage andre Landes eller Ders Ryster, fort var Beskueren aldeles nødt til at indskrænke sig til Jagttagelsen af de Gjenstande, som Den selv frembyder for Diet — saa vilde han eudda finde Tilfredsstillelse for sin Skuelyst og Standpuncter nok, fra hoilte Skuet af Dens Eicendommeligheder vilde afstvinge ham den Tilfaaelse, at Thorsøng er et fjønt Land.

Et Areal af noget oover een \square Meil, overalt omgivet med Hav, der danner meget uretgelrette Bugter og Vøininge omkring dets Ryster; afserlende med Bakker og Sletter, der for det meste bære unisøkjendelige Vidnesbyrd om Jordbundens Frugtbarhed; besat med større og mindre Skove, der snart i sammenhængende Strækning bekrandsede Strandbredden, snart adspredte sig i Grupper af de forskellige Former og Størrelser; gjennemstaaet af Vøie, der føre deels til og igjennem sammenbygte, med Frugthaver omgivne Landsbyer, deels forbi eenligt beliggende, velbyggede, ofte med Tegl behængte Gaarde og Huse — et saadant Areal maa nødvendigvis frembyde mange og meget afserlende Naturfjønheder for Jagttagerens Døie; hvad enten han fra et høit Sted søger at oversøue det Høle eller han med Vandringstaven i Haaud begiver sig

fra Sted til Sted for at betragte de enkelte Dele, eller og han i Vaad omfarer Dens Kyster for ogsaa at tage dens skønne Udside i Dagsen og, saa at sige, betragte dens Skjønheder i Profil.

Lhorsbøgs Skjønhed og Ynde blev derfor og altid erkjendt, men enhver maa dog tilstaae, at Den ogsaa i denne Henseende siden Udflytningen har vundet meget. Dertil bidrage ikke alene de mange udslyttede Gaarde og Huse, der give Diet saa mange flere Hvilepunkter, idet de, omgivne med indhegnede Haver, danne behagelige Grupper; men især de indgrofede med levende Hegn af forskjellige Buskværter beplantede Veie, saamt de mangfoldige andre Indhegninger, der overalt krydse hinanden og give hele Den Udseende af en stor og yndig Have. Da disse levende Hegn velerslids stives, kan man sjeldent medrette Klage over, at de betage den Reisende Udsigten, snarere bidrage de ofte til end mere at hæve dennes Skjønhed, idet de kun for en Lid skjule for Diet det, der strax derefter bestumere overraskende frembyder sig for samme. Deraft vil den Reisende her ikke savne behagelige Udsigter; kun maa han ikke alene binde sig til Landeveien, skjøndt denne heller ikke er fattig derpaa, især for den, der kommer Sønder fra, da derimod den, der kommer fra Norden, beholder de fleste Skjønheder bag Ryggen.

Skvad der især maa fryde den Reisende her paa selve Den er dels Synet af Frugthaverne, der om Foraaret forlyste ved deres Blomsters brogede Farver og behagelige Lugt og om Efteraaret blynde under Vægten af herlige Frugter, dels Jagttagelsen af mange virkelig vel dyrkede Korn- og Foder-Marker, der her saa sjønt afværte med hinanden. Til denne Afveksling bidrager ureget det her endog høe Væden i mange Hønsender forbedrede Agerbrug, der, ligesom det er nyttigere for Pungen, ogsaa er behageligere for Diet. Derfor trættes dette ikke heller her, som i saa mange andre af Danneemarks Egne, ved Synet af den evige Halmfød, Rug, Vug og Havre, samt de nøgne skaldede Græsmarker eller Dverdrøve, som oplives bestandig og frydes ved snart at støde paa en blomstrende Klevemark, snart paa en frodig Ettermark, snart paa en eller flere Aagre med Visker, Vikkehavre eller Børner, snart paa et Stykke Land med Kartofler, Hør og Hamp, stundom og paa et Stykke Hvede- eller Boghvede-Land. Hertil kommer endnu de mange smaa ofte særdeles vel dyrkede Hundsmandsløbder, der enten ligge adspredte imellem Gaardmandenes høe indhegnede Kølber, eller og; som ved Troense, samlede ved hinanden, blandt hvilke sidste mange haade formedest deres herlige Indhegning, der dog om saa smaa Løbder det stundom er til større Skade end Gavn, og formedest deres frugtbare Afgrøder med større Ret føre Navn af Haver end af Markløbder.

Foruden det Anførte, som egentlig er en Virkning af Jlid i Landvæsnet, bidrage ogsaa andre Konjens og Vindskibeligheids Værker til at forøge Lhorsbøgs Naturskjønheder. Et at tale om afsluttede valkre tildeels til almecnyttigt Brug paa velvalgte Steder adspredte Bygninger, henreguer jeg hertil fornemmelig Waldemars imponerende Slot, med sine symmetriske skønne Bygninger, omgivet af Allee, Haver og Lystløve, fremdeles Dregninge Kirke, der knæser frem paa Dens højeste Bakke, stundom synes at hvile paa Skovenes Tøppe og beskræ hele

Den, ligesom den og fra ethvert Punkt paa Den, der ikke indgrændses af ganske nærliggende Gjenstande, kan beskues, og endelig flaaften Troenfee med de under sammes Brind næsten altid paa Stabel liggende Fartøier, der, formedelst den paa dem herskende Virksomhed og i Forening med de dem omgivende Træer, Huse, Vandmøller og Skibe, afgive et saare skjønt og for mange Fremmede sjældent Skuespil.

Endelig har Thorsøng, blot som en fra ethvert andet Land isoleret De betragtet, den sær-egne Skjønhed, at den synes at have et Naboskab i en Deel af sig selv, idet nemlig Halvøen Bemmenæs, der indflutter den halve Deel af Lungebugten, lettelig antages for at være en noget fratiggende De og giver derfor den samme behagelige Afværling af Land og Vand, som ellers finder Sted hvor flere Der ligge jevnsides ved hinanden.

Dog hvormeget Marlag man end har til at prise Thorsøng i og for sig selv, som et skjønt Land, saa kan man dog ikke nægte, at det fornemmelig er denne Deds Veliggenhed og dens Omgivelser, som giver den en saa fortrinlig Rang blandt Danmarks Skjøne, ynderige Egne. Dens nærmere eller fjernere Afstand fra de forskjellige Lande og Der, som omringe den, eller som sine fra den, er det, som baade gjør Udsigten fra dens Høider saa malerisk skjøn og tillige Seiladsen omkring dens Kyster saa yndig. Paa ethvert frit og nogenlunde høit Sted paa Den har man en skjøn og paa mangehaande Afværlinger rig Udsigt; men interiefs er den saa stor, saa vid, saa omfattende som paa Bregninge Danske.

Vestiger man det af nærværende Stamherre ovenpaa Kirketaarnet anlagte øverste Observatorium, da har man et sandt Panorama, og det naar Veiret er gunstigt og Horizonten klar, det skjønne, man kan ønske sig. Er man end her ikke meget over 300 Fod ophøiet over Havets Overflade, saa er dog Udsigten til alle Sider, i det mindste i Danmark, en af de sjældne.

Hvad der især gjør den saa tillokkende og bidrager saa meget til at Diet aldeles ikke trætes ved den, er uden Tvivl dette, at de befuede Gjenstande ikke allene ere mange og mangfoldige, ikke allene skjønt afværlt med hinanden, men tillige findes saa perspectivisk fordelte, at Synet overalt finder Hvilsepuncter; og lige fra Laarnets Fod indtil den fjerne Horizont, mod Sønden, endog i en Afstand af 10 Mile, støder paa noget, der vækker Tilskuereus Jagttagelseslyst. Hertil kommer endnu dette, at skjønt Udsigten i passende Veir paa enhver Tid af Dagen er tryllende, saa er dog hver Side af det hele Panorama fortrinlig skjøn paa en Dagstid fremfor paa en anden, efterform de forskjellige Egnes Gjenstande formedelst Solens Stand paa Himlen enten befinde sig i Lyd eller Skygge.

For den, der ikke har Leilighed til oftere og til forskjellige Tider paa Dagen at tage denne seevordige Udsigt i Niesyn, er Aftenstunden omtrent en Time eller halvanden før Solens Ned-

gang, den Tid, som meest anbefaler sig, efterom da de østlige meest mangfoldige Gjenstande ere oplyste, og Tilflueren, naar han betragter disse, befunder sig imellem dem og Solen.

Kaster man nu fra det tryllende Standpunkt, Bregninge Observatorium afgiver, som fra et Centrum i en Cirkel af 40 Miles Peripherie, sit Blik ud imod dennes forskjellige Puncter, saa finder man kun imod Norden Gjenstande, der i en Afstand af $1\frac{1}{2}$ til 2 Mile vise sig høiere end hiint Standpunkt. Derfor er og Horizonten i denne Egn noget indskrænket, men selv dette gjør en skjøn Kontrast mod den ellers aldeles aabne og vide Udsigt til de øvrige Verdens Hjørner, der tillader at overskue en Flade af over 100 □ Mile, indbefattende, eller berørt af det sydlige Danmarks fæste Provindsfer.

Det skjønne Thorseng selv udgjør overalt Forgrunden i dette store Materie; dog Diet glemmer at dvæle ved saa nærliggende Gjenstande, som de Den selv frembyder, hvor skjønne de end ere, for ubehindret at vandre om i det uoverskuelige Fjerne. Mod Norden haver sig Hvens sydlige Kyst med alle sine Skove, Landsbyer, eentlige Steder, Møller og Kirketaarne amphitheatralt i Weiret. Først $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{2}$ Mil op i Landet begrændses Udsigten af høie Bakker, hvis Rygge ei ere blottede for interessante Gjenstande. I N. N. D. omtrent ved Skarup dannes smellem Bakker og Skove en bred Dal, ud over hvilken det skarpe, og ubearbejdede Die bliver Sjælland vaer hiin Side Vestet, hvis graasadne Overflade tydelig skjælnes imellem Landene. Med Rikerten opdages Korsør, Voestunde og flere Kirker. Synker Diet, støder det paa Svendborg Sund, der, lig en mægtig Flod, slynger sig imellem Thorsengs, Hvens og Thorsøes Kyster; hist og her taber det sig dog en Bakke eller Skov, saa at de gennemgaaende Skibe med fremragende Masten og Seil synes at glide hen over Landet; det gamle Svendborg med sine toende Kirkespire og mange i Havnen beliggende Skibe, samt det yndige Bjørnemejs, speile sig i dets blaa Overflade. Deuden tjener Skibsbyggerværftet ved Svendborg, Thoree og St. Jørgens Kapel samt flere Gjenstande til endnu mere at oplive det skjønne nordlige Materie.

Mod Osten støder Diet paa et endnu skjønnere. Det har her et sjeldent afværlende Syn af 4 Gange Land og 3 Gange Vand, idet det med eet Blik overskuer Thorsengs østlige Deel ud over Kroensees og Slottets Ynde- og Skovrige Egne, Lungbugten, Hattøen Venmenæs, Venmenæs Sund, Langeland, store Belt og endelig Lolland, der tydelig kjendes imellem Langelands Skovkroen og Bakker. Dette sidsnævnte Land fremviser sig med sin hele 7 Mile lange Udstrækning lige fra Hov indtil Falkenberg og er rigt paa afværlende Gjenstande, blandt hvilke foruden Kudsjøbing, der ligger aldeles tydeligt for Diet, skjælnes Tranchjær Slot, Falkenberg Fyrtaarn og de fleste af Landets Kirker. Paa de forskjellige Bænde imellem Landene sees større og mindre Fartøier, hvis Seil give Gjenflin af Solen; stundom kun som et lysende Punct, og i de uforglemmelige Somre 1807 og 1808 havde herfra endog det store Eufuspil af forbi-fællende og for Anker liggende Krigsskibe, ja af Skæslag imellem Sjædens armerede Brigger

og vore Kanonbaade. Paa det sig i Baggrunden svagt hørende Koland øines en hvid Fiinende Vlet, der synes at være et Skib under Seil, men i Kirkerten iagttages at være Naskov Kirke.

Følger Diet Langelands Udstrækning mod Sønden, synes dette Land at hænge sammen med Væse, der udgjør den sydlige og syd- sydvestlige Grænse for det fynske Dehav, ligesom Langeland udgjør dets østlige. De mange mellemiggende Smaøer forlyste Diet, hvilket derimod paa det skæbde Væse kun opholdes ved Synet af Flakken Marstal, Kjøbstaden Kjøbing og et Par Kirkeetaarne. Desto hurtigere iler det derfor ud over denne Øe og staaender ikke forend ved Jagttagelsen af tvende blaagraae Øyer, der dog kun øines i særdeles klart Veir og som i Kirkerten erkjendes for at være tvende paa den nordlige Kyst af Hofsteen omtrent ved Høbevaegt beliggende Skove. Denne næsten ukjendelige Gjenstand, der befunder sig i en Afstand fra Vregninge Kirkeetaarn af 10 Mile, er den fjerneste, Diet opdager; og træt af at stirre paa den vender det sig mere mod Vesten, hvor det da først stöder paa Kysten af Sønder Jylland omtrent ved Døttelbøl eller Gøiting i det Angeste og dernæst paa det nærmere beliggende, frugtbare og ynderige Als, der, set om Morgenen, frembyder et saare malerisk Landskab.

Der afbillige Smaøer mod Vester, blandt hvilke ogsaa opdaages Væse tæt ved Kysten af Hertugdømmet Steebvig, nærmer endelig Diet sig igjen til Fyens Kyst, opdager endnu Faaborgs og Horne-Kirkepire, endelig meer imod Norden Fyens, Horizonten indskrænkende, Bælter og befunder sig saaledes igjen paa det Vuuet, hvorfra det begynde sin Cirkelvandring. Paa denne har det ialt overfløet 8 Provinds- og Øer, som ere større end Lhorseng, omtrent 20 mindre Øer og Holme, 5 Kjøbstæder, 2 Flækker, 65 Kirkeetaarne, 20 Slotte og Herregaarde, 50 Weirmøller, foruden en stor Mængde Landsbyer, eenlige Gaarde og Huse, Skove og Fartøier.

Af denne ufuldkomne Etidring vil dog saa meget erkjendes, at Udfigten fra Vregninge Observatorium medrette heuregues iblandt de seeldne i Danmark, ja er vel endog i sit Slags den eneste.

Imidlertid afgiver dette Observatorium ingenlunde det eneste interessante Standpunkt her paa Øen for en-Etler af skjønne Udfigter. Disse findes i Mængde ved den nordlige Kyst af Lhorseng, fornemmelig i Nærheden af Troense, i Troense selv og ved Waldemarø Slot; lige- som og Djerrebye Balle og Halvøen Venmenæs frembyde nogle Standpunkter, fra hvilke Udfigten er vakkere og tillokkende.

Ogsaa fortjener Seiladsen igjennem Svendborg Sund fortrinlig at nævnes, som en af de yndigste og behageligste, man kan foretage sig, især naar man med sagte Wind og i Følge med en Mængde større og mindre Fartøier langsomt glider hen imellem dets altid nye, altid forandrede Bredder. Disses forskjellige Afstand fra hinanden, der gjør Sundet snart bredere, snart snævrere, og forarsager, at man snart seer Gjenstanderne nær ved, snart temmelig langt fra; fremdeles Bøiningerne, som Sundet danner omkring de forskjellige Øers Kyster, hvorved man

troer sig snart at befælle en Flod, snart et aabent Sund og snart en aldeles indsluttet Landbø, endelig de paa og ved Kysterne værende Gjenstændes Mangfoldighed selv — at dette gjør den ellers i sig selv eensformige Søefart her i høi Grad interessant og behagelig.

Har jeg maaffte alt for længe dvælet ved Skildringen af Thorsengs underlige Egne og maleriske Udsigter, saa maa Dens Nidgøer paa samme tjene mig til Undskyldning.

Jagen, som under gunstige Omstændigheder besøger denne heldne De, vil finde Skildringen overdreven. Jeg begiver mig nu til dette Kapitels andet Formaal og kan ved samme fatte mig kortere.

Thorsengs Naturproducter, hvortil jeg henregner alle de Skabninger eller skabte Ting, som, uden at høre til de almindelige Hunddyr, eller almindelig dyrkede Planter, fremavles eller findes her paa Den, ere ikke meget forskellige fra det øvrige Danmark. Kun Planteriget gjør heri nogen Undtagelse, da Dens Flora virkelig er rig og indeholder adskillige ikke almindelige Planter.

Alf vilde Pattedyr gives her Daadyr, blandt hvilke nogle hvide, Hare, Kæve, Strandodder, Sælhund, Marsvin, Maarfatte, Væseler, som her kaldes den Hædse eller den Kjøne, Egern, Muldvarpe, Pindsvin, Astenbæffer og endelig Rotter og Muus, af hvilke sidste haves stor Overflodighed, uagtet ganske Dyrtegnelser, ja trykte Bøger aldeles nægte deres Tilværelse her paa Den.

Da adyrene, hvis Antal for nærværende Tid beløber sig til 2 a 300, pteie her at være særdeles fede og auses af mange for det fortrinligste Bildt i Danmark. Naaren, forhen næsten ubekjendt her, har paa de sidigste Aar formeret sig til en sand Plage for Landet. At den skulde være bleven bragt hertil i Krigens Tid med Fourage, er vel ikke rimeligt, snarere er den vandret hertil over Jsen. Harenes, Egernes og Væslernes Mængde har siden dens Ankomst betydelig aftaget.

Egsaa har den paa nogle Steder fordrevet Rotterne af Udhulene og jaget dem ind i Stuehuset.

Strandodder og Sælhund fanges sjældent, Marsvin endnu sjældnere.

Alf Fuglebildt haves her Wildgæs, Knortegæs og Gravgæs (Bøgeftræpper), Wildvænder, Algerbens, Højsnepper, Kramsfugle og flere Arter Drosfeler, Bekkasiner, Regnsporer, Wiber og Brøksfugle, dog ere Algerbensene ligesom og Skaderne næsten forsvundne siden Naarens stærke Formerelse. Desuden gives her Orne, Høge, Ugler, Kævne, Krager, saavel sorte som graae,

samt Størke, Heier, Svaner, Maager, Lerner, E'ovskader; Skovduer, Grønspætter, Gjøge, Bubbere og flere. Af Sangfugle især Lærker og Rattergale. *)

De Amphibier, som findes her paa Landet, ere, foruden de almindelige Frøerter, Vedres Frøe, Skrubtudser, den lille Landfirbeen, Enogen og Etaalormen.

Af Fisk fanges omkring Dens Kyster især Aal, Lorkk, Stjndere af forskjellige Arter, Hornfisk, Ørter, Willinger, Makreel og Eid undertiden i stor Mængde.

Kier, som her kaldes Hopper, ere almindelige, sjeldnere ere Hummer. Muslinger, her Skjelsfisk, findes ved Kroense og Støttet.

For den kyndige Plantesamler afgiver Lhorsøng en riig Høst, og kommer han især, som var Tilfældet med mig, fra Jyllands mørke Heder til denne den danske Floras Yndlingsøe, saa frydes han næsten, hvert Skridt han gjør, ved Synet af ham usædvanlige Planter, ja overraskes endog stundom af ganske ualmindelige Sjeldenheder. Det søger han her Døllernes skjønne Arter, Andromeden, Wolverlei, og mange andre valkre Hebeplanter forgjæves, kun almindelig Lyng og den ellers ikke almindelige Mark-Bynke, *Artemisia campestris* finder han paa Lhorsøngs Hebe, det er Toppen af Bregninge Danke, men Savnet af hiine erstattes ham rigelig ved en Dverfsøbigheid af andre Verter, som Marter, Euge, Skove og Strandbredde frembringe.

Sikkert indeholder Lhorsøngs Kvadrat-Mil over 500 phanerogame Plantearter, blandt hvilke ere mange ualmindelige og nogle meget sjeldne.

Blandt mange andre anfører jeg følgende, som ikke i alle Danmarks Egne ere almindelige:

Daar Vrenpriis
 Bruunagtig hvid Skjane
 Giftigt Raigræs
 Rilde Montie
 Almindelig Kartebolle
 Stor Hørfiske
 Kamformigt Vandax
 Glindfende Vandax
 Løge Steenføe
 Meeset Koedriuer
 Almindelig Lufindgylben

Veronica verna
Schœnus fuscus
Lolium temulentum
Montia fontana
Dipsacus sylvestris
Cuscuta europæa
Potamogeton pectinat.
Potamogeton lucens
Lithospermum officin.
Primula farinosa
Chironia Centaurium

*) Zasaner skulle efter Eigende i flere Aar have opholdt sig i Skovens omkring Støttet, fra hvilket de formodentligen ere borte, men nu ere de uddøde.

Almindelig Vebbende
 Løtfrøet Gaasfod
 Bredbladet Juarefæger
 Liden Muschale
 Almindelig Vandnavle
 Vand Etelle
 Almindelig Qualkved
 Skov-Løg
 Rams Løg
 Kantet Konval
 Blaagraat Siv
 Smalbladet Dueurt
 Duffagtig Løn
 Bredbladet Gladfjerne
 Knippeblomsfret-
 Rundtaffets-
 Strand-
 Blaaagraa Gladfjerne
 Lyfbladet Sandvaaner
 Skov Pragtstjerne
 Fuglebær Krøge
 Arblomsfret Druemunte
 Ranunkelarter Anemone
 Ager Ranunkel
 Etivbaaret Ranunkel
 Krybende Labeløs
 Almindelig Kattetur
 Almindelig Jernurt
 Gult Barsvæg
 Almindelig Merian
 Sirkantet
 Ager-
 Eng-
 Viltbladet Zorffemund
 Langbægret Zorffemund
 Engst Hekleare
 Blat Taarnurt
 Sydentaf Hjærnelap

} Melife
 }

} Koesfode
 }

Hedera Helix
 Chenopodium polysperm.
 Statice Limonium
 Myosurus minimus
 Hydrocotyle vulgare
 Phellandrium aqv.
 Viburnum opulus
 Allium Scorodopras.
 Allium ursinum
 Convallaria Polygonatum
 Juncus glaucus
 Epilobium angustifol.
 Acer campestris
 Stellaria nemorum
 Dianthus { Armeria
 { deltoides
 { superbus
 Stellaria glauca
 Arenaria peploides
 Lychnis sylvestris
 Prunus Avium
 Actæa spicata
 Anemone Ranunculoides
 Ranunculus arvensis
 Ranunculus philonotis
 Ajuga reptans
 Nepeta Cataria
 Verbena officinalis
 Galeobdolon luteum
 Origanum vulgare
 Melampyrum { cristatum
 { arvense
 { pratense
 Antirrhinum Elatine
 Antirrhinum Orontium
 Cochlearia anglica
 Turritis glabra
 Erysimum cheiranthoides

Storbægret Storkenab
 Rosen Katoft
 Dypret Tornblad
 Eskov Bille
 Liden Juleklo
 Sødbladet Astragel
 Liggende Perikon
 Høelbladet Bittermellem
 Liden Spinesie
 Enge Esfær
 Storbladet Hestehov
 Almindelig Gyldenriis
 Almindelig
 Brittanisk
 Blodgangstillende
 Koppe
 Fremliggende Firkløst
 Lyndaret Horndraget
 Bruun
 Lobladet } Stigløbe
 Kjør Huulløbe
 Plettete Arum
 Smalbladet Duashammer
 Eenboe Galdebær o. fl.

Plant

Geranium columbinum
 Malva Alcea
 Ulex europæus
 Vicia sylvatica
 Ornithopus perpus illus
 Astragalus glycyphyllus
 Hypericum humifusum
 Picris Hieracioides
 Sonchus palustris
 Serratula tinctoria
 Tussilago Petasites
 Solidago Virgaurea
 Inula
 Cotula coronopifolia
 Orchis mascula
 Ophrys Nidus avis
 — ovata
 Serapias palustris
 Arum maculatum
 Typha angustifolia
 Bryonia alba &c.

Helicium
 brittanica
 dysenterica
 pulicaria

Paa den under Hørseng hørende De Hjortøe findes almindelig Asparges *Asparagus officinalis* vildtvarende, berimod har jeg paa *Holm* forgjæves søgt den i Manteløkervne, som det vorende, anførte, nægte *Iris*, *Iris spuriæ*.

Af skadelige Ukræds Planter anføres her foruden Klinte og Heire, af hvio Frøe det øverste Jordlag næsten overalt er fuldt: *Siddise*, især *Sinapis arvensis*, onde Urter, *Chrysanthemum segetum*, *Blaaarter*, *Centaurea Cyanus*, *Uger Ranunkel*, *Ran. arvensis*, *Lar*, *Lade*, *Ervum tetraspermum* og *hirsutum*, *Snerte*, *Convolvulus arvensis*; *Hanekren*, *Galeopsis Tetrahit* og *cannabinæ*, *Rødbjønke*, *Rumex Acetosella*, hvide Urter, *Chrysanthemum*, *leucanthemum* og *Anthemis arvensis*, samt *Uger Tidset*, *Serratula arvensis* som de almindeligste paa *Korn* og *Kleveragre*, *Stræe* eller *Esjaller*, *Rhisanthus Christa galli* paa *Enge* og *Strageløer*, *Ononis spinosa* paa *længe hvilede Marker*.

I Storschaugen findes adskillige udenlandske Træ- og Buskarter, hvoraf nogle ere forplantede til andre Hauger og paa Kirkegaardene. De Næ- og andre Træ-Arter, som man her meest lægger Vind paa for Nyttens Skyld, skulle paa sit Sted omtales.

Hvad Thorstenss Mineraltier angaaer, da lader sig kun lidet sige om samme. Jordbunden indeholder, den større eller mindre Deel af vegetabilisk Muld fræguet, en afværende Blanding af Leer og Sand. Røen, fed, gul Leer tjenlig til Muursteen findes paa adskillige Steder; blot Sand især paa Bregninge Banke og ved Strandkanten. Hvor Sandet er gult er det eg i Almindelighed dybt og lader sig derfor vanskelig forbedre. Undertiden har den lettere Sandjerd et fastere Underlag af Leer og er da baade frugtbar og let at bearbejde.

Mergel gives her paa adskillige Steder, som oftest dog kun lidet kalkholdig og meest anvendelig paa sandige Jorder, hvor dens Virkning, formedeft den Mængde Leer, den indeholder, er mere mekanisk end kemisk. Blaa-leer findes paa sine Steder i Strandbredden under Havets Dverflade. Paa en Mark ved Bornæs Meer er nylig fundet en ganske sort Leerart, der er meget fin, bliver ved simpel Lufttørring særdeles haard, og synes endog i denne Tilstand at kunne modtage et Slags Politur. Løv findes her paa adskillige Steder, men for det meste af slet Vossitet, den er som oftest blandet med Svovl og undertiden med en blaa Farvejord, der vist lod sig anvende af Malerne.

Blandt Steenarterne her paa Landet udmærker sig en Art løs Kamp, som let lader sig klove eller splutte i tynde Skiver, hvilke jævnlig anvendes til Sluser og andre Steenføringer.

Ved Strandbredden finder man ofte de saakaldte Wetterlys, fordm, siger man, opsklædes ogsaa undertiden Værnsten. Et Naturlegeme, der synes at være petrificeret Læve af ligeledes ved Strandbredden temmelig almindeligt.

5te Kapitel.

Thorsengs statistiske og oekonomiske Beskrivelse.

En af Naturen saa vel udfyret De kunde ikke savne en Befolkning, hvis Størrelse maatte svare til den Leilighed, Jordens Frugtbarhed og andre lokale Omstændigheder frembøde til Næring og Underholdning. Virkelig er ogsaa Folkemængden paa Thorseng større end maaskee paa noget ligestort Areal i Danmark udenfor Kjøbstædernes Grunde, nogle af de mindre Der f. Ex. Amager, Væde og Strynøe undtagne. Af første Kapitel sees, at den i Aaret 1801 bestod sig til 2958, men den er i de sidste 16 Aar voren til over 3600, hvortil deels adskillige Gaardes Udparcellering, deels Vaccinationens tillige Indførelse her paa Landet har bidraget meget. Antallet paa Fødre flere end Døde var i Aaret 1816 omtrent 50 og skjøndt dette Forhold vel ikke hvert Aar finder Sted, saa ubdise dog Kirkebøgerne tydeligt, at hvert Aar har et mærkeligt Overskud af Fødre, hvis Bidrag til Folkemængdens Formørelse nu ikke længer som forhen tilintetgjøres ved Kopperaarenes overordentlige Overskud af Døde. Uagtet denne betydelige Folkemængde er her endnu under gunstige Konjuncturer ingen Overskøbighed af Arbeidere, ei heller er Antallet af Almidslemmer endnu stort i Sammenligning med andre Steder. I Hensende til Fremtiden synes denne stigende Folkemængde, at lade Menneskeveenen mere frygte end haabe.

Besøjede Tabel giver en Udfigt over Folkemængdens Forøgelse i de sidste 5 Aar, samt over dens Tilstand i Aaret 1819.

U d t o g

af Iphorsøngs tredje Kirkefogens Ministerialbøger for det Tidrum af 5 Aar
fra 1815 til 1819 incl.

Eegn.	Fødte.			Døde.			Flere Fødte end Døde.			Konfirmerede.			Føl- te- viede.	Folke- mængde.	
	Mand- høn.	Woin- detjøn.	Beg- gje Kjøn	Md. K.	Wol. K.	B.	Md. K.	Wol. K.	B.	Md. K.	Wol. K.	B.		Par.	1819.
Bregninge	126	119	245	81	47	128	45	72	117	80	67	147	64	1510	1215
Landet	78	97	175	46	49	95	32	48	80	43	42	85	46	870	722
Bjerrebøye	93	78	171	62	40	102	31	38	69	84	65	149	55	1250	1025
Alle tre Eegne	297	294	591	189	156	325	108	158	266	207	174	381	175	3650	2958

Hovednæringsveien for denne Folkemængde er Ugerbrug. Af første Rapiet og vedhæftede Tabeller erfares saavel Ugerbrugernes Antal, som deres Grundes Hartkorn. Arealet er meget forskelligt fra 6 til 20 Lønder Land og derover paa en Lønde Hartkorn efter den Bonitet, som Jorderne ved Udfæstningen bedømtes at have. Alligevel er for nærværende Tid de til lige Hartkorn ansatte Jordlodders virkelige Værdie meget forskjellig, og en ny Bonitering og derved indrettet Taxation vilde være meget ønskelig, saa meget mere, som ikke allene de kongelige Skatter, men ogsaa Afgiften til Hørfabet, Lienden, Bidrag til fattig- og Skolevæsenet m. v., saa tilfælde undtagne, udredes efter Hartkornet.

Da hele Den tilhører Stamhuset, findes ingen Eiendomsgjord her, men Alt er Fæstegods, paa Hovedgaardens og de benificerede Jorder nær. Hiint blev udfæstet i Aarene 1787 og 1789, i Bregninge og Landet Sogn og 1800 i Bjerrebøye, da de fleste af de tilforn jordløse Huse fik Jord, hvert 5 Ekpr. Hartkorn, dog i Troense mindre. Indfæstning af en Gaard paa omtrent $\frac{1}{2}$ Ad. Hartkorn er for Tiden fra 320 til 480 Rbd. rede Sølv og af et Huus med Jord fra 120 til 180. De fæstebelagte Stæder tilslaaes undertiden den Høistbydende ved offentlig Auction. Indfæstningen betales i Almindelighed strax. Fæstet gjælder for Mandens og efterlevende Enkes Levetid; gifter benne sig, maa der sættes paa ny. For Udfæstningen betales i Indfæstning af en Gaard 150 til 300 Rd. d. K. efter Gaardens Størrelse; af et jordløst Huus med Hauge betales fra 20 til 50 Rd. d. K.

En Hovningsfri Gaard betalte før Udskiftningen i aarlig Afgift til Herfket 36 til 50 Rd. b. R. og, naar den gjorde Høverie, 20 Rd. mindre. Efterhaanden er Pengeafgiften for de fleste forandret til Korn, saa at der nu af de nye Hovningsfrie Bønder svares 24 Ldr. til 27 Ldr. Korn ligemeget Rug, Byg og Havre, og af de Høverigjørende 9 Lønder mindre. I denne Afgift er da baade Landgilden og tvende Korntiender indbefattede, men Ydelan, Gjæs og Smaarbedsfrøenden svares desuden. Bønderne i Hjerrebyske Ergu, som længst borte fra Hovedgaarden, saavel som en Deel i de andre Sogne have alt længe været frie for Høverie, dog maa de alle aarlig gjøre visse Kjøreægter ved Gjødningens Udførelse og Favuubrændes Befordring til Hovedgaarden eller til Udfibningsstederne samt 12 Gangdage.

Høveriearbeidet er bestemt og forettes for nærværende Tid kun af 22 Gaardmænd, der ere indbeelte i 3 Roder. Foruden det uødvendige Spændarbejde, til at forrette det enhver isedste Markarbejde, hvilket nogenlunde kan bedømmes efter Plougdagene, der for hver Gaardmand kan beløbe sig fra 7 til 9, gjøre de ugentlig 5 Gangdage.

En Huusmand med Jord, 3 Ldr. Land, svarer i aarlig Afgift til Herfket 16 Rdd, rede Søl, nogle levere i det Sted 15 Sjepper Korn, andre kun en ringe Afgift i Penge, men gjøre da en Hovdag om Ugen. Af de jordløse Huse med Hauge paa 1 a 2 Epr. Land, ofte med gode Frugttræer, betales i Indfæstning 40 a 80 Rdd. rede Søl og gjøres en Ugedag.

Ligesom andre Vokssteder og Voliger, fæses ogsaa Færgegaardene og Møllerne, dog af Bregninge Mølle, der er indrettet med Grubbe- og Sigte-Værk, er ingen Indfæstning givet, men svares aarlig Forpagtnings-Afgift 150 Ldr. Rug foruden Forpligtelse paa Gasteret aldeles frit at fermale til Hovedgaardens Brug 300 Ldr. Korn aarlig.

Satte vi, uden at beregne Indfæstningssummen og saumes aarlige Renter, en af de nye Høstere aarlig Kornafgift til Herfket	24 Ldr.	2 Epr. Korn.
Praestierenden omtrent	4	3 —
Dezue- og Skoleløsn omtrent	2	3½ —
Fattigekorn	1	2 —
Dommerkorn	2	1 —

Saa have vi en Sum af 30 Ldr. 1½ Epr. Korn.

for en Bønde paa noget over 5½ Ld. Hartkorn aarlig maa udrede, før end han har noget for sig selv.

Efter et Middeltal bruger han til Udsæd, bestemt til at modnes, høstes og tørkes	25 Ldr.
Brød- Stry- Meel- og Malt-Korn	30 —
Løst Korn til Hestes Fodring, samt til Huusholdningskreaturenes Fodring og Tjening	25 —

Summa 110 Ldr. 1½ Epr.

Regne vi nu, at han det ene Aar med det andet avler 6 Gold af alt Slags Korn, sælge-
 lig 150 Tdr., saa bliver ham kun omtrent 40 Tdr. tilbage, som han kan sælge eller paa anden
 Maade gjøre i Penge. Disse 40 Tdr. maaske betragtes som det Doverskud, en Hæfter af en mid-
 delgod Gaard i et middelgodt Aar beholder til Salg. For Hæftere af de ringere Gaarde, eller i
 maadelige Aar, bliver Doverskudet til Salg endnu langt mindre. Umueligt kan altsaa den Thors-
 engske Bønde i Almindelighed af sit Kornoverskud bestride Udgifterne til Kongelige Skatte, Sku-
 letærernes Lønning i Penge, Skolers Opførelse og Vedligeholdelse, Gjordemoder og Fattigvæsen,
 Fjosekønt, Voldsredskabers aarlige Forbedring og m. m., som henhører deels til det for ham alde-
 les Nødvendige, deels til at forkaffe ham de Livets Behageligheder, hvoraf ogsaa han ønsker
 sig en ringe Deel. Mange, som ingen anden Næringsvei drive end deres Agerbrug, ere derfor
 og kun i maadelige Omstændigheder og drage deres vigtigste Indtægt mere af Kreaturens Tillæg
 og Opdræt, af Smør, Flæsk, Æg, samt Kveverfrøe, Krummen og Frugt, end af Korn.

Selvhervervet Velstand finder man kun hos dem, der have udmærket gode Gaarde, og en
 vis Grad af Doverskødighed er sjelden Andres end de snilde og heldige Hestprangeres Lod.

Dørrat er Thorseng med al sin Frugtbarhed dog ei i stand til ved dens nærværende Jord-
 dyrknings Frembringelser at afgive tilstrækkelig, end sige overskødig, Underholdning for dens nær-
 værende Fjosemængde. Følgende Doverslag *) vil bedst kunne bevise dette :

Thorseng indeholder efter Begtrup 12549 Tdr. Land g., Skov og Krat efter samme 1458
 Tdr. g., altsaa Ager og Eng 10891 Tdr. g. Engene her paa Landet ere ubetydelige, og da der
 desuden i Almindelighed dyrkes rigeligen det Halve af hver Gaards eller Huuslod med Korn, som
 modnes, saa antages vel med rette som aarligt Kornland ²²⁸² 5445½ Tdr. Land. Da Udsæ-
 den her tillands er meget tyk, tør man med Hensyn til denne ikke regne uden i det højeste 12000
 □ Alen paa en Lønde Udsæd. Altsaa skulde aarlig saas i det mindste 6350 Tdr. Korn. Men
 da deels meget Land bortgaaer til Weie, Juddigninger, Byggepladse og Hauger, deels hiin Sum
 overflommer den, der udkommer, naar man beregner hver Mandts rimelige aarlige Udsæd, saa tem-
 mer man nok Sandheden nærmest, naar man antager 5500 Tdr. Korn for hele Øens aarlige
 Udsæd. Man tør efter saa tyk Udsæd ikke antage højere end 5 Gold over Udsæden, altsaa
 27500 Tdr. Disse burde efter Byggets Gjennemsnits - Priis i de sidste *) 20 Aar a Lønde
 4 Rbd. rede Sølv 110000 Rbd. rede Sølv

Ratr. 110000 Rbd. rede Sølv.

*) Ideen hertil er meddeelt mig af Hs. Et. Hr. Gen. Vicul. Juel. Noget forandret, dog med temmelig
 lignende Resultat findes det af ham selv indført i velon. Korrespondent for 1813 No. 4.

**) Skrevet 1818.

	Transport	110000	Rbd.	rede	Eslø
<p> Alf Dvæg har i Gjennemsnit hver Gaardmand 8 Mallekøer og hver Huusmand 1½. Alf første gives 180 a 8 Køer er 1440, af sidste omtrent 280 a 1½ Ko er 420. Paa Hoved-Præstegade- og Gaarde og Møller regnes 200, altsaa ialt 2060 Køer, hvis Produktion i Emør og Ost anslaaes a 16 Rbdtr. r. S. </p>		52960	—	—	—
<p> Desuden beregnes Værdien af den Mælk, som forbruges daglig i Huusholdningen, samt af Kjørnemelten og Malten anvendt til Svinesøde a 6 Rbd. r. S. pr. Koe </p>		12560	—	—	—
<p> 2060 Mallekøer give omtrent 2000 Kalve. Alf disse tillægges omtrent hver Ste. De øvrige 1600 fortæres for det meste spæde, eller blot opfødte nogle Dage a 4 Mt. </p>		1066	—	—	—
<p> Stedet for de 400 tillagte Kalve afsaaes aarlig ligesaa mange Køer til Saig eller Slagtning, der, forsaavidt de ere ernærede uden Korn, anslaaes til 20 Rbd. Stk. </p>		8000	—	—	—
<p> Alf Jaar lan regnes i Gjennemsnit paa hver Gaard 8 og hvert Huus 2 Stykker, samt paa Hoved-Præstegaarde ic. 100 Stykker, hvis Lam og Ud for hvert Jaar 4 Rbd. r. S. </p>		8432	—	—	—
<p> Alf Gjæs tør vel neppe antages flere end 400 foruden Gæstene. Regnes paa hver af dem 5 Gædinger, saa habes 2000 saadanne, der, førend de sættes paa Stie for at fedes med Korn, ere 9 Rbdtr. værd Stk. </p>		3000	—	—	—
<p> Da det øvrige Gæderfræe fødes med Korn, regnes Udbyttet af samme ikke høiere end 150 Rbd. r. S. </p>		150	—	—	—
<p> Frugten af 12000 Smaae og flere Frugttræer a 2 Styr. aarlig er 5000 Tdr. a 4 Rbd. r. S. </p>		12000	—	—	—
<p> Kartofler, forsaavidt de ikke opfødres, andre Havesager, Humle, Rummen, Kveversrøe og Biavl </p>		3000	—	—	—
<p> Hestsævl </p>		500	—	—	—
	Summa	191468	Rbd.	rede	Eslø.

Dividere vi nu denne Summa med nævarende Folkemængde 3650, bliver lidet over 52 Rbd. r. S. eller 26 Specier *) det, som falder paa hver Person, hvilket man vist ikke vil ansee for overflødigt til et Mennesskes Underholdning hele Aaret igjeennem, ja ikke engang tilstrækkelig, naar derfra drages Summen af alle de til ovennævnte Produkters Frembringelse medgaaende

*) Enhver indseer lettelig, at I følge den i de senere Aar foregaaende Forandring med Prisene paa alle Landmandens Produkter, bliver det, der falder paa enhver Person, neppe det Halve af det her anførte.

Udgifter, som betales uden for Høen, fordeelte lige paa hver Person, hvortil de Kongelige Skatter samt Udgifter til Sænkul, Jern, Salt m. m. høregeres.

Lil Lykke har Thorøeng foruden sit Agerbrug endnu nogle faa andre Næringskilder, der, om de end icke altid flyde lige jævnt, dog, deels betydeligt bidrage til Velstandens Forøgelse hos Enkelte, deels skaffe daglig Forzienelse for en Mængde Mennesker, som da lidet eller aldeles icke leve af Agerbrug. Da dette alligevel er Høens vigtigste Næringsøvel, saa fortjener det først nærmere at beskrives:

Det kan her icke være min Hensigt at give Efterretning om det engelske flanderste Agerbrug, som i en Aar er drevet ved Hovedgaarden. En omstændelig Beskrivelse af dette have vi allerede i v. Esøens mærkværdige Jordbrug, og i min nærværende Silling sees jeg mig icke istand til at give den bedre. Kun er jeg Sandheden skyldig her at anføre, at Forfatternes alt for store Begjærighed efter at erholde og i sit Værk fremstille overordentlige Resultater har undertiden forsedet ham til, deels at see hvad Andre icke kunde see, deels at tillukke Dinene for det, der var aabenbart for Andres, der vare mindre indtagne end han af det paa Hovedgaardens Jorder udførte Frugtverksbrug. Dette vare imidlertid sagt uden Hensigt til at forringe Frugtverksystemet i sig selv, om hvis Fortrinslighed, i det Hele taget, der uden Tvivl med Tiden kun vil blive een Stemme. Dog først, naar man efterhaanden, maaffee efter flere mislykkede Forsøg, har lært at angribe Sagen med den fornødne Forsigtighed og ingen fast Sædselge at indføre, førend man tilstrækkelig kjender sin Jordbunds Kræfter, samt Mængden og Varigheden af de Midler, man har ihænde, til at vedligeholde eller forsøge samme, først da vil man af hiint Systems almindelige Indførelse kunne vente sig de forønskede Frugter.

Den Forandring, som i de senere Aar er foretaget, saavel med Driften paa Slotets Paller, som især med den ved Thærsmunde i nogle Aar brugte strænge Firemarks-Drift, der nu aldeles er ophørt, da den efter tvende Rotationer befandt sig for meget at have udtrømt Jordens Kræfter; fremdeles Markernes Udlæg i flere end eet Aar til Klevet og Indførelse af Vilkshavre og Boghvede til Afslaaening isæden for Dyrkingen af adskillige Brakfrugter, der her icke vilde svare Bgning — synes allerede at yttre en velgjørende Virkning paa de sidste Aars Afgrøder.

Agerbruget hos Bønderne er, mere end paa de andre udfiskede Bøndergodsfer, forskjellig, dog er Ermarksdriften den almindeligste.

Der brydes da til:

1. Byg, som sæes efter 3de Pløining.
2. Rug, hvortil gjødes,
3. $\frac{1}{2}$ Havre med Klevet, $\frac{1}{2}$ Bølgkød.
4. $\frac{1}{2}$ Klevet, $\frac{1}{2}$ Byg.
5. 6. Klevet

En lignende Drift med 7 Marker og 5 Aars Leie :

1 Waarsæd, 2 Rug, 3 Vælgæs, 4 Waarsæd, 5, 6, 7 Kvever, findes ofte her, ligesom 5 Marksdriften: 1. Havre eller Byg, 2. Rug, 3. 2 Havre med Kvever, 4. Vælgæs, 4. 2 Kvever, 5 Byg med Kvever, 5. Kvever, af Enkelte bruges. Nogle begynde og Rotationen med Rug efter en Pløining, hvortil gjødes. Herefter følger Byg og saalom ovenfor. Andre have ingen vis Sædfølge, men forandre samme efter Markerne's forskjellige Beskaffenhed og andre Omstændigheder.

Vælg frugterne, som saaes her, ere i Almindelighed gule Vrter, Viller og Bønner, i de senere Aar have mange begyndt at saae nogle Tønder Willehavre til grønt Foder paa Stalk, især for Heste, og befinde sig særdeles vel derved; ogsaa lægges, meest i Vælgæsmarken, ofte et Par Aagre med Kartofler, der unægteligen her paa Landet dyrkes i større Mængde end ellers almindeligt er i Danmark.

Man seiler neppe, naar man paaflaarer, at Sandten for en forbedret Agerdyrning er her mere udbredt end ellers i Danmark paa ligefort Areal; i det mindste gives her ikke faa Bønder, som hænge mindre ved gammel Vane og Slenbrian end andensteds. Man finder sig i Forandringer og indfører dem, naar man erkjender deres Nytte; man begynder hist og her med Forsøg i det smaa og kommer saaledes til Erfarings Overbeviisning, uden at udsætte sig for betydeligt Tab. Det smaa 6-radede Byg har i de senere Aar meget maattet vige for det toradede, der paa lettere sandmuddede Jorder befindes sikkrere og giver en jevnere aarlig Afgrøde. Hvede, som man tiifora næsten aldrig saae her uden paa Hovmarkerne, skjøndt Jordbunden mangesteds er fortrinlig skiftet til den, dyrkes nu af mange og lykkes vel, deels i reed Brak, som først i de sidste 8 Aar er begyndt at bruges og nu er temmelig almindelig, deels efter Willehavre, naar denne afslaas grøn og Stubben strax nedpløies. Staldfødding udbredes aarlig meer og meer, især holde Huusmændene deres Køer og adskillige Gaardmænd deres Heste og Ungtræer paa Stald. Nærstående Stansherres Forslag at pløie med Køer, især for Huusmænd, der da bleve mere uafhængige af Gaardmændene, synes ikke at savne Bisfald, og Exemplet, han selv har givet, har allerede fundet Efterlignere. Den lette Ploug med bevægelig Muldsjeld, som et Par nye Fæstere fra Sundevit have ført her til Landet, er alt eftergjort og bruges af adskillige, ogsaa har man begyndt efter deres Exempel, at mergle hist og her.

Unægtelig stræber saaledes den Thorsengifte Bønde fremad til det Bedre, og Stødet til denne Fremadstræben er uden Tvivl kommen fra det Exempel, som er givet paa Hovmarkerne, hvilket nødvendig maatte vække Opmærksomhed og foranledige efterlignende Forsøg hos de mere Lænkende. Hverledes imidlertid Hr. v. Esben i sit ovenanførte Skrift, dansk Overføttelse p. 19, kan fortælle, at Alle, endog Bønderne her, ere, allerede 1806, næsten identisk indtagne for Beretningsbrug og Brakfrugtavl, det begriber jeg ligesaa lidet, som hverfra han har den Efterretning,

at samme Aar vare 350 Ldr. Kartofler lagte paa Bøndernes Marker og 60 Ldr. Land dyrkede med Høstebønner, Gulrødder, Kaal, Røer og Senep, i det mindste har af disse 60 Ldr. Land sikket de 58 været dyrkede med Bønner og kun de 2, maaskee hos Lars Rasmusfen i Memmenæs og den i hint Ekrift omtalte Huuslone og Arbeidsmand, med andre Brakfrugter; thi de af Hø. Ex Hr. Gen. Licut. Juul selv paa hans Forsøgsgaard i Lundbye, Knudsbølle og Bornæs dyrkede Brakfrugter kunne dog ligesaaklignet her komme i Betragtning, som de Kartofler og Rødder, den Kaal og Senep, der aarlig dyrkes i Bøndernes Have. Naar undtages Høvedgaardens og Forsøgsgaardens Jorder, findes ingen egentlig vedvarende Frugtveddrift her paa Landet, uden allene hos Hr. Pastor Ridder Møller i Worre, Lars Rasmusfen, Gaardmand i Memmenæs, dennes Søn Sognefoged Hans Larsen i Lundbye og paa Hr. Forvalter Thygesens Gaard i Bornæs, hvortil endnu kan henregnes Gaardmand Rasmus Jørgensen i Bornæs. ForvalterThygesens Drift ligner Lars Rasmusfens, som findes anført i v. Eesens Jordbrug nemlig: 1. Brakfrugter, 2. Byg 3. Kvever, 4. Kvever, 5. Rug eller Hvede, 6. Væter og Viker 7. Byg eller Havre. Sognefoged Hans Larsen har paa sin Gaard i Lundbye indført følgende Drift: 1. Havre eller Byg, 2. Vikkehavre, som afflaaes, og Kartofler, 3. Hvede og Rug, 4. Bølgisød, som modnes, 5. Byg, 6. Kvever, 7. Kvever.

Hr. Pastor, Ridder Møllers Drift ligner den sidst anførte, undtagen at Kartoflerne lægges 4de Aar af Rotationen, altsaa i Bølgisødmarken. Hos dem alle holdes Besætningen paa Etald en stor Deel af Sommeren.

Gaardmand Rasmus Jørgensens Drift i Bornæs er denne: 1. Vikkehavre, 2. Vintersød 3. Væter og Kartofler, 4. Byg, 5. Den halve Mark med Kvever, den halve med Havre. Da han verler med Kartofler og Væter samt med Kvever og Havre, er det egentlig en Timarkdrift, hvori kun eet Aar Kvever, hvilken Drift kun i Forening med et betydeligt Areal Engbund kan bestaae. Egsaa er han i Besiddelse heraf, staldfodrer bestandig og har dertil særdeles gode Indretninger.

Foruden hos ovennævnte lægges hos nogle faa, 10 eller 12 Bønder, ligesom og paa Landet Forsøgsaards Jorder aarlig bestemt 20 a 30 Ldr. Kartofler paa 2 a 3 Ldr. Land, de øvrige lægge kun nogle faa Lønder og adskillige stet ingen. Egsaa af Huusmændene dyrkes de ofte. Med Sikkerhed kan man antage, at der i de sidste Aar uden for Høvedgaarden aarlig ere lagte 300 til 1000 Lønder Kartofler, hvis Afgrøde man vel kan beregne til 7 Fold over Udsæden, og høvret aarlig 100 Ldr. Land er paa en fortrinlig Maade berebet til den følgende Sæd.

Andre Brakfrugter er det mig ikke bekendt, at man for nærværende Tid dyrker her paa Landet. Af Hør og Hamp dyrkes under Krigen en Deel; men denne Alst aflages af mange efter Freden, deels for at spare den megen Tid, Forarbejdningen medtager, der ofte satte Rug-

*) I de sidste 3 Aar er Besædringen af nogle flere begyndt.

saeningen tilbage, deels fordi den i Forhold til daværende Priser befindtes sjældent at svare Regning. Dog hvede dyrkes vel hist og her, især i Dregninge Sogn, hvor Jorden ogsaa er bedst flasket til den, dog er Productionen deraf temmelig ubetydelig; af Hestebønner derimod dyrkes aarlig, mæst i Landet og Bierrebye Sogne, en ikke ubetydelig Mængde.

Spørger man nu, paa hvilken Trin af Fuldkommenhed det thorsengske Agerdyrkningsvæsen befinder sig for nærværende Tid, i Sammenligning med Agerdyrkningsvæsenet i det øvrige Danmark, saa troer jeg vel at tørde sætte det paa et Trin, der er over det midterste, og intet vove ved at ytre min Formodning om, at det bestandig vil stige høiere. Sandten for det Nyttige, uden Hensyn til, om det er gammelt eller nyt, er nu engang vakt hos den thorsengske Bønde. Alt han er langsom til at vælge det Ny, kan man ikke fortrænge ham i, helst i nærværende Tid, der byde ham den højeste Grad af Forsigtighed; men at han har Bedholdenhed til, uagtet Hindringer, at sætte det igjennem, om hvis Gavnlighed han engang er bleven overbevist, det beviser blandt andet de 12000 til 13000 Frugttræer og de endnu langt flere Lustude Plæ- og andre Træer; som pryde hans Haver og Indbegninger, og som aarlig foreses, sjøndt enhver, som kender Thorseng, ved hvilken local Hindring han, i Henseende til sammes Dyrkning og Bevaring om Vinteren, saalænge de endnu ere unge og glatte paa Barken, fornemmelig forhen, har havt at kæmpe med.

Alf de i nyere Tid opfundne eller forbedrede Agerdyrkningsredskaber ere blandt Bønderne ingen uden Kartoffelplougen i Brug. Kun hos Gaardmand Lars Nasmussen i Vemmenæs findes en Lærskemastine. Den thorsengske Ploug, saadan, som den i Almindelighed gjøres, er temmelig tung, dog gaaer den for den duelige Karl, der forstaaer at stille og file den ret efter Jordens Væksaffenhed og Dybden, hvori han vil pløje, sikkert og uden Besværighed. Ikke sjældent har man Muldsjelden udhulet eller krummet ud ad, som paa den ved Støttet brugelige Schmalffe Ploug. Den her ny fundeviste Ploug har ved sin opad krummede Bom eller Næs sin bevægelige Muldsjeld, der kan stilles høiere, og lavere, og ved sin Læde betydelige Fortræm. Især er den ypperlig til at sætte med, foruømmelig naar den indrettes til de langjern, hvorefter det ene deeler den ved det andet affaarne Plougstrimmel, førend denne affrædes af Skjæret og omvæltet af Muldsjelden.

I Almindelighed spændes 4 Heste for Plougen, dog bruges ogsaa ofte, især af Parcellisterne, kun to, alligevel bruge de af Mågelighed Plougdriver, og det er næsten kun paa Hoved- og de 2de Præstegaarde, at denne, som ganske overflødig, er affkøst.

Harven, som bruges her, har intet særegent; man harber mellem Pløiningerne til Dog meget stærkt, naar det gjøres nødt og ogsaa paa tørrer, derimod efter Udfæden kun saa meget som behøves for at skjule Sæden, da man troer, at man ved at pulverisere de øverste Jordkvalde for meget, bringer det deri indsluttede Ukrudssæe desto villigere til at spire. Efterføm man

harver een, to eller flere Gange op og ned af Ageren, kaldes man det at eeninne, tvettiinne, tre-tininne.

Trumten anvendes flittig paa den nylig af Jorden opkomne Byg- og Havre-Eed, ellers ikke

Gjødnigen, som her almindelig anvendes til Winteræden, samles i eller ved Gaarden, udfjøres tidlig om Sommeren og opfattes, blandet med levnet Foder, gammel Løkkehalm, eller Tang, i en stor Møding paa Bygmarken, hvor den tilkaffes med Foder eller Tang. Ved saafædes at henstaae Sommeren over, svinder den omtrent $\frac{1}{4}$, men ansees da ogsaa, om med rette tør jeg ikke afgjøre, for saameget desto virksomme, og er i Efteraaret, saasnart Bygkæden er indavlet, lettere at føre ud paa Ageren. Dmtrent 50 Læs til 4 å 500 Pd. lægges paa en Lønde Land.

Tangen's Brug til Gjødning er her temmelig almindelig, især for Strandbeboerne, som have lettest ved at erholde den frisk, og opkjøre den strax efter Høivande, førend den ved det atter stigende Vand og frakolds Wind bortføres igjen. Foruden den Tang, man blander i Møzningu paa Marken, fører man den og grøn hjem i den broslagte og med Steen omsatte Evisnegaard, hvor den af Eviene gjennekaltes med den af dem faldne Gjødning og Urin og udfastes derpaa i Dyrge efter 3 å 4 Ugers Forløb. Ogsaa føres den paa Gaardspladsens Steensbroe, hvor den søndertvædes af Kreatturene og derpaa blandes med den samlede Gjødning i Møzdingstedet. Den første Maade er unægtelig den bedste, da Tangen paa den oplamter og indtager Gjødningens flydende Deele, der ellers lettelig gaar tilspilde, og selv saa meget lettere forraadner. Mod den paa Straubbredden opskylede, henliggende, halsforraadnede Tang har man længe inret den Fordom, at den deels inret gavne, deels endog skade Jorden, ved at gjøre den for løs, og mekanisk virke til Græsroddernes hurtigere Formerelse, dog har man paa de senere Aar ogsaa begyndt at anvende den med Fordeel, især ved at bringe den i sin naturlige Tilstand uden nogen Blanding paa den til Kartofler bestemte Ager. Den friske Tang's Anvendelse til at rygge Luge, flette Gavl, tække Kartoffelhuse og Svinesier med, er her almindelig. Overhovedet bemettes vel ikke Tangen her paa Men med den Umhyggelighed, som paa de mindre Øer, især paa Strynde, hvor man ikke engang nænner at rygge Huuse med den, for at spare den til Gjødning, dog hentes aarlig sikkert omtrent 4000 Læs fra Straubbredden, hvor dog og meget endnu bliver henliggende og bortspillet.

Ved Jndhøstningen, især af Winteræden, lægges saare sjeldent Eeden paa Skaar, men afsees indad og opbindes strax af den efter hver Høstkarl følgende Vige i Neeg, der dog i Almindelighed ere vel store, hvorved noget af Fordelen ved denne ellers efter vort Klima rigtig beregnede Høstemaade tabes. Tvende saabanue Neeg sættes sammen paa Dyggen af Ageren og kaldes en Skærb; 20 Skærve udgjøre en Trave. Har man saamange af disse, som man har udsaaet Stjopper af Eed, anser man det for en god Høst hvad Foderet angaaer, og har man

da ved Udtærkningen omtrent 7 Skpr. Rug, 8 Skpr. Byg, og 10 Skpr. Havre af Traven, er man med Høsten i det Hele meget vel tilfreds.

J almindelige Mar har Bonden Huus rum til sin avlede Sød; dog sættes ofte et Hæs Kæter, som tærkes i Gaarden. Naar der efter frugtbar Høst eller i foderrige Mar sættes Kornhæs, tærkes disse ofte med Lang, hvorved de bevares særdeles vel.

Uagtet Kieveravlen kan lades almindelig her paa Landet, og omtrent i 50 Mar har været indført her, har man dog endnu ikke indseet Nytten af Kieverhøets rette Behandlingsmaade. I Stedenfor at lade den aflaaede Kiever ligge volgt paa Slaarene og kun waersomt vende den, inden man samler den i Stakke, har man den flabelige Sædvane, endog naar den kun er tynd, at udsprede den saa jævnt og tyndt som muligt over hele Ageren, og siden, stundum naar den nye Kiever er groet over den, at rive den op og vende den, hvorved Arbeidet sørges, Væmstærknyepene og Bladene tages, og næsten intet hjembringes uden fortrøede saft og kraftløse Stille. Dog har jeg paa de sidste Mar mærket, at nogle, i det mindste her i Sognet, begynde at lade af fra denne flabelige Sædvane, og flere, haaber jeg, ville snart følge deres Exempel. Derimod indseer man her almindeligen, at Tabet af at lade Kieverne staae til Sød, ofte er større end Forlelen deraf, og man kan derfor vel antage, at ikke meget mere Kieverfrø aarlig avles, end aarlig forbruges. Den ikke ubetydelige Handel, som drives her med denne Artikel, synes vel at modsigge dette, men det mæeste af det Frøe, her handles med, er avlet paa Hære, Strypse, Langeland og Laaland, ikke paa Lhorseng.

At Inderhegningerne siden Udflisningen her ere almindelige, sees af det Foregaende. Omkring Hovegaardens Marker og Skove findes betydelige Strækninger af Steen gjærder; ligeledes i og ved Byerne, saavel enkelte, som dobbelte, saavel med som uden Forbovd og Plantning. Omkring Bøndernes Marker høves de derimod sjældent, da den just ikke er meget rig paa store Steene, og de mindre anvendes til Gårdens og Veies Vedligeholdelse. De almindeligste Hegn ere Forbovde med Vileplantning og et lavt Klidgjærd, hvilket aarligen koster at vedligeholde, især da flere Gæve deraf ofte bortkjøles om Vinteren. Imidlertid afgiver Plantningerne, naar den først har naaet nogle Aars Alder, ikke allene et tilstrækkeligt Forraad af Staver og Gjærdsel, for saa lang en Strækning som den selv indtager, men endog for en endnu længere, og der gives Bønder her paa Landet, der endog af deres paa og ved Grøftervoldene plantede Vile have aarligen et betydeligt Overflud til Brændsel.

De almindeligste Vilearter, som bruges her til levende Hegn, ere: *Sellis. Vii*, *Salix caprea*, *gras Vii*, *S. cinerea*, spidsbladet *Vii*, *S. accuminata*; disse tre Arter benævnes her alle *Vii*; *Waand-Vii*, *S. viminalis*, især den bredbladede, som Bønderne her kalde *Talianer*, *gull Vii*, *S. vitellina* og *rød Vii*, *S. Helix*, her tydf *Vii*, der især i de senere Aar er anvendt meget, da den, foruden det Forraad, den giver af sine Skud, tjentlige til Kurvflætning,

ogſaa undertiden banner et temmelig ſluttet Hegn, der formedeſt Bladene og Barkens bitre Smag ſtaaer urørt af Kreaturene. Lil Plantning ved Grøftevoide og Gjærder bruges iſær ſkjør Piil, *S. fragilis*, og hvid Piil, *S. alba*, her ſei Piil, undertiden ſættes ogſaa *Sellie*- og *Baand*-Piil, ligefom og Poppelarterne, ikke allene *Bæver* *Åſp*, *Populus tremula*, og ſort *Åſp*, *P. nigra*, ſom her fører Navn af hvid Piil, men og ſommeſeds italieniſk *Åſp*, *P. dilatata*, og canadiſk *Åſp*, *P. canadensis*, meget bruges.

Al andre Buſkarter, ſom anvendes til levende Hegn, ere Hæffel og Hvidtorn de almindeligſte, men foruden diſe anvendes hyppigt *Naur*, *Acer campestris*, *Bøg*, *Æſk*, *Ælm*, ſort *Torn*, *Prunus spinosa*, *Hyben* og andre Roſenarter, ſaavelſom *Beenved*, *rød Korneel*, *Løſtetræ*, *Hyld*, *Wandhyld*, *Viburnum Opulus*, *Kræge*, *Syrene* og *Tornblad*, *Ulex europæus*. Iſke allevegne bærer man her for diſe levende Hegn den tilbørlige Omſorg, eller høſter af dem den mueligſte Nytte. Man afkapper dem hvert 5te eller 6te Aar ved Roden og maa ſaaledes beſtandig betjene ſig af et dødt Riiigjerde ved Eiden af det levende Hegn, iſtedetfor at dette ved en rigtig Behandling ſelv formaar at hegne, hvorpaa her dog og i de ſenere Aar havés adtil- lige ſjonne eftertignelſeſværdige Exemp-ler.

Over Ufred paa Marken af Huusdyr kan man i Almindelighed ikke klage. Gaaret er det eneſte af diſe, ſom fra Evret til Foraarets Begyndelſe undertiden paa anden Mandſ Jorder gjør Skade.

Huusdyrene. Hæſtene, ſom bruges her paa Landet, ere vel i Almindelighed kun af Middeliſtørrelſe, men holdes for det meſte godt og kunne derfor taale Anſtrængelſe uden at lide formeget derved. De tillægges her paa Landet eller de kjøbes unge paa Markederne, ofteft i 4de eller 4de Aar, men i begge Tilfælde ſælges de ofte igjen enten næſte Aar, naar de ere vel fødte, eller i det mindſte inden de have tabt deres Kjende d. e. inden de have naaet deres 9 eller højſt 10de Aar. Alt fodre Hæſtene om Sommeren paa Etald bliver ſtedſe mere almindelig; for det meſte bruges dertil *Wifferhave*. Om Vinteren bruges *Rugfoder*, *ſtafthave* og *Wiffer* ſkaarne iblandt hverandre, og mod Foraaret have de flæſte nogle Læs gode *Wetter*, ſom de ſjære til dem, hvorved de i Wiſttiden ſtaaer ſig ſaare vel. Paa gode, ſunde, ſtarke *Følſopper* ſætter man her megen *Præis*, paa *Wæſteſere* har man *Mangel*.

Dvægracen er her den almindelige hænſke, der, ſkjøndt kun middelsmaadig af Wert, foretrakkes den flørre hoiſjeenſke. En *Ko*, ſom i den bedſte Tid giver 5 a 6 *Kander* *Mælk* daglig og ſtaaer kun omtrent 6 Uger ſeen, regnes for at være en ſærdeles god *Malkko*. Fedet og ſlagter veier en *Ko* her, foruden *Tællen*, ſjeldent over 18 til 20 *Lpd*. Man fæder dem deels med grottet Korn, deels med *Kartofler*, hvilke ſidſte ogſaa gives *Malkføerne* om Vinteren, naar *Præien* er ſaa lav, at Fordeet af det forøgede *Melkeprodukt* kan havés. *Kartoffelfodringen* er her ofte ſaa meget nødvendigare, ſom man i Almindelighed har *Mangel* paa *Høe*. Iſtedetfor at man

i engrige Egne regner 3 a 4 Læs Høe til et Hoved, er man her faare vel tilfreds med 2 smaae Læs, stundom har man til hvert neppe eet. De fleste Røer tøires hele Sommeren igjennem. Høudsmandene især holde dem meget paa Etald.

Den almindelige Faar race er maadelig, hos Mange er den forbedret ved Blanding med den langhalede tatuskede frisiske Race, som holdes af nogle. Ved Waldemars Slot høves en Hjord af spansk Herkomst, der ogsaa ved Hs. Excellences og Hr. Pastor Møllers Drukue har begyndt at udbrede sig i Bjerrebøye Sogn. Man erkjender her disse spanske Faars Fortrin i Hensende til Mængden og Fjinheden af Ulde; men beklager, at man hverken er istand til selv at bearbejde den, ei heller til let og uden Besøstning at afsætte den.

Af Sviin yndes her meest den store saakaldte Langelandste Race, af hvilken en tidlig født Fornaarsgris, naar den, tilbørlig fedet, slagtes om Efteraaret, veier 8 a 10 Lpd., og et overfø det SlagteSviin 12 til 16 Lpd.

Den lille lavbenede engelske Race høves her paa Slottet, men da endog overfødt Sviin af samme sjeldent bringe det til høiere end 7 a 8 Lpd., ville de, uagtet de koste mindre at underholde, neppe fortrænge de større. Grisesøer holdes kun af Faa. De fleste kjøbe deres Grise 4 a 5 Uger gamle fra Fyen eller Langeland. Sviin holdes altid indefulke i dertil indrettede smaa Gaarde med høsliggende Stuer, komme aldrig paa Marken og findes aldrig løse uden i Skovene, naar der gives Dden.

Havvæsenet var af Bønderne paa Lhorsøng tilforn, ligesom af den danske Bonde i Almindelighed, kun lidet agtet, og blev, Frugttræers Plantning undtagen, meget forsinket. Kun i Troense fandt man tilforn ordentligt anlagte og vel dyrkede Haver især ved Skippernes Fæstehuse. I de sidste 10 Aar har ogsaa denne nyttige Green af Landøkonomien udbredt sig over Dens øvrige Beboere. Tilforn saae man i Landsbyerne kun Frugttræer og Grønkaal, hvilken sidste endda kun var slet. Nu finder man hijsk og her hos Bønderne, fornemmelig i Bjerrebøye Sogn, meget vel anlagte og smukt vedligeholdte Urtehaver, der baade lønne deres Dyrkning og skaffe især Husstrue og Vorn en ligesaa gavnlig, som behagelig og forædende Sydsel. En Skolelærer i Memmenæs, navnlig Niels Mortensen, har især gjort sig meget fortjent af Havvæsenet paa Lhorsøeng, ved hos Bønderne at anlægge Haver, ligesom han og selv har en Have, der vel fortjener at fremstilles som Mønster for Bønden til Efterlignelse, og bestyrer desuden Dyrkelsen af en anden, i hvilken Skoleungdommen i Memmenæs undervises i og anføres praktisk til en for deres tilkommende Bestemmelse passende Hauge dyrkning. Memmenæs afsætter især sine overflødige Haverproducter, saasom Hvidkaal, Røg, Jordbær, til Rudkjøbing, og Troense til Evedborg.

Megen Rummen er bleven avlet her i Bøndernes Haver; den dyrkes vel endnu, men betaler sig langtfra ikke som tilforn; under Krigen især var den for mange en meget betydelig Indtægtskilde.

At Huusfolk have ere i de sidste Aar mange, dog for det meste smaae, anlagte, og jeg troer at Den snart ikke vil være langt fra at kunne forlyne sine Beboere med dette nyttige Prædikt, hvis forøgede Anvendelse ved Allets Tilberedelse uden Tvivl vilde være saare avntlig for Sundheden.

Til de Næringsveie, som foruden Agerbruget og Haugeøafenet, især Frugtavl, hde Lhore: engs Beboere deres Underholdning, henregner jeg, ei at tale om de simple Haandværker, som i Almindelighed drives paa Landet, Dagleie og afforderet Arbeide, som foresaader ved Agerbruget, Arbeide i Skovene, Heste handel, Skibbyggerie og Søefart. Arbeide fattes sjeldent for den duelige og flittige Arbeider. De mangfoldige Grofrevoldes og Gjærderes Tilstand, sættelse om Foraaret, kræve mange Hænder, og Bonden seer sig ikke altid istand til at forrette al med egne Folk. Han leier altsaa Huusmænd dagviis, eller afforderer med dem især om Grof: rearbeide; dog giver han dem for det meste Kosten. Ved Hoved- og Præstegaardene foresaader ogsaa meget Arbeide af lignende Art, der som oftest afforderes. Om Sommeren giver Agerbruget her kun de sædvanlige Forretninger, uden forsaavidt enkelt Mand kan besætte sig med Mergling, hvilken maalkke i Fremtiden vil give god Fortjeneste. Men om Efteraaret giver Kartofternes Dytgelse, saavel paa Hovedgaardens Marker som hos Andre, Arbeide og Fortjeneste nok for Arbeidere af hvert Kjøn og hver Alder. Dytagerne betales med Kartofler. I Almindelighed erholde de hver gde Skjepp, naar de blot sanke dem efter Ploven, men naar de selv halfe eller grave dem op, erholde de hver 5te eller 6te Skjepp. Et vorent Menneske med 1 a 2 Børn sanke 6 a 8 Ldr. efter Ploven paa en kort Efteraarsdag. Mange Huusmænd og Indferster lade sig ogsaa af Gaardmændene leie for en vis Betaling til at forrette Vangarbeidet til Hovedgaardens, hvorved for Gaardmanden spares en Karl og den bekostelige Madpose. Dette finder især Sted om Vinteren; dog afgive paa denne Aarets Tid især

Skovene den bedste Fortjeneste for Huusfolk og Indferster. Da her aarligen hugges Træer til 800 Favne Brænde, saa gives her Arbeide for mange, deels ved at sauge, Klove og sætte i Favn, deels ved at oprykke Stappe eller Rødder, hvilket sidste stundom udgjør Huusmandens meste Vinterarbeide og vilde endnu udgjøre Hleres, naar et Leglbrænderie anlægdes, hvorved den her saadende Mængde Stødebrænde kunde forbruges. Ogsaa for dem, der forsaae at sauge Huusstømmer, give Skovene god og stadig Fortjeneste. Da Skovene her paa Landet behandles efter Forstregler og ere beregnede til efter omtrent 80 Aars Forløb, naar den fuldstændige Hugst begynder, at give et aarligt Udbytte af 2 a 3000 Favne Brænde, vilde de bestandigen kunne yde en rig Kilde til Fortjeneste for mandlige Arbeidere om Vinteren. En Favn Brænde at forarbeide og sætte, hvortil ogsaa hører at sælde Træet, betales med 24 s. S. H. K.

Betalingen for Huusstømmer at sauge beregnes for Alleen efter Lommerets Brede og Tykkelse. Lommer, til 7 Lommeres Brede og 5 Lommeres Tykkelse, betales med 1½ s. S. H. K.

og i Forhold dertil det Øvrige; f. Ex. Ledestæer til 3 Lommers Brede og een Lommers Dyktelighed med $\frac{1}{2}$ p. o. f. v.

Førend vi ganske forlade de Næringsveie, af hvilke den egentlige Landmand drager sin Underholdning, maa jeg endnu sige et Par Ord om Hestehandelen her paa Landet. Denne drives fornemmelig af velhavende Gaardmænd, der ofte besidde megen Kyndighed i dette Sag.

De reise til Markederne overalt i Fyen, Jylland og Heringdommene, hvor de indkøbe unge Heste, og sælge dem igjen, enten strax eller efter at have udfodret dem, med Fordeel naar til Herøe og Laaland. Ofte tjene de anseelig ved denne Handel. Skade at den ikke altid er saa gavnlig for Beskømmendes Moralitet, som for deres Pung, da den, som undertiden bliver bebrøget, lettetigen frijies til igjen at bebrøge Andre, for ikke at lide Tab; ei at tale om, at den giver Anledning til megen Druflakken og Forsømmelse, samt vænner til Svær og andre Laster. Endnu større Skade, at unge, uerfarne Dagdrivere ikke heldent give sig af med denne Handel, hvorved de haabe paa en let Maade at vorde rige; men de falde ei allene selv i Fristelser og Snarer, forføre og forføres, men svække og undertiden den erfarne og redelige Prangers Kredit. Jeg anseer derfor og denne Handel for mere inbringende end gavnlig for Landet.

De nødvendigeste Haandværkere af Lømmernuænd, Murere, Smedere, Smede, Hjulmænd, Sadelmagere, Skomagere, Skrådere, Bøvere, findes her paa Landet; deres Arbeider hæve sig sjældent over det middelmådige, ofte ere de endog heelt maadelige, men man har vant sig her som andensieds til at tage tilfælde, og man har her saa meget større Ansag dertil, som den ubetydeligste Reparation, paa hvillertombelst Men eller Resstab, er forbundet med Drukstimminger og Lidspeide, naar den skal foretages af Kjøbstædhaandværkere, hvorfor det og var at ønske, at disse vilde lade Men behøve deres Haandværkere i Noe.

En saare fordelagtig Næringsvei har i en Række af Aar Skibbyggeriet ved Troense været. Denne Landshøje eller Flække har ved hin Øreen af Windstibeligbed udmærket sig endog frem for flere af Danmarks Søkjøbsteder. Skjønt Konsten at bygge Skibe drives her uden egentlig Theorie, ja uden foregaaende Tegning, øves den dog praktisk til en seldten Grad af Fuldkommenhed. De yngre lære Erfaringsreglerne og Haandgrebene af de Ældre, og Kyndige tilskaae, at Fartøier, byggede her efter denne simple Anvøidning, udmærke sig ei allene ved Skjønhed og Styrke, men og som hurtige Seilere. At General-Postamtet her har ladet bygge 3 af sine Postsmakter og nu lader bygge den fjerde, gjør de herværende Skibbyggere Ære. Under Krigen byggedes her 6 Kanonbaade. For nærværende Tid ere i Troense kun 5 Skibbyggesteder (indtil indværende Aar vare der 7), af hvilke der ig. er byggede 4 a 6 Fartøier; siden 1807 dog kun ialt 34. Men Skibbyggere, danne i Troense, have desuden i Svendborg, Faaborg, Flensborg og flere Steder bygget mange; thi, de søges med Begjærlighed paa alle Værfter.

Skade om denne hertige Næringskilde for Landet skulde saaledes vedblive at aftage, som det desværre har været Tilfældet siden Freden, thi foruden hine 7 Mejestere fandt 18 til 20 Lønnersmænd, 2 Kæbflagere, 1 Smed, 2 Smedkere og mange Dageliere derved deres rundelige Brød, og mangen famlet Ekilling kom ind ved Salget af de forfærdigede Skibe. Lhorseng med sine hertige Egge, hvori meget Krumtømmer, og sine fortrinlige Kjødbøge, saavel som med sin bekvemme Veligheden synes og ret at egne sig til Værsters Umløggelse for mindre Fartøier, og ubedejligt Lab vilde det være, ei for denne De allene, men for Danmark, om den nu i saa mange Aar herværende og til en vis Grad af Guldkommenhed bragte Konst skulde, isteden for at stige endnu høiere, efterhaanden hensmægte, vel endog tilsidst aldeles uddøe!

Om Seiladsen gjælder det samme som om Ekibyggeriet. Ei heller den er nu hvad den har været. Troensee eier vel endnu omtrent 21 Fartøier paa 60 til 1200 Ldr., ialt næsten 12000 Lønders Drægtighed, men i de sidste Aar efter Freden have de meget ofte ligget stille, da hverken Fart for egen Regning eller Fragtfart have for bestandig givet tilstrækkeligt Udbytte. Uden for Troense eier Lhorseng endnu 3 Fartøier, 2 i Windebye og eet i Bornæs. Man seiler for nærværende Tid næsten ikke med andet end med Krugt og Brænde, sjældnere med Fødevarer og Korn. Handelen paa Østersøen og Norge er saare ringe, paa Engelland og Middelhavet endnu ringere, skjøndt disse Egne før Krigen, i Troensees blomstrende Periode, oftere besøgte. Naar man derfor i Athene for Novbr. 1817 læser, at Troensee før Krigen kun havde 3 Skibe, maa dette ingenlunde fortaales om den sidste Krig, men heller om den nordamerikanske; thi de sidste 40 til 50 Aar har Skibenes Antal i Troensee ikke været saa lidet. De Troensee Skippere, som tildeels have taget Borgerbrev i Svendborg, ere ofte selv de Skibe de føre, og ere tillige Rebetere af dem. De hyre Mandskabet enten for en heel Sommer: saa mange Maaneder, som Vinteren tillader, at der seiles, eller for hver Reise. Ofte tage de ogsaa Fragt, hvor de kunne faae den, og der have været Tider, da alle Skibene vare bestandig i Farten, og da enhver Skipper, som blot havde 2 a 3 Uger ledige, løb strax til Flensborg for at heente Treen, da han vidste, at han ufortøvet og med Fordeel kunde afsætte dem i Kjøbenhavn. De Tider ere ei mere, men hvormægt de have bidraget til at vedligeholde og forøge Lhorsengs Velstand, skjønner enhver, som ved, hvad Indflydelse Handel og Ekibsart har paa en Egn og baade midtels og umiddelbar paa alle dens Beboere. Ogsaa var det hine Aars bestandige tiltagende Ekibsart, som ferøgede Folkemængden i Troensee næsten til det dobbelte, saa at denne Plætte, skjøndt bestaaende af lutter Fæstehuse med liden eller ingen Jord, nu tæller over 600 Mennesker. Man maa imidlertid tilføie, at ogsaa nu have mange af Troensees Indvaanere deres Brød af Ekibsarten, og flere ville faae den, saasnart denne ved heldigere Konjuncturer optives paa ny.

Endskjøndt det vel er i de sidste omtrent 50 Aar, at Troensees Ekibsart har tiltaget i den Grad, som ovenfor er medt, har dog ogsaa i ældre Tider Lhorsengs Beboere befattet sig med Ekibsart og Handel. Dette sees blandt andet af Pontoppidans danske Atlas Tom. 5 p. 557, hvor anføres Kristian den Førstes Brev af 1470, som forbyder ulovlige Havnes Brug til For-

prang, saasom Thorsøe, Thorseng ic. hvis Beboere ikke maatte seile til Lydfkland med deres Vare og hente Humle, Staal, Salt ic. men sælge og købe med Svendborg Borgere. Og da disse desuagtet senere hen fandt Anledning til Klage over Thorsengernes ubesøiede Handel, udgik Aar 1560 Brev fra Kong Frederik den Anden til Lehnsmanden Franz Wroffenhuus, om at have næste Indsende med de Pedersvønde paa Thorseng og andre Her omkring ved Svendborg, hvis Borgere idelig bleve fornærmede ved Hines Forprang. Af det Udtryk Pedersvønde tør man vel slutte, at det egentlig har været de driftige Lybeckers Guldmægtige, der her, som andensteds, har stræbt at rive Handelen til sig.

Man skulde troe, at Thorsengs mange Kystbeboere skulde i Havets flkerige Skjød søge og finde en særdeles overflødig Kilde til Næring og Underholdning. Men dette er langt fra at være Tilfældet. Her høves vel for nærværende Tid de store Dandgarn, et ved Waldemars Slot og et ved Neumenas, der temmelig vel skulle betale deres Rygtning, men dette er ogsaa Alt, hvad der af Betjendehd kan siges om Fiskeriet her. Naesten ikke en Fjffer, jeg forsaaer derved en Mand, som gjør Fiskeriet til sin Hovedsag og driver det som Levebrød, findes her paa hele Landet. I Troensee have vel de fleste Skippere Garn og Waade, de bruge dem ogsaa, men sjeldent med udmærket Held. Om Aarsagen hertil ligger i Fiskernes Ulyndighed, i Redskabernes Udueligheid eller i Mangel paa Fisk, tør jeg ikke bestemme: Udenfor Troensee give Faa sig af med at fiske, uden forsaavidt enkelt Mand undertiden kan sætte Flynkerkroge eller sange Mal ved Mus. Den jordløse Huusmand har ikke Raad til at anskaffe sig Fiskeredskaber, og Manden med Jord — hvo fortænter ham i at han hellere passere sin Aving og søger Arbeide paa Landjorder, naar han kan faae det, end uden Nød underkaster sig Fiskeriets Møie og Farer, om der endog sandom levnes ham Tid dertil?

Kun naar Huusmanden, han have nu Jord eller ikke, klager over Mangel paa Arbeid og Fortjeneste, var det sjønt, om man kunde give ham Fiskeredskaber ihynde og Forstand til at bruge dem; Thorseng vilde da have en Næringsvei en sund og velsmagen Føde mere; thi for nærværende Tid leve dens Indvaanere midt i Havet, næsten uden at nyde andre af dets Frembringelser end til Sparfæmelighed nogle Silb og Flynde.

Det forekommer mig idvrigt, at Søen aldeles ikke er den thorsengske Bondes Element, det mindst gives uden for de egentlige Søefolk Faa, som befatte sig med, eller forstaae saaledes at seile med Waade, som Wonderne paa de mindre omliggende Her. Ogfaa er af de omtrent 30 Thorsenger, der findes i Søerollen, som Hensigtsygtige, vel neppe over 4 udenfor Troensee og af denne Fjerdedeel ere kun Noogle Jordbrugere. Landrollen indholder ogsaa omtrent 80 Waabenygtige ved den saaeinde Her, foruden 100 til 120 Mand annekterede. At Thorseng saaledes, foruden en talrig Kystnille, bestaaend har henved 280 Mand waabenygtige til Statens militære Tjeneste og 8000 Tjeneste, er en Sag, som fortjener at bemærkes i denne Des statistiske Beskrivelse.

6te Kapitel.

Indretninger og Foranstaltninger til Oplysnings, Vindskibeligheds, Sædeligheds, Ordens og Velstands Befordring og Vedligeholdelse.

Hoed der ved Beskrivelsen af en Egn meest maa interessere os som Mennesker og fortrinligt tilbrage sig vor Opmærksomhed, er uden Tvivl dens Beboeres Kulturgrad, eller den Grad af Fuldkommenhed, hvortil de i Forskaendens Uddannelse, Hjertets Forædling, udoortes Lugt, gode Sæder og timeligt Velbefindende have bragt det. Men for rigtigt at kunne bedømme denne Grad, og indsee, hoed der har hævet Kulturen just til den og ikke til en høiere eller lavere, er det nyttigt, ja vel nødvendigt, at kjende de deels offentlige, deels private, deels almindelige, deels mere indskrænkede Indretninger og Foranstaltninger, som i længere eller kortere Tid have fundet Sted i Egnen til Oplysnings, Vindskibeligheds, Sædeligheds, Ordens og Velstands Fremme. Hensigten af dette Kapitel er altsaa at meddele Efterretning om hine Indretninger og Foranstaltninger, forsaavidt de i nogen Maade have været eller endnu ere enten forskjellige fra andre Egnes, eller ubelukkende egne for denne De.

Da de offentlige Foranstaltninger til Religionens Forhøielse i Kirken og de borgerlige Loves Haandhævelse ved Rettergang have været og ere de samme som overaet i Danmark, trænge de ikke til videre her at omtales. Angaaende Kirkerne og Jurisdictionen er desuden sagt det Fornødne i deene Beskrivelses historiske Deel. Her anmærkes blot, at Dens værende Præster ere ansændigt lønne, dens Virkedommer kun tarveligt, Hjerredye Præst har den første Tiende, Landet Præst den bedste Avling, og Bregninge Præst, til hvis Menighed hører Kroenssee og Eløttet, den største Indtægt af Offer og Accidenter. Præsticenten

er i Hjerrebysse og Landet Sogne, samt for en Deel i Bregninge Sogn, bortafforberet for omtrent 2 Skpr. Rug, 2 Skpr. Byg og 2 Skpr. Havre af hver Lønde Hartorn.)*

Virkedommeren har Dommerkorn 1 Skp. Byg af hver Gaard paa Den, og de af hans Forretninger sædvanlig faldende Sportler, s. Ex. ved Auktioner, Passes Udstedelse o. s. v. Skifteforretninger paa Godset ligge under Stamherrens Bestyrelse og give ingen Indtægt for Virkedommeren. Skifter efter geistlige Embedsmænd og deres Familier fortere under Sunds og Gudme Herreders Skiftejurisdiction. Iøvrigt gives, saavidt mig er bekendt, ingen særegen eller locale Hindringer for disse Embedsmænds Virksomhed eller Nidkærhed i deres Embedsforelse.

Jeg begiver mig da uophøstelig til de øvrige til ovennævnte Hensigters Opnaaelse sigtende Foranstaltninger, og Skolevæsenet kommer da med rette her først i Betragtning. Dette for den opvørende Slægts Oplysning og Moralitet saa høist vigtige Værk, blev i ældre Tider meget forømt og var, som andensteds, overladt i slet dannede, og slet sønnede Læreres Hænder, der for det meste uden Opføyn, tildels uden Ansvar, saaledes indpibskede Børnene deres Simle Kundskab, at mange af disse nu som Mænd og Koner vide at tale derom med Mishag og Uvillie.

Foruden duelige Lærere fattedes det ogsaa paa beqvemme Skoler, og i den lange Slette Skolevei fandt vankundige og ligegyldige Forældre Undskyldninger nok for deres Børns hyppige Udeblivelser. At læse lærte imidlertid de fleste, dog mange helt tarveligt, som sees blandt andet af Hr. Riises efterladte Lister over hans Konfirmantere, hvor man jevnlige støder paa den tilføiede Anmærkning, in lect. mediocr. Hvor høist mangelfuld Underviisningen i Skrivning og Regning har været, derom vidner endnu de Eldres Ukyndighed, blandt hvilke Jaa over 40 Aar, i det mindste her i Sognet, formaae taaleligt at skrive deres Navn. En Unbtagselse gjør i denne Henseende Troensee. At Underviisningen, sigtende til Forstandens Dannelse og Kriaticdommens frugtbare Meddelelse, ikke har været bedre, har man vel Aarsag til at antage.

Først fra Aaret 1795 skriver sig et forbedret efter bestemt Plan og paa rigtige Grundsaetninger bygget Skolevæsen paa Thorsøng. Dens adle Herre, Gen. Lieutenant den Gang Kammerherre Frederik v. Juel, altid Oplysningens og Ordenens Ven og Befordrer, traadte ved dette Aars Begyndelse sammen med Dens Præster og boesiddende Mænd, og affattede et Skolereglement, hvorefter Underviisningsvæsenet paa hele Den skulde indrettes. Det blev siden udgivet trykt under Titel: Skole-Reglement overensstemmende med den mellem Thorsøng Lands

*) I følge gamle Opregnelser svare 131 Eder. 7 Skpr. 3 Gd. Land omtrent 18 Eder. Hartorn af Hjerrebysse Sogn Lønne til Præsten i Landet, fordi disse Jorder, som bruges af Hjerrebysse Sognensmænd efter Markskjæls Ret here til Landets Sogn. Efter Overenskomst inmellem nærværende Præster leverer derfor tre fulde Gaarde i Hjerrebysse Sogn den accorderede Lønne til Landet Sogns Præst, som da begynder Landskatten deraf.

Beboere den 15de Januar 1795 tagne Vedtægt, og er forsynet med kongelig Konfirmation dat. 29 April 1796. Ved dette Reglement, hvis Værd skjønnes deraf, at de senere kongelige Anordninger angaaende Skolevæsenet paa Landet i Danmark i det Væsentligste synes at være formee derefter, indbeleetes Den i 7 Skolebistricter, Lærernes Lønning forbeholdes, nye Lærere ansattes, 4 nye velbyggede tildeels smukke Skolebygninger opførtes paa Kammerherrens egen Bekostning i Kroense, Landet, Søbye og Bornæs og af hans Velmodighed tilslød Dens Skolevæsen et aarligt betydeligt Bidrag saavel i Penge, som i Brænde.

Desuden sattes det Hele under Opsyn af Skoleforstandere og en Kommission bestaaende af Hr. Kammerherren og Dens 3de Præster. Saa store Anstrængelser og Opoffrelser af een Mand forjente vist nok den tilsigtede gode Sags heldige Fremgang. Ogsaa savnede de ei heller denne gangse. Man sporer tydeligt, at fra hiint Aar har langt mere Orden i Skolegang og Undervisning fundet Sted end tilforn. Det synes imidlertid, at Hr. Kammerherren ikke strax har fundet den fornødste og forjente Understøttelse hos alle Vedkommende, og at det gode Værk i nogle Aar har været drevet med Lunkenhed, hvortil vel ogsaa nogle af Lærernes Uduelighed har medvirket. Alligevel vedblev han dog selv sidse med Iver, at antage sig Skolevæsenet her paa Landet, indtil dette, efter at det kongelige provisoriske Reglement for Almue-skolevæsenet paa Landet i Sjælland og andre Her, af 10 October 1806, var udkommet, efterhaanden blev inddraget under den almindelige Bestyrelse. Da det ham saa hjære Værk nu var i sikke Hænder, drog han sig tilbage, og har siden kun som Medlem af Skolekommissionen deltaget i samnes Anliggender.

Ved Pengevæsenets tiltagende Forværrelse i Aarene fra 1807 og derefter blev Skolelærernes Lønning, der tildeels efter det ældre Reglement var ansat i Penge, saa ussel, at Forandring i samme blev aldeles nødvendig. Denne blev ogsaa ved Hø. Hoiærværdighed Hr. Amtspræsident og Ridder Wedels Indsorg, efter Thorsengs Skolekommissions Betænkning og overensfættende med kongelig allernaadigst Resolution af 29 Marts 1811, tilveiebragt og i Begyndelsen af Aaret 1814 iværksat efter den af Hr. Amtspræsidenten udkastede og allernaadigst confimerede Plan; ifølge hvilken en Skolelærers Løn her paa Landet bestemtes efter de senere Anordninger, hvorved alle ældre Præstationers Værdi ophørte. Efter samme Plan skal en 8de Skole anlægges i Bregvinge Sogn, paa hvis Opførelse formodentlig vil blive begyndt i indværende Aar, da dertil ved Paalæg i de foregaaende Aar nu havest et Fond af 2100 Rbd. Thorseng bestaer saaledes nu af 8 Skolebistricter, 3 i Bregvinge, 2 i Landet og 3 i Hjerrebye Sogn. De til disse 8 Skoler hørende skolepligtige Børns Antal udgjør for nærværende Tid over 550. Arbejde, som gjøres til Skolen, forrettet af Bistricterne, men alle Udgifter til Lønning, Brændsel Bygningers Opførelse og Vedligeholdelse o. s. v. lignedes paa hele Landet uden Hensyn til Sogn eller Distrikt.

Da Skolebygningerne, især de egentlige Skolestuer, i de sidste Aar ere blevne meget forbedrede, kunne og nu de buelige Lærere, som Thorseng for nærværende Tid har at glæde sig ved, arbejde med Lyk, og deres Forfatte kunne med Villighed fordrø vedholdende Flid og Iver i deres vig-

tige Raad. Dgaa vil enhver Jordandfrie, som tilgavnd kjender Skolevæsenets nærværende Tilstand her paa Landet, uden Tvivl kalde samme god. En munter Aand hersker næsten i alle Landskoler og Fremgang gjøres uden slavisk Løng eller hyppige Straffe. Forstandens Ovelse forslømmes ikke og over Børnenes Sædelighed holdes nøie Opsyn. Løret Varn, Drenge eller Vige, udskrives nu, uden at det har de i den kongelige altemaadigste Anordning af 29 Juli 1814 befalede Kundskaber og Færdigheder, eller eg man ved gjentagne Forløg har overbevist sig om, at det er det aldeles umueligt at erholde dem, og denne simple Færdhedsregel har paa Børnenes Fliid og Forældrenes Nødtægtighed i at holde sig Anordningerne efterrettelige den gavnlige Indflydelse; hvorfor ogsaa Skolekastens Indtægter ved Forsømmelses Bøder ere meget rige. Nogle Lærere give og Underviisning i et og andet Haandarbeide. Dette finder især Sted i Bjerrebys Sogn, hvor der endog efter Hr. Pastor og Ridder Møllers Foranstaltning holdes en nøie, Hønt vist nok yderst vaanskelig Kontrol med Børnenes Hønsfliid, og samme ved Præmier opmuntres og ved en aarlig Fests for de flittige belønnes. Skolebørnenes hensigtspaaende Anførsel til Hønsdyrking i Vennekens er ovenfor omtalt.

Sædeles Kærlighed for Ungdommen til, efter Konfirmationen, at vedligeholde de lærde Kundskaber og Færdigheder gives her ikke, uden forsaauidt som der nogle Vintere har været holdt Aftenkole i Kroense, og i adskillige andre Skoledistricter, fornemmelig Bjerrebys Sogn, des Afstiklæsning af religiøse, moralske, historiske og økonomiske Bøger, dels af Præsten, dels af Skolelærerne.

I dette Sogn stræber man ogsaa at vedligeholde Lyften til Haandarbeide og Hønsfliid hos den confirmerede Ungdom, ved at overlade de unge Karle Gavntræ til Redskabers Forfærdigelse, give dem Karakterer for det Arbeide, de forevise, og indbyde de flittige til et Dandsegilde, som engang om Aaret holdes paa Waldemars Slot. Dgaa hoved til Brug for dette Sogns Bødere en Samling af Aftmuse skrifter, for førstebelen Hønskede af Hr. Pastor, Ridder Møller.

Entnu fortjener, som henhørende til Underviisningsvæsenet og som en Foranstaltning til Vindfibeligheds Fremme, dette at anføres, at i Kroense har i flere Aar været en Forberedelses Navigationsskole, hvor unge Sømand have erhøldet Underviisning for i desto kortere Tid og med mindre Bekostning at kunne gjøre sig færdige til Examen i Kjøbenhavn.

Til Vindfibeligheds Befordring iblandt de Vædre har Hr. Pastor Ridder Møller i sit Sogn oprettet et Industri Selskab af Sognets hæderligste Mænd. At bemærke adel Daad, at meddele Efterretning om nyttige Opdagelser i Land- og Hønsøkonomien, at bekendtgjøre Landhønsopdringsselskabets og Høns Stifts patriotiske Selskabs Præmie-Lister, stø opmuntre til Høns- Frugt og Kjøfthavens Anlæg og Forbedring, at befordre Faareavlens Forødling, Landgens Brug, Mergelens Anvendelse og flere fornemmelig økonomiske Foretagender, mere ved Opmuntringer, Raad og Exempler end ved Penge, ere egentlig Øjensstanderne for dette Selskabs Virksomhed.

Udbyr end Hølevæsenet er Fattigvæsenets Organisation her paa Landet. Af en af Hr. Pastor Riise til Landet Eogn holdt Dog seer jeg, at Uddeeling saavel af Penge som af Meel, Malt, stundum endog af Jødebare, leverede af Eognets Webere, er foretaget her paa Landet af Præsierne og deres Medhjelpere i Aarene fra 1767 til 1790. De Almindeligsheds Antal var i Landet Eogn omtrent ligesaa stort som nu. I Vregninge Eogn skal det have været meget mindre, en Følge af den i dette Eogn saa betydelig forøgede Folkemængde. Underførelsen var især i Begyndelsen kun ringe, og havde, som det synes, de tørnde Hovedfeil, at den i Almindelighed kun foretoges een Gang, og at der ikke toges Hensyn nok til de Fattiges forskjellige Trang. Penge-Uddeelingen i Landet Eogn beløb sig i de første af hine Aar kun til 5 á 6 Rbd., siden til 8 á 10, foruden Renterne af Frøken Juels Legat, der for Landet og Bjerrebys Eogne beløb sig til 25 Rbd. aarlig, for Vregninge Eogn til 50 Rbd., men isølgelig Stiftens Villie kun gives til de mest Nødslydende. Af Kornbare uddeltes først omtrent 8 Rbd. siden henimod 16 Ldr. Meel og Malt til Eognets Fattige; af andre Jødebare ubetydeligt.

Uagtet Fattigvæsenet her paa Den saaledes ikke blev a'deles forsømt, saa opfyldte det dog langt fra ikke sin Bestemmelse, at afhjælpe alle virkelig Trængendes absolute Trang og forebygge Detterie, der meger gik i Svang.

I Begyndelsen af Aaret 1790 antog sig derfor Stamsøets nærværende ædle Besidder Sagen, og regulerede ved Bekjendtgjørelse af 18 Febr. s. A. som blev læst fra Dens Præsesole, Fattigvæsenet paa en bedre Fod. Dette blev fra nu af sat under Bestyrelse af en vedvarende Kommission, bestaaende af Stamherren, Præsierne og deres Medhjelpere. Fattigvæsenets Indtægter bestemtes, de Fattige inddeltes i Klasser og alt Detterie forbydtes.

Ifte desto mindre mødte dog ofte Bankeligheder saavel ved Bestyrelsen, som ved Uddeelingen, da meget i hvin Bekjendtgjørelse ikke var nøie nok bestemt. Et nyt Udkast til en foreboret Indretning af Fattigvæsenet paa Thorseng blev derfor affattet og indsendt til det Kongl. d. Cancellie med Ansøgning om Kongl. Konfirmation. Denne erholdtes og meddeltes i Cancellie-Promemorie af 15 Juli 1802, dog med nogle saa Forandringer i mindre væsentlige Puncter af Udkastet, der deuden kun konfirmeredes som Interims-Foranstaltning indtil en almindelig Anordning om Fattigvæsenet for Danmark udkom. Da dette Aaret efter var Tilfældet indgaves atter Ansøgning om fornyet Konfirmation paa det forhen ad interim konfirmerede Udkast, hvilken og i Cancellie-Promemorie af 3ite Decbr. 1803 indtil videre forundtes. Ifølge dette Udkast bestyres nu hele Dens Fattigvæsen af en Direction*), bestaaende af Stam-

*) Ved Cancellie Skrivelse af 2den Juni 1803 er denne Benævnelse forandret til Thorsenglands Fattigvæsenes Bestyrelse, og denne paalagt i Tilfælde, hvor en Sag ikke kan afsløres ved de fleste Stammer, at indhente Amtsdirectionens Resolution. En saal og en Indberetning om Fattigvæsenets Sams aarlig indsendes, tilkommed Regnskab over Fattigvæsenets Indtægter og Udgifter, til Statsprovens Revision og Amtsdirectionens Decision.

huusbesidderen og de 3de Sognepræster. Denne i Førelse med alle Discretionens Fattigeopstandere, der ved Tittrædelserne erholde en trykt Underretning om deres Pligter, samles bejmet fire Gange om Aaret paa Baldemars Slot. Alle Fattigvæsenets Indtægter samles i een Hovedkasse. De aarlige Bidrag lignes paa det hele Lands Veboere, deels efter Hartorn, deels efter anden Næringsbrug, naar Indkomsterne af samme anses, i Forhold til Agerbrugers Indtægt, at være bejdeligt. Almisselemmerne nyde af den almindelige Kasse's Indtægter, uden Hensyn til hvad Sogn, de ere af, hvilket er til stor Lettelse for Bregninge Sogn, der ellers vanskelig vilde kunne ernære sine mange Fattige. De tvende i Troense og Bjerrebys af nærværende Stamherre byggede Fattighuse sættes under Directionens Bestyrelse og komme alle tre Sognes Fattige til Bedste. De Fattige modtage bejmet Almisse i Forhold til deres Trang og henføres til 4 Klasser, hvoraf

de i første Klasse erholde	2 Ekr. Rug og 1 Ekr. Byg
2den — — —	2½ — — — 1½ — —
3die — — —	5½ — — — 2½ — —
de i 4de Klasse erholde	4½ — — — 5½ — —

kvartalliter. *)

Foruden Korn, Rug og Byg, uddeles nu ingen Fødevarer udenfor Høspitalerne; thi de, som henhøre til fjerde Klasse og anses for aldeles trængende, befinde sig enten i diæte, eller ere tingebe i Kost hos Familier, som modtage Understøttelsen i Korn og Brænde, og derfor forsyne dem eller de hos dem indtingede Fattige med det Nødvendige. De, som selv kunne erhverve sig noget, kunne og; naar de i Forhold til deres Trang have tilstrækkelig Brød- og Gryn-korn, for det Erhvervede ligesaa vel forskaffe sig den fornødne Sjul, som modtage en Deel Sjul og en Deel Korn og anskaffe sig selv en Deel af begge. Kornuddeelingen foretages fire Gange aarlig. Efter Omstændighederne tilføies ogsaa Lærred, Badnet, Brænde, ligesaa gives fri Kuur og Medicin, samt undertiden Sengklæder og saamegen Hjælp til Begravelse, som en Kiig-kurb er værd. De safte Almisselemmers Efterladne skaber, som ved Indtrædelserne under Fattigvæsenets Forsørgelse optegnes og vurderes, tilfalde, hvor ingen umyndige Vorn findes, Fattigkassen. Den Fattige, som ikke vil underkaste sig denne Besørgelse, kan vel for en Gang erholde en Extrahjælp i Korn eller Penge, men ikke antages til bestandig Hjælps Nydelse.

For omtrent 20 Aar siden gjorde Hs. Excellence i Troense-Hospital gjentagne Forsøg med en Bespisnings Anstalt, saavel for Hospitalens som for andre Fattiglemmer; men det fandtes paa en virksom og med Iver for Sagen besættel Mand i Nærheden, der baade kunde paa-see Indretningens ordentlige Gang og holde noie Regnskab med Vedkommende. Anstalten varede derfor kun kort. I de senere Aar er i Bjerrebys Hospital under Hr. Pastor Rytter Møllers Be-

*) Ofte veltes med Understøttelse, eftersom Leilighed gives til Fortjeneste i de forskjellige Markeder.

fyrelse indrettet en Bespisnings- og Arbejdsanstalt, omtrent efter den af Hr. Pastor Rieder Wastholm beskrevne Plan. Denne Indretning's store Gavnlighed for de i Høspitalet værende Fattige erkiender Enhver, og har end, nagtet den højeste Grad af Sparommelighed og den bedst mulige Anvendelse af Lemmernes Tid og Kræfter, Omkostningerne hidtil *) lidet oversteget Værdien af de dem tildeelte Kornvare efter forrige Indretning, saa er og enhver Art af Værelse, endog om Melk, herved, forsaavidt Høspitalets Lemmer angaaer, aldeles ophørt, ligesom og enhver Leilighed til nordentligt Levnets Førelse herved er bleven dem berøvet. Derat finder her intet Værelse, om Melk undtagen, Sted af Dens egne Fattige, men ikke sjældent plaget man her af Værelse fra Svendborg og Læsø, der ynkeligt klage, maaskee uden Grund, over den Understøttelse, de erholde hjemme og tale med Misundelse om de thorsøngske Fattige.

Kapitales og Legater, som tilhøre Dens Fattigkasse og som nu alle ere perpetuerede for evig i Thorsøng Stamgøds, ere følgende :

1. Frue Helvig Hardenbergs Aar 1586 legerede Kapital, indstaaende uopffigelig i Thorsøng Stamhuus, hvoraf Renterne suares til Svendborg Hospital, stor 3000 Rbd.	
2. Frøken Christiine Juels Aar 1774 legerede Kapital, tilforn indstaaende i General-Lieutenant Juels Allodialgods, stor	2500 —
3. En opffigelig Kapital paa	200 —
4. En dito dito paa	150 —
5. Gaardmand Niels Høytes Legat, stort	100 —
6. Forvalter Jørgen Hanfens Legat, stort	1000 —
7. Sammes 2det Legat givet til 2de Fattiglemmers Begravelse i Troense	208 Rbd. 3 Mk.
8. Sammes 3die Legat paa 4000 Rbd. er omskrevet efter Forordn. af 5 Jan. 1813 til	2000 **) — —
	8158 Rbd. 3 Mk. Sctv.

Renterne altsaa af disse 8158 Rbd. 3 Mk. Sctv. anvendes naarlit til det thorsøngske Fattigkassens Bedste; thi vel gaar Renterne af de førstnævnte 2000 Rbd. til Svendborg Hospital; men Stamherren har derfor Ret til i samme at besætte enkelte Pladse. Det øvrige, som medgaaer, leverer Deboerne deels i Korn, deels i Penge. Værdien af Alt hvad der i Aaret 1813 er medgaaet til de Fattiges Understøttelse og Underholdning paa Thorsøng, hvortil henreg-

*) I Aaret fra 4de Juni 1819 til f. D. 1820 har hvert Lem i Høspitalet kun kostet Dens Deboere 17 Rbd. 1 Mk. r. S., det medgaaende beregnet efter Kapitales-Taxten. Iøvrigt have Lemmerne forsjene deres Underholdning, siende deres Arbejde er bleven meget let betalt.

**) Af disse 2000 Rbd. tilfaade Renterne Fattigkassen først efter Hr. Jørgensens og Husfrues Død, som have dem, saa længe de leve.

nes Penge, Korn, Brænde, Klæder, Arbejdsløn, Kjørsel, Hunsleie o. s. v., kan omtrent ansaaes til 5500 Rbd. Sedler, der, reparerede paa Dens 1087 Ldr. Hartkorn, vilde udgjøre henimod 5 Rbd. paa Ld., eller $1\frac{1}{2}$ Specie. Dog bewirke Legaternes Renter, Privates Gavmildhed og extraordinære Indtægter, at den virkelige Udgift af Ld. Hartkorn er betydelig mindre. En Gaard paa henimod 6 Ldr. Hartkorn leverede i Aaret 1819, $6\frac{1}{2}$ Skp. Rug og 6 Skpr. Byg foruden 5 Rbd. Sedler i Penge.

U d s t r i f t

af Thorsbørgs Fattigvæsens Lister for 4de Kvartal af Aar 1819.

	Fattighjælp nydende Familier eller Personer.					Uddeelt Korn i ovennævnte Kvartal.			Sølle-mængde.
	1ste Klasse.	2den Klasse.	3de Klasse.	4de Klasse.	Lit. samv. vren.	Rug Skp.	Byg Skp.	Tilsammen Skp.	
Dregninge Sogn	15	17	15	6	55	148	92	240	1510
Laudet Sogn	2	8	4	5	19	61	40	101	870
Bjerrebøye Sogn uden for Høspitalet	4	6	15	6	31	102 $\frac{1}{2}$	68 $\frac{1}{2}$	171	1250
Bjerrebøye Høspitals-Lemmer a 2 $\frac{1}{2}$ Skp. Rug og 3 $\frac{1}{2}$ Skp. Byg kvartal.	21	51	51	17	105	311 $\frac{1}{2}$	200 $\frac{1}{2}$	512	3630
					21	55	77	13.	
					125	366 $\frac{1}{2}$	277 $\frac{1}{2}$	644	

Den er indbeelt i 3de Gjordemoder-Districter og har for nærværende Tid trende eraminerede Gjordemødre, som alle have den anordnede Lønning med Huns. Ford til Græning for en Koe fattes den derimod alle endnu. Foruden denne Indretning, hvorved saa vel sørges for de Spædes Bevaring i den tidligste Alder, er der ogsaa over i 15 Aar ved Vaccinationen bleven sørgt for deres Bevaring i en fremmsligere Alder, og har i denne Henseende Den Hr. Uhrmager Kentz paa Waldemars Slot meget at takke, da ved hans Omhyggelighed neppe noget Barn over 10 Aar findes uvaccineret paa samme.

Den faberlige Omsorg, der stedse bestlede Thorsbørgs nærværende ædle Stamherre for samtlige Beboerets Velbefindende paa hans Gods, bevægede ham til i Aaret 1806 at oprette en Me-

dicinal-Anstalt for Den, ifølge hvilken Beboerne i Forening med ham aarligen bidrage noget vist til en Læges Lønning og fri Medicins Erholdelse. Den udd ogfaa den Lykke, i en Tid af 5 Aar at eie inden sine Kyfter en særdeles ducelig Læge; men da den imellem ham og Beboerne stattede Kontrakt var udløbet, ephørte de bøvære Indretningen og Lægen flyttede herfra. Dog er der Udfigt til, at den igjen med Liden kan iøværfattes, da Hs. Excellence har sørget for, at enhver ny Gæfter i sit Gæstebrev forbindes til, at bidrage lige med Andre af hans Eouer til en saadan Indretning, om samme atter fulde bringes tilveie.

Ligesom den Thorsengfle Bondes Sundhed og Liv, saaledes har ogsaa hans Formue været en Gjenstand for nærværende Stamherres ædle Omforg. Da Gaardmanden saavel som Huusmanden i sit Gæstebrev forbinder sig til at aflevere den fæstede Volsig i samme Stand som han modtager den, bliver det ogsaa hans Pligt, i Tilfælde af Itebrand, at opbygge den igjen for sin egen Regning. Dette vilde for de fleste være aldeles umueligt og de have derfor hidtil maattet afslurre i den almindelige Brandkasse; men da dette, foruden store Bekostninger ved hver enkelt Volsigs Taxation, desuden er forbundet med aarlig Udgift, har Hs. Excellence i Aaret 1819 ndkastet en Plan til en Brandforsikrings-Anstalt for alle Gæftere under Stamhuset Thorseng. Denne bestyres af Stamhusets Besidder i Forening med Dens trende Præster og Eognesfogeder. Indfostningerne ved Taxationen ere høist ubetydelige, og isørigt betales inter uden noget lidet til Brandredskabers Vedligeholdelse. Kun i Tilfælde af Brandskade repareres den Sum, som efter uvillige Mænds Skjøn skal udbetales til de Brandlidte, paa alle Interesfentere, i Forhold til den Sum Enhvers Eted er forsikret for. Alt Vnderingen underfretven trykt lling fkeer i rede Sels og anden Betaling modtages ikke. En af Directionen underfretven trykt Police er meddeelt hver Intrevæfent, og Protocol in duplo føres af Directionen, faa at den ene bliver hos Stamherren, den anden bevares i Landet Kirkes Sacrific. Allerede længe tilforn havde Hs. Excellence foreslaact en Forening i hvilken Eierne af Creature forsikrede hinanden Skades Erstatning, i Tilfælde af sammes Død ved Banfheld.

En saadan blev i Husefende til Hefte oprettet i Bjerrebys Sogn, men gif efter faa Aar overfyr. I Landet Sogn oprettedes en lignende Aar 1810, som vedvarer endnu, og da det maaffee kan interessere Andre at fjeude den, anføres Udkaftet til samme her i sit hele Indhold.

„Unbettegnede Forbrugere paa Thorseng have indgaaet følgende Forening med hinanden, hvis Hensigt er, indbyrdes at erstatte hinanden det Tab, som nogen iblandt dem maattg lide ved uetimetlig Død af de dem tilhørende Hefte.

1. Blandt de i denne Hensigt forenede Forbrugere udævnes 2de, som forpligte sig til halv-aarlig, nemlig til 1ste April og 1ste October, at fyne og buddere famtlige hvert Medlem i Foreningen tilhørende Hefte, for faavidt disse af Eierne ønskes erstattede, i Tilfælde af Tab

i det løbende Halvaar. For denne Forretning erholde de udnævnte Mænd 2 Rbd. Sels for hver Hest de vurderer.

2. Denne Vurderings-Forretning indføres i en dertil indrettet Protocol, som føres af Sognepræsten i Landet Menighed og bevares hos ham. I denne Protocol har hvert Medlem af Foreningen sit Blad, hvorpaa anføres halvaarlig saavel Værdien af hver enkelt ham tilhørende Hest, som af hans hele Hesteholds Værdie.
3. Ethvert Medlem har Tilladelse til at lade vurderer saa mange og saa faa af sine Heste, som han vil, men erholder kun Godtgjærelse for de Heste, som ere vurderede, isald nogen af dem skulde døe, og betaler kun Godtgjærelse i Forhold til Værdien af de Heste, som ere vurderede.
4. Enhver Hest, gammel eller ung, kan forlanges vurderet, naar den kun er sund og ingen grundet Frygt havees for dens Liv eller fuldkomne Ubrugelighed, i forestaaende Halvaar. Men befindes en allerede vurderet Hest syg ved Omvurderingen, tages ved denne ingen Hensyn til Sygdommen og dens muelige Følger.
5. Vurderingen gjælder for det løbende Halvaar om Noget end i samme ved Salg skulde stille sig ved een eller flere af sine vurderede Heste, uden at kjøbe andre i deres Sted. Derimod har enhver Ret til, saasnart han anskaffer sig en ny Hest, at forlange samme vurderet, og da vil Godtgjærelsens Udredelse og Modtagelse blive at beregne efter Værdien af de Heste, han virkelig har, saafremt ikke Antallet er formindsket.
6. Saasnart et Medlem af Foreningen mister ved Dødsfald en vurderet Hest, har han strax at melde det til de udnævnte Synsmænd, som da have at undersøge og bedømme, hvorsidt han paa sin Side har iagttaget Alt, hvad der paaligger ham som Medlem af Foreningen, og naar han i denne Henseende findes uden Brøde, erholder han inden 3 Ugers Færløb ½ af den døde Hestes Værdie, i Overeensstemmelse med den sidstafholdte Vurderings-Forretning, samt ¾ tillige af det, som en examineret Dyrelæges Regning beløber sig til, isald samme under Hestens foregaaende Sygdom har været brugt.
7. Godtgjærelsen for den ved Dødsfald mistede Hest lignes af den, der fører Protocolen, paa alle Foreningens Medlemmer, saaledes at enhver svarer i Forhold til Summen af alle hans forfikkede Hestes Værdie. Vidragene indtræbes af de udnævnte Synsmænd, som gjøre Regnskab derfor til Modtageren og erholde for deres Uleilighed 1 Rbd.
8. Til Godtgjærelse er enhver af Foreningens Medlemmer berettiget, naar han mister nogen af sine vurderede og forfikkede Heste, uden at den mistede Hest paa nogen af efterfølgende Maader ved hans egen Skyld er kommen af Dage.

- a) Naar Hesten ikke er omkommen paa Havis eller i andet Uføre.
- b) Naar den ikke er styrtet i hans egen naabne Brønd eller Grav.
- c) Naar den ikke er kommen til Skade ved Kastelavn: eller Sommerriden.
- d) Naar Ite en examineret Dyrlæge har været brugt, saafremt Omstændighederne have tilladt at bruge ham, hvilket bedømmes af Synsmændene.
9. Skulde Foreningens nærværende Medlemmer blive cenige om, i Fremtiden at optage flere Medlemmer her paa Landet, skeer Indtrædelsen bestandig ved en af de tvende Burderings-Terminer. Ligeledes udgaae saavel de nærværende som tilkommende Medlemmer ved samme Terminer, dersom nogen skulde finde det for godt. Men den, som har erholdt Godtgjørelse for en mistet Hest, forbinde sig til, at forblive som Medlem af Foreningen i det mindste et heelt Aar derefter.
10. Burderingen skeer i El. H. Kourant, og ingen har nødvendig at modtage anden Erstatning end i rede Sølv.

En lignende Forening i Hensende til Køer, for saa lang Tid, de ere paa Skovgræs, og der udfatte for Blodpis, finder Sted iblandt Deboerne af Tønsøe.

Den savner endnu sin egen Dyrelæge; men der arbeides paa at forskaffe den samme, og der er nu Udfigt til, at det hidtil sølte Eavn snart vil afhjælpes, da næsten alle Døns Jordbrugere have forenet sig om at bidrage aarlig, Gaardmændene 4 Mk. og Huusmændene 2 1/2 fl. til en Dyrelæges Lønning, imod at hverde sri Kour for deres syge Huusdyr og kun betale for Lægemidler, samt efter en bestemt Tæxt for at sjiære og udbøde Kreature. Støttet paa denne Forening garanterer Stamherren den Dyrelæge, som her tager sin Bolig, 72 Specier, frit Huusværelse og Staldrum, 4 Favn Knippelbrænde og 4 Lønder Havre aarlig, imod at han ikke forlader Den paa længere Tid end i det højeste 24 Timer, efter først at have angivet, hvor han reiser hen, samt behandler og saavidt mueligt helbreder Interessenternes Huusdyr uden Betaling.

Endelig har Hs. Excellence ikke heller forsojnt at virke til Ordens og gode Sæders Fremme og Bedligeholdelse her paa Den, forsaavidt denne Hensigt ved den almindelige Jurisdiction ikke, eller vanskelig, kunde opnaars. Til den Ende forfattede han i Aaret 1802 et Udkast til en Betragt for et bedre Polities Indretning paa Thorsøeng, lod det trykke hos Hømpel og anholdt om Kongelig allernaatigst Konfirmation paa samme. Men det danske Cancellie, skjønt det bifaldt Betragtens Postat, fandt dog Betænklichkeiten ved at indgaae med Forestilling til Hs. Majestæt om Confirmation paa dette Udkast. Følgen deraf blev, at Betægtterne, som

saarbede Lovs Kraft, ikke bleve overholdte, og den hele Sag sov hen indtil Aar 1816, da Præsterne i Bjerrebye og Landet Sogne begyndte, i Forening med Stamherren, at tage sig noget deraf. Dog mærkede man snart, at Lidet uden Kongelig Confirmation var at udrette, og et nyt Udkaft blev derfor affattet, ifølge hvilket Politievræsenet paa Den sattes under Bestyrelse af Stamherren, Dens trende Præster og Sognefogeder, som udgjøre en vedvarende Kommission, til hvis Forhandlinger Dens Birkedommer indbydes, tilligemed andre paa Den værende for Indsigte, Erdensjærlighed og Virksomhed bekjendte Mænd.

Denne Kommission samles bestemt fire Gange om Aaret paa Waldemars Slot; og saaledes er der sørget for, at vedkommende Opsynsmænds Ivær og Virksomhed ikke aldeles slappes, da Regnskab ved Møderne aflægges for hvad, der i afsigte Fjerdingaar er udrettet eller foregaaet, som fortjener at omhandles ved Kommissionen. Deuden kan hver Præst i sit Sogn sammenskalde Sections-Møde, naar han finder det fornuddent og, om det hæfter med en eller anden vigtig Sags Afgjørelse, forlange hele Kommissionen forsamlet.

Dette Udkaft blev, under Navn af Forslag til Thorseng Lands frivillige Politie-Indretning, i Aaret 1819 indsendt til det Kongelige danske Cancelliet, der under 25 Novbr. f. A. tilskrev Stamhusets Besidder saaledes som følger:

„Cancelliet har modtaget det af Deres Excellence indsendte og hoslagt tilbagefølgende Udkaft til en Vedtægt, angaaende en frivillig Politie-Indretning for Thorsenge Lands Beboere tillige, med Deres Ansøgning om Confirmation paa samme, og har det været dette Collegium særdeles behageligt deri at erkjende et nyt Beviis paa Deres Excellences Altraane og Omforg for at tilviede bringe og velbesidde Lidet i Deres Kreds. Men ligesom Cancelliet derfor i det Hele ikke kan have noget Imod, at berørte Vedtægter, hvis Overholdelse samtlige Vedkommende have samtykket i, gjøres til Regel for dem, som have vedtaget de deri indeholdte Forskrifter, saaledes finder Cancelliet det dog, paa de i dette Collegii-Skrivelse af 22 Mai 1802 indeholdte Grunde, betænkeligt at indgaae med Forsikring om alernaadigst Confirmation paa dette Udkaft, hvorimod Cancelliet formener det, at være rettest, at de i samme indeholdte Forskrifter for det første istkun gjøres gjældende i en Tid af 3 Aar, for at Vedtægternes meer eller mindre gavnlige Følger i saadan Tid nøiere kan prøves, og de Forandringer, som ved Erfaring maatte findes tilraadelige, bringes i nærmere Forslag; og Cancelliet approberer derfor herved Planen som gjældende i 3 Aar, dog saaledes at Slutningen af den 10 §, hvorved Politie-Kommissionen reserveres Ret til ved Tilfætninger, der antages af $\frac{2}{3}$ af Kommissionens Medlemmer, at formere Vedtægternes, forsalet.

„Hvad isærigt de vedkommende Sognepræster efter Planen paaliggende Pligter angaar, da finder Cancelliet, efter herom at have brevetret med Biskoppen over Sjæns Stift, aldeles intet med samme at erindre, saavel med Hensyn til de nuværende Sognepræster, som heri have samtykket, som med Hensyn til Eftermændene, hvis nogen af de nuværende Sognepræster skulde af-

gaade medens Indretningen var gjældende, ligesom og de Herrer Deputerede for Finanterne intet have fundet at erindre mod det Bidrag, som efter Planens 4de § er bestemt at skulle ydes til Indretningens Lødv.

„Det Kongl. danske Cancellie den 23 Novbr. 1819.
 Raas. Orsted. Werner. Lassen. Hans Fiffer.
 Hammerich.

Til Besidderen af Stamhuset Thorseng Hs. Excell. Hr. Generalleutenant Juel, Storkors af Dannebrog og Dannebrogsmænd.“

Saaledes er da Politieaætnet paa ny med Løvs Kraft organiseret her paa Den for 3 Aar med Udsigt til dets Vedbliven og Forbedring i Fremtiden. Udførlige Afkrifter af hele Forslaget tilligemed Approbationen ere fordeelte paa Den til hver Mand's Gjennemlæsning og desuden et trykt Udtog deraf, forsaavidt Vedtægterne angaaer, enhver i Almindelighed, omdeelt i Byerne. Da dette Udtog i Korthed viser, hvad der egentlig er Gjenstanden for det thorsengske Politie's Nødvægenhed, og hvorvidt der udstrækker sin Virkekræft, aftrykkes det her til Efterretning for dem, som have Lyst til nærmere at kjende denne Indretning.

U d t o g

af

Thorseng Lands, ved Skrivelse af det Kongelige danske Cancellie under 23 November 1819 paa 3 Aar stadfæstede, frivillige Politie-Reglement, for saavidt samme angaaer hver Mand i Almindelighed, hvorved bemærkes, at baade Reglementet og Confirmationen derpaa ordlydende findes nedlagt hos Sognefogderne.

§. 8.

Politie-Lyphynsmændene, som den specielle Opfigt i deres Distrikter især paaligger, maae stræbe at opdage og saavidt muligt forekomme alle Uordener, og til den Ende kunne regne paa en kraftig Understøttelse af enhver af de i Distriktet bosatte Mænd, hvilke desaaarsag ere pligtige at give Lyphynsmændene den Hjælp, han til Ordens Vedligeholdelse og Uordens Forebyggelse af dem kræver; samt i Følge heraf trodsigen patrulliere i Distriktet saasnart han kræver det, hvortil han er forpligtet og berettiget, imod at holde en Liste over disse af ham anordnede Patrouiller, som indleveres til Commissionens Quartals-Forsamlinger, deels for at bedømme den udførte Virksomhed,

beets for at eftersee, om han ved Tilfældet ikke uden Nødvendighed har bebyrdet Nogle mere end Andet.

§. 9.

Politie-Lyphnsmændenes Pligter blive:

1. I Almindelighed at passe over god Ordens Vedligeholdelse, og Forebyggelse af alt hvad der søder Worden eller Skade for Mennesker eller Kreature af sig, og:

2 Særdeleshed passe:

- a) At ingen ulovlige Sammenkomster, enten i Kroehuse eller private Fjokk, til Svær, eller Drik taales.
- b) At ingen om Nattetider findes paa Væle eller Gader uden i bestemte lovligge Trinder.
- c) At de, der i Følge denne Vedtægts § 10 ere berettigede til at holde Sammenkomst til Dands og Lyftighed for Byens unge Fjokk, holde sig samme Vedtægts Bybende i alle Henseender efterrettelige.
- d) At forbyde aabne Brønde; Vogne med forspændte Heste uden Kubst paa Gaderne; de saakaldte Fastelavnsløge, med Riden eller Løden efter en Kat i en Lønde, eller en ophængt levende Hane, saavel som alt, hvorved kan befrygtes Fare eller Skade for Mennesker (især Børn) eller for Kreature, uden at have nogen bestemt Nytte i Følge med sig.
- e) At opdage og for Sognefogderne angive alle fremmede Lediggjængere, Tiggere, eller mistænkelige Personer, der maatte findes i Distriktet, samt dem, der huse slige til Ophold her uderrettigede og mistænkelige Personer.
- f) At passe, at ingen Etyden, Tobakstrygen paa Gader eller i Gaardene, eller andet, der fune tilociebringe Jildevaade, finder Eted.
- g) At anmelde for Sognefogden alle Wordener, der kræve hastig Afhjelpning, og for Commisjonen hvad som mindre haster, og hvorover dennes Kjendelse kan udfordres.

§. 10.

Foruden de Ting, hvorfor Landets almindelige Politietov bestemmer Straffe, findes endnu Nødvilge, der synes at qualificere sig til Vedtægter, efter enhver Egns cicadommelige Lare, og efter sammes Etikke og Lønsmaade.

Paa Grund heraf er af Den Thorsengs Beboere antaget som Vedtægt:

At Samlinger til Dands og Lyftighed ei bør finde mere Eted end en Gang ugentlig fra i Novbr. til Medio Martii, og hele Juni Maaned igjennem, foruden de Høst- eller Skuregilder, som Mændene selv give deres Lyender.

2. At den hertil vælgende Dag maa være den samme i alle 3 Eogne, og helst dertil vælges Søndagen.
3. At disse Samlinger ei maae være længere end til Kl. 1 om Natten, hvorefter Enhver maa gaae hjem til Sit.
4. At Politie-Dyphynsmænden stedse, i det mindste Dagen forud, underrettes om hvor en saadan Forsamling bestemmes at holdes.
5. At Huuseværtten, der til en saadan Forsamling laaner Huus, indsamler til Fattiges-Kassen af Enhver (uconfirmerede Børn undtagen) 2 Skilling rede Sølv, som han mod Quittering indleverer til Politie-Dyphynsmænden, der igjen ved Politie-Commissionens quartalslister afleverer det Indkomne og gjør Rigtighed derfor til videre Afhændelse til Landets Fattigvæsens Kasse.
6. At hvo som efter Kl. 10 om Aftenen findes paa Gader, Veie og Stier bør gjøre Politiet, som anholder og tilspørger dem, Rede for Aarsagen til deres Gang, hvad deres Vrind er, og underkaste sig Commissionens Kjendelse, i Tilfælde at de ikke ere i Stand dertil.
Derfor de der optages ere Børn, da blive Forældrene at drage til Ansvar derfor.
7. At Politie-Dyphynsmændene, som findes uredelige i deres Embeds-Førelse eller efterladne, saavelson ogsaa de af disse udsendte Patrouiller, ere underkastede Pengemulkt eller Tiltale for Domstolene efter Commissionens Kjendelse.
8. At hvo som overtræder disse Vedtægter, maa underkaste sig en vilkaarlig Mulkt indtil 4 Rbd. Sølv efter Politie-Commissionens Kjendelse, i de Tilfælde, hvor denne ei finder sig foranlediget at indklage den fornemte Forseelse mod god Orden og Politie for Stedets Dommer, og
9. At Enhver, som ei findes villig til at betale den af Commissionen idømte Mulkt, maa taale den ved Udpanning af Eegnefogden inddrevne, paa Commissionens til denne derom gjorte skriftlige Begjering, under Forbeholdenhed til sin Ret, at indskævne Commissionens Kjendelse for Domstolene.

§. 11.

Alle Bøder, som indkræves, afleveres ved Commissionens-Møderne quartalslister paa Støttet; den Deel deraf, som tilkommer Fattigvæsenet, afgives til Skriverstuen, imod Forvalterens Quittering; det øvrige samles til en Kasse for det frivillige Politie, og anvendes, i Følge Commissionens Kjendelse og nærmere Bestemmelse, til Belønning for den eller dem, der ved Ned, Røgsfab og Virksomhed bidrage til Udbagelse af skjulte Wordener, eller Ubringelse af Tiggere, Landløbere, eller den gode Erdens Forsyrrere, samt om Kassen ugenjinde dertil blev tiltrækkelig, til at understøtte en eller anden Fattig, som manglede Raad til at paatale sin Ret, i hvilken omhøest Anledning.

Valdemark Støt den 1 Januar 1820.

S. Just.

At Commissionens Medlemmer, foruden streng Overholdelse af ovenanførte Bedtægter, desuden anse det for deres Vigt, paa enhver passende Maade, fornemmelig med tjenlige Oplysninger og Underretninger, at komme Hens civile Øvrighed til Hjælp, følger af sig selv. Iøvrigt bemærkes, at Commissionens Møder, der staae aabne for enhver, som der har Lyst at indfinde sig, agtes i Fremtiden, ligesom i de sidste Par Aar, da de ere holdte, benyttede til Meddelelse af Forslag, Efterretninger og Erindringer, som kunne ansees gavnlige for Hens Fremværet i Landøkonomie og Vindsejlbilighed.

Ifke kan jeg slutte nærværende Kapitel om de her forhaanden værende Indretninger og Foranstaltninger til saa vigtige Hensigters Opnaaelse, uden det inderlige Ønske, at den ædle Stamherres virksomme Bestræbelser for i saa mange Henseender at gavne Beboerne af den skjønne Jordplet, som af Forsynet anbefoedes ham, længe maa være sunde og gavnlige Frugter, der uden Tvivl under hans egen Bestyrelse bedst ville modnes til Fuldkommenhed. End høver jeg, at tilføie dette, at Udførelsen af den Plan til en Lottines eller Sparekassés Oprettelse for Hens, som han alt i mange Aar har attraaet iværksat, engang maatte lykkes, og denne Indretning saaledes grundes, at enhver fra sin tidlige Barndom med mueligste Tryghed kunde arbejde paa at sikre sine Alderdoms Dage, i det mindste for den høieste Grad af Mangel og Nød. Da, naar en saadan Indretning, hvilende paa en sikker Grund og bygget paa rigtige ved Erfaring stadfæstede Beregninger, fandt Sted her paa Landet, da vilde Ungdommen vænnes til en fornuftig Sparommelighed, Udsigten i Fremtiden for mange vorde langt blidere, Bidragene til Fattiggassen meget formindskes, og da kunde vel og med Rette Indsigelse gjøres mod ethvert Ægtekab imellem Personer, der ikke havde benyttet den dem tilbudne Leilighed til at sikre sig en Nødsfiling i Alderdommen, og dog uden fast Bolig og sikker Næringsvei vilde indtræde i Ægtestanden; thi intet er her, som andensteds, en almindeligere Rude til Armod og Elendighed, end saadanne i Ubesindighed sluttede eller vel endog paa Fattiggassens fremtidige Understøttelse beregnede Ægtefaber.

7de Kapitel.

Thorsengs Indvaanere, deres Levemaade, Kultur, Sundhedstilstand og Sprog.

Med foregaaende Kapitels Gjennemlæsning kunde man maaskee forledes til, at tiltroe Thorsengs Indvaanere en større Grad af ind- og udoortes Kultur end de virkelig besidde. Man erindre imidlertid, at de fleste af de beskrevne Indretninger endnu kun i kort Tid have virket, siendevæls at Wonden er uden Eiendom og Heveriet tildeels nyligen affkaffer, tildeels endnu vedvarende, endelig at den thorsengske Wonde har, som alle Hebeboere, i Særdeleshed i ældre Tider hængt fast ved alt Gammelt, og først i de senere Aar faaet nogen Smag paa Forbedringer, da vil man ikke undres over, at han ei staaer paa høiere Trin af Kulturens Trappe, end han gjør.

Et her almindelig bekendt Factum, som fuldkommen beviser den Thorsengske Wondes Brangvillighed i ældre Tider mod ethvert nyt Foretagende, og hvorledes han maatte tvinges frem til sit eget Vel, er følgende: Kammerherre Niels Juul led for 70 til 80 Aar siden en Mængde Frugttræer forskikne og gratis uddels imellem sine Wønder. Kun faa skønnede paa denne Gave, som den fortjente, Noget vare endog saa uforstaaede; at de afsuggede Røden af Trærne selv end de plantede dem; for at Kammerherren, naar han toed omkring og betragtede Træene, kunde se, at disse Uhelder ikke vilde lykkes her til Lands. Men Kammerherren, som sit Høj om denne Udaad, led ved sine Følgere alle Trærne undersøge og et nyt Quantum forskrive. Derpaa forsamlede han dem, som havde afsugget Trærnes Rødder, paa Societets-Bilsel, prøvede dem der lystigt igjennem med sin Midelpist, gav dem nye Træer og led dem gaae. Kun en var probat, og mangen nu levende Mand velsigner i heldigt Frugtaar, naar Haven erstatter den Faldtægt, som Jordlobden nægter, Kammerherren, fordi han varmede hans Befalors eller foregaaet

ende Fæstels Ryg. Egsaa Kleverens Indførsel fandt megen Modstand her paa Ven, og det var kun ved Opmuntringer, Overtalerier, Forskud til Frøe og Forøring af samme, at den i Stilhed virkende Forvalter Jørgen Hansen i nærværende Stamherres Windreaarighed fik den fremmet.

For nærværende Tid er Frygten for Forandringer hos Bonden her i Almindelighed langt fra ikke saa stor. Kun vil han have Exempler for Dine og see Frugterne af Forandringen hos Andene, førend han selv begynder derpaa. Jeg mener at han, som den, der kun har lidet at vove, i Almindelighed gjør meget vel heri.

At Lysten til Forandring i de senere Aar meget har fortrængt den Thorsengske Bondes forrige Vedhængen ved gammel Skik og Sædvane, viser blandt andet ogsaa den Forskjel, der finder Sted imellem hans udvortes Levemaade nu og tilforn; dog ikke saa meget i Hensende til den daglige Føde, han nyder, som i Hensende til hans Voelig, Huusgeraad, Klædebrug og tildeels Gjæstebude.

Den daglige Føde er endnu, som tilforn, saare eensformig. Uagtet Haugevæsenet i de senere Aar har forbedret sig meget, har man dog her endnu kun faaet liden Smag paa Nydelser af Haugefager. Kartofler, Grønkaal, lidt Hvidkaal, Løg, Petersfælle og Gulerødder ere de eneste af Havens mange Frembringelser, som krybrer Bondens Aaaltider, der ellers for det meste bestaae af Brød og Fiesk. Deels have Fruentimmerne her ingen Kundskab om Haugefagers Tillavning, deels skjætte i Almindelighed hverken de eller Mandfolkene om dem. En Ret stuvet Hvidkaal, Kaatrabi eller Kær seer man aldrig paa Bondens Bord, og opvarter Præstekonen sine Tjenestefolk med denne Mad, vrage de den. Derindom er Anvendelsen af Frugt, Æbler og Pærer til Mad mere almindelig. Af Smør bruges kun lidet i Mad, der sædvanligen steges og bages i Fæd, men Smørrebrød spises især om Sommeren til Mellemmad 2 Gange om Dagen. At spise til Middag i Marken er kun brugeligt hos Faa, som have nogle af deres Marker fraliggende. Overdaadig er Bonden ikke i sin daglige Føde, dog bruger han her meer Suul til sit Brød end adskillige andre Steder i Danmark. Kaffebrillen har under Krigen meget tiltaget, og med Ret regnes den blandt Kilderne til meer end een Families Forarmelse.

Ved Bøndernes Gjæstebude, d. e. Bryllupper, gif det i ældre Tider langt overdaadigere til end nu, ikke just formedelst Retternes Lækkerhed og Antal, men formedelst det betydelige Forraad af Kornvare, Fiesk, Siner, Høns o. s. v., som medgik; da man ikke sjældent til et saadant Gjæstebud, som varer i tre Dage, samlede en Mængde af 30 til 25 Enesle Mennesker. Det medbragte, ligesom ogsaa nu, de indbudne, boefiddende Gjæster, Fødevare, af forskjellige Slags; men man betænkte ikke, at man, ved at modtage disse, forbandt sig til, ved Leilighed, at give Gjæstgæld, og den store Mængde af Ugjæste, som indfandt sig, medbragte inter nden en ringe Brudegave i Penge. Under Krigen indskrænkedes Bryllupsgjæsternes Antal meget, tildeels af Fornødsel, tildeels af Overbeviidning om Rigtigheden af de Grunde til Lærslighed, som Hø. Er-

cellence ved flere Leiligheder baade skriftlig og mundtlig forelagde Dens Beboere. Sjældent besinde sig nu ved et Bryllup over 4 a 5 Sene Mennesker og saare ofte derunder. Høfigilderne, som her kaldes Skuurgilder, vare for hinimod en Snees Aar siden meget bekostelige og tidshviltende, da man samlede dertil fra andre Byer, og daudfede til langt ud paa Matten; for nærværende Tid ere disse Gilder indskrænkede til Gaardens Folk og dem, som have hjulpet i Høsten. Der spises lidt lækre og overskødigere end ellers, men dandses sjældent.

Ved de saakaldte Julestuer, d. e. Dandsesammenkomster, der ifølge Politiebetægtterne altid holdes om Søndag Aften paa visse bestemte Aarets Tid, hersker ingen Overdaadighed, naar undtages, at desværre Brændevinsglasfer, ved dem som ved Bryllupperne, til Manges Fordærvelse, vandrer oftere om iblandt Gamle og Unge end tjenligt er. Dette var tilforn ved Fastelavns og Sommerriden endnu mere Tilfældet, da det ved disse hensigtsløse Forlystelser især gik ud paa, at ride Dagen igjennem fra Gaard til Gaard, for at lade sig skjenke under elendigt Accompanement af en Fløi og en Tromme. Ved Politiets Foranstaltning er nu denne for Moraltættens fra meer end en Side forærvelige Omriden ophørt, og blot de sædvanlige Dandsesammenkomster paa hine Dage tilladte.

Overtalt kan det ikke nægtes, at jo her, som andenstedes saavel Lysten til selv at snapse, som den Bane at nøde, opmuntre, overtale Andre dertil, gaar meget i Svang; ogsaa gives her ikke saa Gamle, som desformødest er affrækkende Exempler for de Yngre. Maatte kun disse lade sig affrække!

Man har fra ældre Tid, om med Ret kan jeg ikke afgjøre, paaftaaet, at Landbys Beboere vare de drikkældigste og dens Ungdom den knædste her paa Landet. Naturlige Aarsager dertil kunne findes deels deri, at denne Bye, som beliggende midt paa Men, altid har været et Samlings- og Bedefled for de Gjennempasserende, hvorfor ogsaa uprivilegeret Krohold der næsten bestaabig har været drevet, hvis Stadelighed fremfor et privilegeret Krosted enhver lettelig Indfæde deels deri, at Byen lige til de seneste Aar har været hverirpelig og hvo erjender ikke i Hovet, og fornemmelig i Wandringerne til og fra samme, en Stole for Lediggang, Fylderie, Raadhed og alffens Usædelighed. Hovningsbonden maa som oftest tage tilfælde med det flettere Ljenesstende. Forsynet med en vespættet Madpose og en Legle, stundom med en Brændevinsflaske eller en Marks Venge af sin forud optagne Løn, vandrer dette om Morgen i Selvfab med flere meer eller mindre forærvede til Hovedgaarden. Det der foreskrevne Arbeide er sjældent vidtloftigere, end at det midt paa Eftermiddagen, undertiden vel endog før kan være tilendbragt; ubetimeligt Veirlige kan og undertiden aldeles ophæve det. Deuaguet faaer Huvdbonden ikke for sine Ljender hjem. Orkøsløse drive de omkring, forøde deres Skillinger i Brændevinsløst, naar deres Mad ved et Par Snaps er blevet ophidset, øve de deres Kræfter paa at beskafge Tsæer, afkaste Ledde, hule og fuge, og komme først hjem, naar de ikke længere kunne være

Huusbonden til Nytte, eller vel endog da, naar de frygte for, at Politiet skal antræffe dem. Dette Skilderie af den hovorigjørende Ungdom passer sig imidlertid ikke paa Lundsbyerne allene; men da deres Antal forud i Almindelighed var det største, kan man ikke undres over, at de fleste Raaheder deels virkelig ere blevne forsvæde af dem, deels dem tilregne. Glædeligt er det, at Dens ædle Besidder ogsaa i denne Henseende bærer Omsorg for Ungdommens Sædelighed, ved efterhaanden, seer han seer sig istand dertil, at bortaffordere sin Rettrig til Hoverskjeneste med aarlig Afgift i Korn, saa at for nærværende Tid kun ere 21 hovorigjørende Gaarde mænd tilbage paa hele Øen. De gavnlige Virkninger heraf ville sikkert ikke udeblive.

I Klædebragten hersker noget mere Overdaadighed hos den Thorsengske Almue end i Mad og Drikke. De Ældre blive vel ved deres Fædres Dragt. Manden bærer til daglig en hvid Kofte uden Epfitte, hvorefter han strax kjendes fra alle Luegnens Bønder; vandrer han til Kjøbskaden eller til Marked, kaster han gjerne en Sæk over Skulderne. Til Stads bærer han mørkeblaae Klæder med Kameelgarns Knapper i Kjolen. Konernes Klæder ere sorte eller mørkeblaae, paa Hovedet bære de en liden Hætte, med bredt Linn end. Allerede den blaa Færbe, gjør Klæderne, der dog ere hjemmegjorte, noget kostbare. Saalænge imidlertid Snittet vedligeholdtes, var Væstningen, formeest Warigheden, mindre. Men de Yngre ere i de sidste 15 a 20 Aar i Henseende til Dragten meget afvegne fra den ældre varige Mode. Kartene gaae om Søndagen med mørkeblaae korte Trøier og lange Vennekjæder, med rund Modens Hat, Skoe eller Støvler, Kattuns Weste, Silke-Halsstørklæder, Uhr i Lommen, sølvbeslagen Pibe i Munden, thi Tobak røge de fleste. Noget bære dog i de sidste Aar af Sparommelighed graat meleret Wadmøl istedenfor blaat, naar det just ikke er til Stads. En Nutidens Thorsengsk Bøndeknøs i sin Puds, naar han ivoirigt er lidt slink i sit Væsen, er ikke ulig en pyntet Sødemand, og enhver maa tilstaae, at hans nærværende Klædeemaade har for Diet store Fortrin fremfor de lange Kofter og Kjoler, der tilforn gave ham et dovent og slæbende Udseende. At den efter nogles Paastand vækter og nærer Griffsyreandten hos den Unge, kan vel undertiden være mueligt; alligevel tvivler jeg dog paa, at denne Lidsalderens onde Mand vilde ved Kofte- og Kjole-Skjøder kunne forjages.

Ogsaa Pigerne have i de sidste Aar meget forandret deres Dragt. Bullene og Græmerne ere blevne korte, de saavel som Sjørterne indfattede med Silkebaand eller Kattun; de stivede hvide Halsstørklæder forvandlede til brogede Silkestørklæder, Hættene smagsfuldere broderede, og det rætte Linn har maattet vige for Gaze og brede Kniplinger. Med alt dette finder man dog i Almindelighed ikke den Thorsengske Bøndepiges Dragt smil. De mange tykke uldne Sjørter vilde ikke ret passe til det korte Liv, og det i Hætte og Linn tattede indknebne Hoved Klæder sjældent godt paa de brede Skuldre. De tilforn brugelige Silkekjæder eller Hyllekjæder seer man nu aldrig, men simple Straahatte, der undertiden af Pigen selv stettes og syes, bruges nu meget og klæde just ikke lidt. Til en Piges fuldsendige Pyndetjører, hunden en Waugde-blaae og sorte Sjørter af Klæde og Wadmøl, et sort Kallemanke Sjørt, der er meget kostbart, dog langt at foretrække.

de sorte Lastes Kjøler, som nogle have begyndt at smykke sig med, naar de gaar til Alters, samt en høiret Duf med Skjort, som bruges til Brøllup, og som, skjønt hjemmegjort, formædelsk farven, vedler en betydelig Udgift. En stor Mængde Knappenaaie, fæstede ved Haandleddet i det densire lange Erme af den sorte Troie, hvormed man gaar til Alters, er en aldeles nødvendig Prydelse, som ingenlunde maa savnes hos den Kone eller Pige, der aukændig klædt vil møde ved denne Handling. Uagtet de gaimmeldags Haarfletninger i Krauds om Hovedet aldeles ere gangne af Brug, og ikke engang Bruden bærer samme, behøver dog den Thorsengfle Bøndepige endnu, naar hun ret skal pyntes, længere Tid og mere Haandrækning end nogen Dame af Middelstanden, og selv et Byærinde kan hun ikke forrette uden temmelig lang Forberedelse. Troense Byes Indvaanere, saavel Mandfolk som Fruentimmer, nærme sig i deres Dragt Kigsein og i deres Levemaade Kjøbstædsfolk. Bønderpiger, som tage Tjeneste der, paa Støttet eller i Evendborg, komme ikke sjældent efter et Aars Tid pyntede og frugtfuldmellige tilbage og ligge Forældrene til Byrde.

Egnsaa i Baaningernes Bygning og Indretning har en betydelig, men for Sundheden saare gavnlig Forandring i de senere Aar fundet Sted. Alle nyere Gaarde og Huse ere som tilforn af Egbindingsoværk, men meget bedre byggede, Gødslykkerne ved Grund af Kampestenen hævøede fra Jorden, Bæggene murede med raae, undertiden brændte Sten, Bærelserne langt høiere til Loftet, med langt større og klarere Vinduer end tilforn; Sengene mange Steder bortryddede af Dagligstuen og et eget Sovelammer indrettet i det bredere Huus. Endog Fjellegulve findes nu hjst og her, undertiden endog panelede Vægge. De af Leer og i ælter Straae opførte tætte og lune Bygninger, hvoraf Hs. Excellence nu har prydet Den med 5 forskjellige, have hidtil ikke fundet Efterlignere blandt Bønderne; dog miskjende disse ikke deres Værd. De paa hollænsk Maade byggede Gaarde, hvoraf her ere 4 paa Den, yndes ikke, deels formædelsk Lagets uansætteligere Vedligeholdelse, deels fordi de fordrer flere Jøtt, naar Korn skal sættes i Huus.

Med Sandfen for at hve bedre og beqvemmere, har tillige Sands for større Reenlighed og Næthed forenet sig. Hos enkelte mere velhavende Bønder finder man og undertiden en Art Lure i Meubler, s. Er. et smukt Chatel, eller en peen Dragtkiste i Dørstestuen, Storstuen, og Ferkstelsøorne med Kobbertude ere temmelig almindelige overalt i Dagligstuen. At have et Par vel opredte Senge, foruden dem, der daglig bruges, er noget, hvorefter enhver Gaardløne stræber, og paa Linned og Udent i Kisterne fattes det ikke gjerne hos dem, som ei ere forarmede, eller have udslyret mange Børn.

Overalt fortjene Fruentimmerne her virkelig Roes for Vindstfælsighed. De ere vel i Almindelighed noget langsomme i deres Gjærning, men dog jevnt sittrige, og ledige seer man dem ikke lettelig i eller uden for Huset. De skaanes ikke for de grovete Arbejder, s. Er. at rense Læben, slaae Gjøding paa, sprede den, harpe, kjøre; men de ere og sittrige inden Dørre med Karten

og Spinden. Af Lærred, Balmel, grovt Klæde og Hvergarn, her Stribetsi, især til Forklæder og Weste, gjøres aarlig en stor Mængde til eget Forbrug, og Strikkfrømpen følger Pigen uaf-ladelig paa alle hendes Veie; derimod gives der kun faa, der forltaaer tilgavn at bruge Naalen.

En Maudsfolkene her paa Den maa man vel lade det samme gjælde som om Fruentimmerne, at Arbeidet ikke ret liber eller skynder for dem. Langsomme, som de ere ved Waden, ere de og oftest ved deres Arbeide, sjeldent gaar dette med den Kaskhed og Munterhed, man kunde ønske, dog, naar det just gjælder, kunne de bedre skynde sig med det end med hiin. Forsagt eller af-forderet Arbeide er derfor bestandig lettere Kjøb end det, der forrettes ved Dagleiere. Uden for sit egentlige Arbeide i Marken og Gaarden er den Thorsengske Tjenestekarl sjeldent ret flittig og vindskibelig. Faa ere de, som forltaaer ret at omgaaes med Dren og Bonekvaiven, høist gjøre de en Greb eller en Rive. Faa give sig til Stadighed af med noget nyttigt Haandarbeide; men alt for mange tilbringe de lange Vinterastener med at sove paa Bænken eller ryge Tobak, selv om de ikke have været paa Løen længer end til Lys blev tændt; høist houge de deres eller Pigerens Træskoer, iøvrigt lader det, som om baade de og Huusbønderne selv ere af den Me-ning, at efter Solens Nedgang kan intet andet Arbeid fordres af dem end at fodre Kreaturcne. Et Undtagelse gives, forltaaer sig af sig selv, oglaa synes den yngre Slægt at blive vindskibelt-gere end den ældre.

Lagtet man saaledes ikke kan frikjende Thorsengerne for en vis Grad af Langsomhed i deres Arbeide og nogen Mangel paa huuslig Windskibelighed, saa fortjene, efter min Erfaring, dog Thorsengs Huusmænd ingenlunde den vanærende Skildring, som findes af dem i v. Sörens Jordbrug p. 24 og 25. „De fleste iblandt dem,“ siger han, iblandt andet, „tilbringe hellere deres Tid i Lediggang med Brød og Kartofler, end de hos andre i slet Veir skulde paatage sig et besværligt Arbeide.“ Kan vel være, at dette passer paa enkelt Mand, men langt fra ikke paa alle. Jeg kjender Huusmænd, som Vinteren igjennem vandre hver Morgen for det dagcs $\frac{1}{2}$ Mil paa flette Veie til Bornås Skov, for paa egen Kost ved besværligt Skovarbeide at for-tjene en tarvelig Daglie. „Mergels Lørve- og Grøstegravere,“ siger han fremdeles, „kunne ikke saaes her paa Den for Penge, og næsten utroligt er det, at der, ved det forholdsmæssigt store Antal Mennesker, dog maa forskrives deslige Arbeidere fra Hofsteen.“ Paa Grøstegravere veed jeg ikke at her gives Mangel, og har man maattet forskrive Arbeidere til at grave Lørv og Mergel fra Hofsteen, var det vel snarere, fordi man her var aldeles ubekjendt med disse Arbeider, og derfor ikke vovede at indlade sig i Alford besangaaende, end fordi det fattedes Huusmændene paa Lyft til at arbeide og fortjene.

Huusmanden med god Lod og faa Dørn lever vist nok undertiden her bedre og sorgfriere end Gaardmanden. Under modfattede Omstændigheder derimod og naar han intet Haandværk for- ltaaer, ere hans Aar ofte trange nok, og paa sine gamle Dage, naar han ikke længer kan tjene Ploguelen af, lider han ikke sjeldent Nød. Det begynder nu, da saa mange Gaarde ere blevne

udstykkede, at blive vanskeligt for mangen Huusmand at faae sin Jord ploiet. Saa meget ønskeligere vilde det være, om Køers Anvendelse for Plougen kunde blive almindelig for de Huusmand, som boe paa deres Løb, blandt hvilke saa mange holde 2 Køer, da de, ved med dem kun daglig at pløie een Etp. Land, saare let kunde faae deres Sæd i Jorden og bered for største Deelen blive befriede fra det Hovetie, de nu maae gjøre til Gaardmanden.

Denne sidste gaar for det meeste selv bag sin Ploeg og tager med sine Folk Deel i erhverv, endog det mestkommeligste Arbeide. Kun den gamle og svage, eller den meget velhavende eller Prangeren pleier at uddrage sig derfra. Hos enhver anden bliver denne Uddragelse anset for en Skam. Gaardmanden nødes og i Almindelighed til at indskrænke sit Folkehold saa meget som muligt og selv at anstrænge sine Kræfter; thi hans svære Afgiøter gjøre ham det ellers vanskeligt eller umuligt at bestaae.

Man disputerer her, som andensteds, jevnlig, om Vondens Kaar ere bedre nu end i ældre Tider, og da dette sidste Udtryk indeholder et relativt og saa vidtomfattende Begreb kommer man aldrig til Ende. Der have været Tider her paa Lhorøeng, og Mange mindes dem endnu, da man overalt faae 6 a 8 etendige Kraliker for Plougen, hvilke ved Foraarets Begyndelse neppe kunde reise sig selv, og da det ansaaes som Beviis paa stor Velstand, ja agtedes som en Art af Luxus hos Vonden, naar han havde en færdbeslagen Wogn og en Jernkællelovn. Beslagne Førhjul vare da ikke engang almindelige. Gøde og velsodrede Heste finder man nu hos de Fleeste, og i de 17 Aar, jeg har opholdt mig paa Lhorøeng, faae jeg endnu aldrig et ubeslaget Hjul under en Wogn. Meget mere bleve i de første 9 Aar af mit Ophold her næsten Aar for Aar Wognene saavel som Hestene bedre, uagtet disses saavel som Jernet's og Kullens overordentlige Stigen i Nominalværd. I de sidste 8 Aar har jeg vel bemærket, at mangen maadelig Hest ikke blev omsat og at mange tyndslidte Hjulskinner ikke erstattedes ved nye, og dette er uægtelig et Beviis paa aftagende Velstand. Ikke desto mindre hører ingen endnu med ubeslagen Wogn, og vil, om endog Tidernes Vanskelighed vedbliver, endnu længe ikke gjøre det. Sagen er ikke vanskelig at forklare. Mennesket, der er vant til det Bedre, krynper sig ved at ombytte det med det Ringere, holder imod saalænge han kan, haaber paa bedre Tider og haaber ikke selvdent saalænge, indtil det er for sidsigt. Vonden trykker sig ved at anstaae ubeslagne Hjul, deets anser han det for en Skam, eller som noget, der i vore Tider slet ikke kan gaae an, deets koste de bog ogsaa Penge, og dem savner han; han slider da paa de beslagne saa længe han kan, og naar han hærken med dem, eller ander, han endnu har tilbage, kan udrette meer, gaar han fra Gaard og Jord og bliver Huusmand, Indertse eller Gattigeølem.

Uægteligt er det, at Lhorøengs Vønder tiltoge i Velstand i Aarene før og under Krigen. Høsten var i disse Aar for det meste god; Afstætningen endog af maadeligt Korn var let, og med Werdien af saa Lønder klarerede man uden Noie sine Skatter og Afgiøter, der endog i de

fjeste Aar med hvert Kvartal bleve i Virkeligheden mindre. Mange Bønder vare afforderede om en aarlig Pengesagtiot for Landgilde, og de, hvis Fæstebrevre søde paa Penge eller Korn, veds bleve, saalænge man ikke fordrere andet, at betale Pengene, hvorved de sparede betydeligt. Stod Een til Rest for foregaaende Aar, volgte det ham ikke megen Betynning, især i Krigens Aar. Var han endog meget i Betryk, behøvede han kun at sælge et Kreatur, og med det Nominal, han derfor fik, betalte han vel endog flere Aars paadragne Restance. Følleløn, som altid afforderes et Aar forud, blev, uagtet alt det militaire Mandskab forlod Den, dog lavere end man efter Tidernes Skulde have ventet, og mangen fra gammel Tid ved Lov eller Sædvane bestemt Udgiot klarevedes som tilforn med lige Beløb i de sig daglig forværende Penge.

Under slige Omstændigheder maatte Velstanden foreges hos Mange; og Labet, som Korn og Fourage-Leverancen, Inquarteringen om Vinteren, Folketragten om Sommeren og Varenes almindelige Stigen forarsagede Vonden, kunde ikke tilintetgjøre de ham tilflydende Fordele; thi ogsaa hans Vare stige og Afslætning fattedes ham aldrig. Men Omstændighederne forandrede sig med Krigens Ende og end meer efter Freden. De yderst lave Sletter stige pludseligt til det mangedobbelte; Landgilden blev, hvor det var mueligt, fordret i Korn; Restancer indkrævedes efter Forordningen af 5 Jan. 1813; Følleløn afforderedes i rede Søl, og maatte betales i samme Myndt; Brænde, Stenkul, Jern, og adskillige andre Vare forbleve i høi Priis; dog Korn, Kreature, Emer og Jædevarer holdt sig ikke mindre i Veiret, og derfor var i Begyndelsen Velstandens Afstagesse kun lidet kjendelig. Men efterhaanden som Vondens Vare sank i virkelig Værdie, følte han meer og meer Tidernes Tryk. I de fugtige Aar fra 1815 — 1817 havde han just ikke meget tilovers at sælge; han paadrog sig Restancer, som han nu ikke længere kunde udslette ved Salget af en Koe eller Hest, men som han om et eller to Aar i det mindste tildeels maatte betale med Penge, der, fornedest den bestandig sig forbrødrende Kour, i lige Beløb vare dobbelt saa gode, som da han paadrog sig dem; og da nu endelig Kornet og alle Landoeconomens Producter i de sidste Par Aar faldt ned til lavere Priser end vi endog længe før Krigens havde havt, da kunde Mange ikke bestaae, men bleve forarmede, eller maatte vel endog aldeles oplade den af dem sæstede Vællig og Jord til Andre. Man maa imidlertid tilføie, at ikke Saa af dem, der saaledes i den sidste Tid ere gangne fra Gaard eller Høus, have selv, enten ved Magelighed eller Drifkædighed eller Støvhed og Vigeegyldighed, medvirket dertil, ligesom og at adskillige Enker ere blevne forarmede, fordi de have maattet henhvide ugiode, da der ikke fandtes Karle, som havde rede Penge til at indfæste sig med, og de ikke selv havde Indsigt eller Døftighed nok til med Fordeel at drive deres Jord.

Saa mange Gaardes Fratvæelse i Usidde har tildeels været Skyld i, at mange af dem ere blevne udsfædte i mindre Parceller, der ere bortfæstede dyrt i Forhold til hvad en heelt Gaard koster i Fæste. Lange Mand, som have sammenkræbet hver en Skilling, de vare istand til at tilveiebringe, for at betale Fæstet med, og aldeles ere blottede for Driftkapital, have tiltraadt disse

Parcelles, der tildeels ere i maadelig Krafttilstand, fordi de have ligget langt fra Gaarden, og have selv udflyttet og opført Waaninger derpaa. At disse betydeligt ville forøge Fiskerængden kan ikke betvivles, men at Dverfkrattet til Salg af hver Parcel kun vil blive saare lidet og af mange faa godt som intet, er indlysende, og hvad andet er da at vente end Velskandens Afgørelse? Selv hos de hele Gaardes Fæstere er denne Afgørelse under nærværende Konjuncturer at befrygte. Antage vi 40 Tdr. Korn*) som Dverfkrattet til Salg af en heel Gaard i et middelgodt Aar, og, som i Aaret 1821, 2 Rbd. Selv, i det højeste at være Middelsprisen paa en Lunde Korn, saa har Bonden kun 40 Specier af sin Kornavl til Skatter, Føllesøn og alle Jordens hederes Anskaffelse for sig og Familie.***) Hvor aldeles utilfrækkelig en saadan aarlig Indtægt er, indseer enhver, der kjender en Landmaands aarlige Udgifter.

Lilfsaae maa man altsaa vel, at endnu for nærværende Tid er Velskanden paa Thorseng større end for 20 til 30 Aar siden, da Den begyndte at udsiftes. Bedre Bygninger, bedre Weehave, bedre Medskaber og Creature, især Heste, tildeels bedre daglig Føde og en vis Grad af Luxus i Klæder og Boehave vidner derom. Men nægte kan man ikke, at Velskanden igjen er i Afgående, og at Bondens nærværende Vyrder maade betydeligt lattes, eller de nærværende Priser paa hans Producter i det mindste indtæt det dobbelte foreges, derom kan ikke i middelgode Aar skal gaae tilbage, og i knappe Aar aldeles forarmes. Agerdyrkingens her sedse fremstridende intensive Forbedring kan vel noget modvirke hiin Velskandens Afgørelse, men ogsaa den finder, fornemmelig hos Fæstebonden, sin naturlige Grænse i Mangel paa Driftskapital og Lyf til at anvende den, om den end var at tilveiebringe; hvortil endnu kommer dette, som ved sørgelig Erfaring siadfastes, at Mønden sløves, Virksomheden svækkes, Mødet til at forfølge det Uvisse, eller til at give Slip paa den nærværende ringere Fordeel, for i Tiden at erholde den større, tabes hos den, som savner tilfrækkelig Løn for sin anvendte Tid.

Den megen Samfærse, som fornemdelst Korn- og Hestehandelen finder Sted imellem Thorseng og Uree, er Marsag i, at Sølvmynt her er langt almindeligere og i det daglige Liv bruges mere end i andre Egne af Danmark. Dagens Kours er derfor en Sag, som slet ikke er den Thorsengsffe. Bonden ligegyldig, men hvorom han ofte søger Underretning. Man handler her mere i Sølv efter Specier- og Rigsdaler Sølv, end i Sedler. Fæstet og aarlige Pengesudgifter til Hærskabet bestemmes i Sølv og betales i samme Mynt eller i Sedler efter Dagens Kours. Bygningers og Hestes Vurdering ved Assurance-Indretningerne, samt Alford om Arbejde i Skovene, skeer altid, Skatternes Klarering, Alford om andet Arbejde, samt om Føllesøn skeer ofte i Sølv efter Sleebvig-Hofsteeffs Myntfod. Lønnen for en dygtig Karl er 10 til 16 Specier,

*) See 5te Kapitel.

**) Hvermeget har han da i Aaret 1822?

saamt Faar i Foder og Græs; en Pige faaer indtil 8 Specier foruden den saakaldte Smaalen, der især under Krigen blev meget brugelig og undertiden er meget betydelig, s. Ex. 8 Allen Karreb, 8 Allen Badinet, Hverken til et Forklæde, et Par Skoe, Træskoer og Vælbauter samt et Faar i Foder og Græs. Under Krigen steg Pigelønnen, da deels flere Piger holdtes forbi Karlene vare borte, deels adskillige drog til Hertugdømmene, hvor de erholdt en betydelig Løn. Nu er Trangen paa Piger ikke saa stor. Kumpener paa 15 til 20 Aar, som ikke kunne gjøre Karlearbejde og hvoraf der her er Dverfsødighed, erholde kun en ringe Løn. *)

Overdaadigheden i Klæder hindrer ofte Lyendet i at lægge sig noget til Bedste. Mangen en Pige kan ikke komme ud med sin Løn, men man endnu have Lilsfød fra Korndreue, der ofte vanskeligen kunne give det. Want til Pynt og et sorgfrit Liv, indlader hun sig med en ung Karl, der har lige saa lidet til Bedste som hun. Er han af en nedrig Tænkemaade, forlader han hende og giver hende, først søgøgt og nødrøngen, en usel Hjælp til Barmets Opdragelse; er han noget bedre sindet, holder han ved Ståtningen af hendes Svangerskab eller efter saamme Bryllup med hende, bliver ved at tjene, eller leier sig ind i et Huusbørefse og gaar i Daglie. De udebtroelige ofte høist sørgelige Følger heraf, behøver jeg ikke at nævne.

Det kan besværrer ikke nægtes at Læsfundighed blandt Ungdommen og deraf følgende Uhykkelighed har tiltaget her paa Ven. Antallet paa de aarligen fødte uægte Børn oversiger laugt det aarlige Antal af saumne for 20 eller flere Aar siden, og det vil af det følgende blive klart, at Folkemængdens Formerelle og de Fødtets foregede Antal i Almindelighed ikke jævner de Uægtets foregede Antal. I de 5 Aar fra 1795 — 1799 incl. vare i Landet Sogn iblandt 131 Fødte kun 6 uægte, altsaa hvert 22de. Derimod fra 1815 til 1819 incl. vare iblandt 175 Fødte 13 uægte, altsaa næsten hvert 13de. I Bjerrby Sogn er Forholdet noget fordeeltagtere, men desto ufordeeltagtere i Wregninge Sogn. Under Krigen, da Men saa ofte havde Inquartierung, og da oerakt Læsfundigheden i hei Grad tiltog, stod det, som man vel kan tænke, endnu laugt værre til med Ungdommens Sædelighed, hvilket og Kirkebøgerne udvise.

Blandt 128, som i Aarene fra 1810 — 1814 incl. vare fødte i Landet Sogn, findes ikke mindre end 18 uægte, altsaa i disse 5 Aar hvert 7de, hvilket Forhold er meget sørgeligt og dog-maa jeg bemærke, at blandt alle de i disse Aar i Kirkebogen indførte Barmefødre findes ikke een fremmed, hvilket meger kontrasterer mod ældre Tider før Forordningen af 8 Junl 1767, som ophævede aabenbart Skriftemaal for Leiermaal, thi den Gang udlagedes som oftest Fremmede

*) Ved Udgivelsen af nærværende Skrift, 1822, er Føttelønnen falden en Fierdedeel og derover, uægte Pigerne for Lønnens Styk vedtatte at drage til Høttelen.

sem Varnesfædre. At imidlertid de her under Krigen saa ofte indquarterede Land og Søefolk ikke lidet have bidraget til Sædelighedens Fordærvelse, bliver høist rimeligt deraf, at den veneriske Emitté just i disse Aar udbrød paa forskjellige Stæder af Den, og at denne ødelæggende Pest, efter at den tildeels ved Øvrighedens Foranstaltning var bleven udryddet, siden ikke har yttret sig.

Den Uskik, at Bruden strax efter første Tillysning, ja vel endog før, flytter til Brudgommen, eller, efter Omstændighederne, denne til hiin, herfter oglæa atmindelig her paa Den, og en paa sin Bryllupsdag ubesmittet Nøe er derfor her en Sjældenhed. Det anses sigteller k mindste Maade for en Skam for Bruden, at være frugtformelig ved sin Brudgom, naar blot Brylluppet kan holdes før Barselsengen. Foruden det usædelige, denne Skik altid indeholder, er den meer end een Gang bleven høist forargelig derved, at de til hinanden sammendragne Personer ere blevene ueenige før Vielsen og have stilt sig ad, uaiget Bruden var frugtformelig. Uskikkelig var det derfor i meer end een Henseende, om denne Uskik ved bestemte Lovbud aldeles kunde afftaffes.

En Følge af den Letsindeghed, med hvilken saa mange Egteskaber her ere blevene sluttede, har været den, at nogle igjen efter føie Tid ere blevene ophævede. Man maa alligevel tilstaae, at de fleste her foregaaede Skilsmisser have fundet Sted imellem Personer, af hvilke begge eller den ene i Forveien vare meget fordærvede, at Skilsmissee i Almindelighed afftyes og egteskabelig Trostkaab agtes af Dens Deboere. Dysaa fortjener den Kjerlighed til og Omsorg for deres Vorn, som de fleste Forældre her udvise, at roses, især er virkelig den Iver roesværdig, med hvilken Adskillige efter bedste Evne stræbe at fremme deres Vorns Underviisning, og den Glæde, de stundum yttre over den Leilighed, deres Vorn have til at lære mere, end de selv i deres Varnedoms Dage have lært. Den duelige Lærer finder derfor og lettelig Afgielse og Yndest hos de ham anbetroede Vorns Forældre. Derimod har man ikke saa ofte Anarsag til at rose de vorne Vorns Omsorg for deres gamle, skrøbelige, undertiden trængende Forældre.

Kjerlighed til sin Fødepleet karakteriserer i høi Grad den thorsengske Bonde. Vel klager han ofte over sin Øe og roser andre Egnes Fortrin, men deuaaget borsætter han sig ikke lettelig uden for den. Kunde han endog i Syen eller andensteds erholde Gaard eller Huus tilkjøbs næsten for samme Sum, som han her giver i Gæfte, han vilde dog tage det i Betænkning; og om end Indsigt og Fordeels Overveielse seirede over hans egen Hjælp, saa vilde dog Kone eller Kjæreste erklære, at hun aldeels ikke drog bort fra sit Folk. Egteskaber udey for Den ere ogsaa her meget heldne, og alle 3 Sognes Deboere ere meer eller mindre indbyrdes beslagtede eller besvogrede med hverandre.

Noget særegent Karaktertræk hos den thorsengske Bonde har jeg iøvrigt ikke kunnet opdage, uden det skulde være Handels- eller Prauger-Land, der besjeter ham fra den tidlige Ungdom og ikke sjældent hans hele Levetid igjennem. I Krigsaaarene var denne Land i Særdeleshed drif-

tig. Sølvfyre og Tobakspiber vare de almindeligste Handelsbævre for de Unge, Heste, Køer, Huder, Skind og Sølvpengge for deældre. Freden og Yngetrangen svækkede vel denue Lands Uttringer noget, men kvalde den ikke. Nail handler endnu, men med mere Forsigtighed. Mange her besiddende Mænd ere Commissionairer for Væbberne, de opløbe for disse under tiden og for Svendborgerne og Kroenfeer, og gaae i Caution, naar Betalingen ikke strax erlægges. Med Hestehandelen vedblive mange at afgive sig. Ikke var denne virksomme og tildels ernærnde Handelsaad at dable, dersom den ikke ofte gav Anledning til de i 5te Kapitel i Anledning af Hestehandelen omtalte fordærlige Følger, og dersom den ikke og fra en anden Side, nemlig formeddelt den indenlaudste Tolde Erlæggelse, blev fordærlig for Moraliteten. Det er omtrent ligesaa umueligt til fuldkommen Klarhed at overbevise en thorsengst Bonde om, at det er Synd, at føre sin betalte Hest uden Toldafgiot til Væde, som det er umueligt at afstrætte ham sin formiente Ret til at anvende sin lovlige Eiendom, sin Tibs Producter paa den Maade, det er ham fordeelsagtigt; og mangen ellers ærlig og redelig Mand her paa Landet, der i Handel og Dmgang vist ikke var istand til at bebrage sin Væste for en Skilling, vilde ikke tage i Betænkning, enten at overtræde Toldanordningerne, eller brænde Brændevin af eget Korn, til sin og sine Kreatures Nytte, naar han blot upaatalt kunde gjøre det. Overnaade svære Bøder ere blevene betalte for ufortøvede Hestes Overførel til Væde. Om heraf vil høstes andet end en højere Grad af Forsigtighed i Fremtiden, har man Aarsag at tvivle. Memesforædlingsfænde Ven sulker derover og ønske: Maatte det dog engang blive Staterne mueligt, at bortrydde, eller dog forniudde de af dem selv lagte Hindringer for deres Borgeres Moralitet og Lyksalighed.

Maaskee grunder denne Mangel paa Samvittighedsfuldhed i ovennævnte Hensende sig tildels ogsaa paa den her almindelige, falske Bedømmelse af en Handling's Moralitet. Man tager nemlig heri alt for megen Hensyn til den meer eller mindre i Dine faldende Skade, som man ved Handlingen troer, at tilføie Andre, og beregner alene derafter dens større eller mindre Lillabelighed. Er Skaden efter Ansæelse kun af ringe Betydning, saa tager man det med Handlingens Ret- og Lovmæssighed ikke saa nøie. Denne uchristelige Ansæelse har her paa Landet de fordærligste Følger. Deraf den liden Agtelse for Eiendomsretten; der forleder til at stige over Andres Græfter og Gjerder og gjøre Gangstier for at forforve sig Veien. Deraf de mange Gjerde- og Brændetyperier i Skovens, af hvilke de sidste hos Mange ikke engang anses for Synd, hvortil endog L. formeddelt den ubetydelige Straf, de dictere for Skovtyperier, synes mærkeligt at bidrage. Deraf den samvittighedsløse Eigegyddighed, hvormed den unge Karl ved Ratterider forlader sit Lele for at stjæle unge Væster til Slagter, saa at disse Træer, hvor de end staae, næsten ere at anses som Priidgods, det man ikke tidligt nok selv kan tage, for at det ikke skal taget af Andre. Deraf endelig den Driftighed, hvormed saamange grovere Tyverier, fornemmelig i de senere Aar, have været forøvede her paa Landet, og som vel neppe, uagtet Tidernes Tryk, vilde have fundet Sted, dersom man ikke fra Ungdommen af havde vant

sig til at skaffe sig selv med hiin falske Dom angaaende en Handlings Tilladelighed, og saaledes ved tidligt at øve de mindre Lysterier, havde hørdet sig til, naar Omstændighederne opfordrede, ogsaa at øve de større.

For indbyrdes Stridigheder fortjener Thorsøngerne i Almindelighed ikke at bødles. Om Ureparter forliges de, som oftest efter nogle smaae Røglerier, og Processer inellem Mand og Mand ere høist sjeldne. Derimod har Misforstaaelse og Mistænkelighed meere end een Gang givet Anledning til Stridigheder og Processer inellem en Deel af Dens Beboere og Herkabet, isegsom de vel og have været Aarsag til en vis Art af Dysserighed, som ikke sjeldent, snart blandt de Ældre, snart blandt de Yngre, har yttret sig, naar et eller andet stridigt Hoved fandt for godt, at sætte Finger, som man her kalder det, eller at gjøre Paalæg, isald man samtykkede i det Forlangte, eller rettede sig efter det Foreknebne, da strax de Tilstædeværende have fulgt Exemplet og været rede til at sætte Finger med.*) Denne Mistænkeligheds Aand, som uden Tvivl fra gammelt Tid ved Forurettelser har været vakt og næret, er for en Deel endnu herskende og hindrer ikke sjeldent eller forhaler almene nyttige Foranstaltningers Udførelse, da den bestandig fremmoder egenyttige Hensigter hos den, der velmeent foreslæber, og aabner Dret for enhver Indvending, som Dumhed, Seivlogskab, Brangvillighed eller Euarfittighed fremfører. Man sætter derfor sjeldent noget igjennem her, hvortil Heres Samtykke udfordres, ved at samle den Alle, men blot ved ussonnelig at fremsætte Sagen for enhver især, og dog maa man ikke sjeldent lade sig ude med det elendige Svar: Jeg vil, naar alle de Andre ville.

En ikke kristelig Fatalisme, isølge hvilken Alt, fornemmelig Liv og Død, er umndgaaeligt bestemt og som i Særdeleshed var hinderlig for Anvendelsen af Lægemidler til Sundhedens Gjenertoholdelse, har tilforn været meget herskende her paa Den, men svinder, ligesom andre ikke saa usædvanligt som fordm, uagtet Troen paa Kvaksalvere, kloge Mænd og Koner endnu ikke ganske har tabt sig. Skjøndt mange af Dvertroens Levinger findes her endnu, fremføres dog for det meeste deres Yttringer med en vis Undseelse og Tvivl, og man er i Almindelighed mere tilbøielig til at forfaste end antage de Gamles urimelige Forklaringer over det, hvis Aarsag ikke strax er indlysende for den udyrkede Forstand. En Hans Hauge vil neppe gjøre megen Lykke her paa Landet, hvor man næsten ikke finder Spor af Religionshværmerie, uden hos aldeles forrykte Personer. Af Hyllere eller vanartede Pietister gives her ikke mange. Derimod byndte for en Deel Aar siden en Alt Friestankerier at udbrede sig her, saa at der endog blandt Almuen gaves stærke Aander, der spottede med Religionen og gjorde sig lystige over Fædrenes Troe og Bibelen selv. Denne Ugudeligheds Aand synes vel nu ganske at være fordreden; i det

*) Den, som nemlig nægter sit Bisfald, sætter Lømselingeren paa Bøddet, og alle de, der ere enige med ham, følge hans Exempel.

mindste tie dens Vttringer; men Følgerne vidne endnu om, at den engang har været. Verdsligt Sind, overbøven Omforg for det Timlige og deraf følgende Mangel paa Omforg for Sjælens vigtigere Anliggender, den offentlige Gudstjenestes Forjættelse og Haansandtagets Tilstedeværelse, endog om Høitids Aften, ere sørgelige Levninger fra hin Letindighedens og Irreligiøsitetens Tid, ligesom vel og den megen ublue Bånden og Sværmen, som daglig høres her, i den har fundet Næring og Underholdning.

Over Sundheds-Tilstanden her paa Den har man i Usmindelighed ikke Aarsag at beklage sig. Koldfeberen herskede meget og vedholdende i Aarene 1812, 13 og 14, men synes ellers ikke mere hjemme her end andensteds i Danmark. Luften er mildere her formeddelt Havets Nærhed end i Midten af de større Æer, og saalænge Søen ikke er tilagt med Is saaar Thermometret her bestandig et Par Grader høiere end i Odense; derimod synes Havets Nærhed ikke at formindste Varmegraden om Sommeren, uden for saavidt den giver Anledning til Luftens friere Træk, der ved Strandbredden medfører Kjølighed især om Aftenen. Juddyggerne, som ere af Middelsfærelse, blive temmelig gamle, og skjøndt de just ikke udmærke sig ved Skjønhed, antager man dem ofte for langt yngre end de ere. En Alder af 70 til 80 Aar er her just ikke sjelden. Antallet paa dødfødte Børn er temmeligt stort, omtrent hvert 14de, maaffee fordi Korne under Frugtommeligheden skaae sig saa lidet; besværlige Fødseler ere derimod saa og Barselløners Død sjelden. Foruden Vroek, hvoraf mange Mandfolk lide, maa jeg endnu nævne tvende farlige Sygdomme, som ikke sjeldent overfalde unge Menneker af begge Kjøen, nemlig Slag og Galenflaab. Vel har man undertiden beskyldt den mandlige Ungdom for, at de udsald den fik af summe, vare forsilte og eftergjorte, for ved Tingsvidnes Erholdelse derpaa, at ungsaae Kongens Tjeneste, mueligt og at dette entelt Gang kan have været Tilfælde; men da disse Sygdomme ikke just rette sig efter Sæsonerne, stundom ere aldeles ulæggelige og desforuden ogsaa angribe Qvindeskønnet, saa maae de have Aarsager grundede i Egne, Klimatets eller Levemaadens Beskaffenhed, hvilke jeg ikke formaar at angive. Udset i Hovedet paa Børn, der forstum gik langt mere indhyllede end nu, skal have været meget almindelig, nu er den meget sjelden; Snaat derimod findes oftere, især iblandt de meget fattige Familier.

Almuesproget paa Thorseng er den sønderhøyske Dialect, dog deels endnu meget blødere og mindre articuleret, deels blandet med Drd af de nærliggende Erøers Mundart. Adskillige Drd og Talemaader have Thorsengerne uden Tvivl erholdt fra disse deres høylige, høst germaniserede Naboer. Saadanne Drd ere: Selle, Fenster, Varmde, Kof, Anvor, vens, gevant; forsulet o: Kjøb, Blindue, Varme, Hane, Forvaring, naar, Øvet, forraadnet, fremdeles efter Voesant o: forholdsviid og han tør aldrig høre sig derom o: han behøver aldrig at it. ligesom de og efter dem forandre Vocalerne til dobbeltlydende, f. Ex. feie, Stæie, Kjø, Foul, Kouee o: fige, Stige, Kug, Fugl, Luge, o. s. v. Derimod forandre de og undertiden en dobbeltlydende til en Vocal f. Ex. reese o: reise fig. At sætte den ene Vocal for den anden er her meget al-

mindstigt, saaledes: Aftenborre, Høl, Hjartet, molke, Hyl, freste, Krykke, Di, byne, for Eidenborre, Hul, Hjertet, malke, Hjul, sriite, Krukke, Uld, bønne, o. m. fl. Paa r stures her meget, f. Ex. Værrer o: Værer, han har sturret sig o: han har skaaret sig. L udtales ofte næsten som l, f. Ex. en Riv, lyst Mælk o: en Lyv, tyf Mælk og flere; adskillige andre Konsonanter bortkastes aldeles som d i hvide, vide, bide, veed; g i Dugen, Bugen, der udtales Doin, Voin. Endebogstavet d saavel som b mellem 2 Stavelsler forandres i Udtalen, naar det ikke ganske udelades, til l eller j, f. Ex. rød til røi, ledde til leje, vædde til væje, og saa g forandres til i som taje o: tage.

Den bestemte Artikel, en, i Enden af Ordet forandres her meget ofte til en Lyd, der fører imellem i og ing f. Ex. Generali, Præsti, Deini, Unni, Voini, Divilin, Skavin o: Generalen, Præsten, Degnen, Ulden, Vognen, Bibelen, Skaden; ligeledes forandres den adjectiviske Endelse lig og ligt til en Lyd imellem e og i, saasom: moule, hørte, toule o: mueligt, hørstelig, taabeligt o. s. v.

Overalt efter Almuen her meget Forkortninger, udelader hele Stavelsler eller glider saa let hen over dem, at de aldeles ikke høres, articulerer meget slet, taler ofte i et væk, uden Pause og uden Tensefaid, især Qvindekønnet, og er desaaarsag for den Uvante meget vanskelig at forstaae.

Exempler paa Forkortninger ere følgende :

Middeni el. Middeli	Middagen
Lørdeni	Løverbagen
Bosfi	Busfelen
bryt	brygger
stjaalen	stjaaler
Læsse	Læssefod
Senner	Skjænder
harte	hartad
alleen	alligevel
Hynet	Hjørnet
Navi	Nadvere
Trøbe	Trøbeboer
meent	rhugent
et Diebstilt	et eneste Diebstilt
imanele	i Morgen aarle
Esfred eller Espred	Ends Fred
dølleme eller }	en Eedsformel, der vel betyder saa meget som
dønneme }	D. komme efter mig

And	Anders
Faru	Førgen
Ka	Karen
Ma	Maren
Soffe	Sofie

Antallet paa de Egnenaavne, saavel Mandz- som Qvindpersoners, er meget indskrænket. Som en Følge heraf føre Mange et og samme Navn, og det vilde ikke være vanskeligt, at finde nogle Dufin Hans Hansener, Rasmus Rasmussen og Karen Laurz Døttre her paa Den. Her findes endog Exempel paa at zbe levende Brødre af en og samme Fader, begge bære det samme Navn. Denne Navnelighed er vel Marsag i de mange Tilnavne, som gives her, hvoraf nogle ere heelt udsærlige. De fleste Tilnavne give Gaardene og Husene, som tidsvis endnu bevarer efter meget gamle Eiere eller Fæstere, i det hoer nye Fæstere tillægges det Navn, hans Formand har havt. Saaledes findes her Fæstere med Tilnavn: Drost, Dommer, Kimer, Rodemand, Foged, Dttefen (Erich Dttefen Rosenkrands) Yelle (Valle Rosenkrands) Pjil (Pjilslot) Gammelgaard, Troensegaard, Bylos, Stougaard, Skindballe, Nørreballe, Hollænder, Lollit, Langelænder, ligesom og Smed, Stræber, Skomager, Slagter, Væver, saavel som Lund, Jæger, Siar, Krog, Vogn, Skov o. fl., og finder jeg i en Fordebog, udsiedt af Kammerkollegiet den 2 Mars 1678, at Bønderne paa den Tid førte samme Tilnavn som nu.

Uf provincielle Ord og Talemaader her i Egnen, hvoraf dog vel og en Deel bruges i andre Egne, anføres her følgende :

Ma	paa
Navende	en Ager, hoorpaa man vender med Plougen
Afvendelig	affides, langt af Veien
Watte en	uden Forhøining
Beskeedning en	enhver Ting, som man ikke veed at benævne
Witde en	Dands
Breite o: bredligt	tydeligt, bruges om Udtalen
Broe	bryde, om Hø
Bommejord	løs sandblandet Løvejord
Deyefar, diefærdig	om Huder af Qvier, som have kalvet
Deye sig	bye sig, at nære sig, være i Røe for.
Dødsæt	Kjøfkenet, Kjelderen
Dul	taalsig, dørft
Døddet	fullet
Derere	tylkere, om Kreature
Eyle en	Dace, Slægt, bruges og om Mennesker

Jæti	Jillen
Jæis	fik, flint
Jlavin	laagen
Jlekefoer	Jlekefoer
Jlie	at gjøre, iftandsætte
Jostermoder	Gjortemoder
Jrabes eller franges	trives
Jremmerfet	Jorfuen
Jufse ved	komne til live igjen, om Mennesker, Dyr og Planter
Jreimbi	forbi
Jremtalende	frimodig, dristig til at tale
Gjaller	gjelder, haster, det gjaller ikke
Gjæftebud	Dryllup
Gofader	Evigerfater
Gomoder	den, fom holder Varner ved Daaben
Grenfoer	Grensvær
Gjene	møde for
Guds Laan	Dverfledighed -
Hambøiten	Hafen under Knæleddet
Hammelshorn et	en Svingel
Hovroe, hovrolig	Morskab, Lidfkort, morjom, fuaftom, un- derholdende
Heeme *)	hjemme
Heemfærd	trede Bryllupsdag
Hifer	hif
Hjofnor	Hjulspor
Høfte	mege
Hørs og hi eller hei	Mougnmandens Kommando til Heftere o: Høire og venftre
Heele et	Læderrem, Strimmel af en Hud
Haufe	hufte
Haufe en	Hufommelle
Haufte	fom har let ved at hufte

*) For at udrafte dette og flere Ord, hvortil e; o og s forekomme, oftev den her brugelige Dialect, maatte man kunne gaafe nye Vocabler.

Njeb	i Aften
Njerbaand	Medisterpøse
Njere sig	komme sig
Njev	bedrøvet, bekymret
Nkuntevulle	Efterost, Flaust
Nkøve en	Klase, om Nøder
Nneitebøse	en lille Dreng it., en stor søer Karl, it. en Stubbert
Re dè	en Forsikringsformel
Rèi, leeb	høfselig, slem
Rèi	Lav
Reining it. Renning	Lavning i Strandbredden
Rempe	maadselig
Retfærdig	let paa sig. Spanerne vare et letfærdigt Folk
Reier, leger	om Vandet, naar det tager
Rube, Loube, Lobbe	overkomme, staae ved, it. tilfornne
Roufe	Løbsk
Ryène	Lyne
Raane, Raaning, Rodning en	Krat
Raanen	Raen, Fælleben, Engen
Roni, forment: Ranedi	Raanen
Rou et	Røbel
Røbsk	avrig, stude
Røsm en	Regnstye
Ruffet	støvegner
Røie	mange, meget
Rundtamt	veismagende, behageligt for Kreature
Raibi o: mægtig	god, temmelig god, meget
Rynset it. mynset	suurt, om M
Rørsk	halv raadent, træsket
Rusffer	Omstændigheder, Hindringer
Rachvære sig	ernære sig, være om sig
Naturligt	forunderligt, usædvanligt, unaturligt
Reller	Rillier, f. Ex. Paafønelier
Role	branten
Røier, nøder? intr.	fattede f. Ex. han nøier intet
nøier, trans.	tillfredsstiller, f. Ex. jeg kan ikke nøie ham
Rppel	Overdelen af en Sørt
Rrtz	Spad Kreaturene levne

Dænsaa	ogfaa
Dee, f. Ex. en Ettehan	Umage, tt. overkomplet, om Duet
Paase paa	stjætte om
Poffepas	Vaccinationsattest
Potaffier en	en Sopfen Wiød blandet med Brændevin
Ratte sig	komne sig
Ree en	Rad, Række
Respit	Dpfattelse
Roser	Blomster
Sallier, Saglinger	Revninger
Saa de	en Forsikringsformel
Sfave	stjætte
Stænge sammen	pløie sammen til Nyggen
Stænge sønder	det modfatte
Slyde et, Slue et	Stænge til at sætte Høe paa
Sisy	slap, mild, en sløi Winter
Skreyer, skriger	græder
Smidt et	Rast, en Gang, i eet Smit
Smærre	smaat, tyndt
Sno et	Redskab til at dreie om med f. Ex. paa en Slibesteen
Spiet	uredt
Spil et	Diebret
Sele	svale
Stoppel en	Prop
Stribetsi	Hoerfen, Hoergarn
Studere	disputere, stjænde
Smække, en maidi Sm.	et ført Fruentimmer
Sule en	kloftet Green
Svelte	fulte.
Svooger	Svigerføn
Stydsel en	et Redskab, hvormed man sætter Brøbene i Løuen
Sknargilde	Hofgilde
Spjerd	Jord fuld af Rildevæd
Teer	teyner til at blomstre, om Frugttrær
Teeknop	Blomsterknop, Frugtknop
Tempel en	Dyng
Tertele	smaatværende
Teyle	opdrage

Krillered	Kulletøiet under en Ploug
Løve et	Lraad, Spor i Sne
Lrop en	Prop
Lydff	fremmet, nyt
Lydffe Plouge	Plouge uden Hjul
— — Grøfter	Bedakte Wandgrøfter
— — Ibcter	Rasmusens A b o
— — Fortlaringer	Balles Lærebog
Han taler saa tydff	saa uforstaaeligt
Lveene	tæres, lide under
Uhyggelig	ufornelig, udannet
Usmøttelig	graadig, slugvoren
Ustyrtelig	overmaade, overordentlig
Utouen	skarnagtig
Usoiff	soinff, uordentlig
Went, ligge paa Went	Expectance
Wærnde	Warne
Wede: eller Weenavn	Wgenavn
weel eller wile	god, peen, net
Wodtræer	Wygningstræer
Wrinff Hest	Hengst
Wønni	Windve
Wutte	wogte
Waire	Wheld, Nød
Ware i Waire	wære i Flugten
Wngli en	halvvoeren Griis.

B i l a g.

Kong Kristian den femtes Skjøde til Niels Juell paa Hans Majestæts Anpart i Waldemars Slots Hovedgaardis Tært tilligemed en Deel Bøndergøds samt jus patronacus til Landet Kirke paa Thorseng.

Wi Christian Dend Fembte, aff Guds Raade, Konge til Danmark och Norge, ic. Gjøre alle Witterligt, at wi allernaadigt for Møgen Troe och Willig Tjeneste som os Elskelig Herr Niels Juell til Søhvegaard Ridder Vores General Admiral leutenant og Admiralitets Raad, wdi denne Teyde tilb os allerunderdanigt beviist haffet, Saa och for hans Allerunderdanigste Præentions affstaelse udi hves hannem udi de Erobrede Suendsche Orlogs Schibe haffuer Kundet tilkomme samt Anden hans Underdanigste Forstreckninger Allernaadigt wdi fuld Betaling haffuer Skiodet och gifuet Saa som wi och nu hermed allernaadigt Schjoder och affhender fra os och Vores Kongelige Arff Succesorer udi Regjeringen och til bemelte Os Elskelige herr Niels Juell sompt Fru og deres Arffuinger Effterkreffne Vores Forbegøds liggendis wdi Vores Provintz Fyn, Laasng Land Bregninge Sogn Vores Anpart wdi Waldemar Slots hofstuetgaard som er halftredindstiuuffge och femb Tønder Hart Korn. Deßligeste Epterschreffne Gaarde og Gøds; Nu følger en Forregnelse over alle de Gaarde, Huse og Møller i Landets Sde Kirkesøgne, som den Gang ved Skiodet bleve overdragne til General-Admiral-Lieutenant Niels Juell, samt over alt hvad enhver Gaardbeoer hadde aarlig at svare i Korn, Kreature, Teg, Carn, Smør og Penge ic., ligeledes over de af Landets Skove, som bleve ham

affhænde, hvis Værdie beregnes efter Antallet af Soiin, som i dem kan finde Røring paa Oiben. Af denne Fortegnelse sees at kun omtrent $\frac{1}{3}$ af hele Thorseng blev ved dette Stjæbe overladt den Juellse Familie).

Huilchen forberedte Vores Anpart ombi Waldemar Slots Hoffuetaarbs Lade- gaards Jorder och Enemercher, Molle, Siouff, Agger, Eng och Gværgang Jord och Eiendoms Frieheb och Rettigheb. Døfligste forb. Vønder: Gaarder Møller, Schouffe Huse og Gøds med ald deres Eiendoms Landgilde Gjesterie, Stedsmahl, Sagesald, Wgt, Arbeid, sampt store och smaa Jagt saavit bes fellede sig strecher och Ald An- den Herlighed og Rettigheb, wisse och wuisse Indkomst Rente och Rette tilliggelse, Være sig af Ager Eng schonff March, Krat, Hebe, Kiære och Moser Fischewand, Melledamb och Dambsbøind, Fagang torffuegraff, Liunglet wødt och tørdt Inden Marchschiel och wden foere, Aldels Intet wøndertagendis I nogen Maader, som for- schreffuuet staaer som der nu tilliger och aff Alders tiid: tilliget haffuer, och ber dertil at ligge med rette forbem. hrr Niels Juell hans Frue och deres Arffvinger schal och maae følge, Annamme, haffue, Niude, bruge opbeholde och sig saa Nødtig gjøre; som de best vil, ved och kand til wøindelig Arff og Eiendomb, at tiltrede och ubi Possession at Annamme saa snart Gud allermægtigste Naadeligen forlener Fred;

Alligemaade haffuer wi och allernaadigst, saasom wi och herwed Allernaadigst Schieder och affhender fra oss och Vores Kongelige Arff Succesforer ubi Regjeringen Och tilbem. Herr Niels Juell Hans Frue och deres Arffvinger Ius Patronatus til Landet Kirke paa form. Laasing land, som de och deres Arffvinger schal haffue Niude och beholde med ligesaadan friehed som wi och fremfarne Konger ubi Danmark och Norge det Nyt och hafft haffuer, saaledes at de maae lade annamme och oppeberge Kirchens Anpart Tiende, Item haffue Herligheden offuer Preste Gaarde och Deigne Bølløt, saawelsom Ald Anden Kirchens tilliggende Herlighed och aarlige Indkomst, som af Alders Tidder tilliget haffuer, och ber dertil at ligge med rette, Intet under- tagendis i nogen Maade, och hself at Kalde Prest og Deign til forbem. Kirke; dog schal Presten som af haunem eller hans Arffvinger vorder Kalbet, tage Væris Allernaadigste Confirmation ubi Vores Cancellie, Alligemaade hues Studii Schatt, Ca- tedrationem eller andre Contributioner som saadanne aff oss afhjendte Kircher kand til- komme. at wdgifue schal herrestter som tilforn Erlægges och betahles, och schal de Jøh

vare bemechtiget Presten Eller Deiguen aff nogen beres Indkomst udi nogen Maade det Ringeste eller noget at afforte, Mens de det at Nyde. Efter ordinantzen I alle Maader; saa och Kirchen wdaff sin Tiende och aarlige Indkomst forstuarligen ved magt och liige at holde, saafom de ville ansvare, och saafrembt de saame Ius icke vil haaffue forbrut; Och Kiendes wi och vores Kongelige Arff Successorer ubi Regierlingen Aldeles Ingen ydermere lod, Dehl, Ret eller Rettighed at haaffue til eller udi forbm. Vores Anpart udi Waldemar Slods Ladegaards Marcher och Jorden, Item Ius patronatus til landet Kirche och dessen Tiende och Indkomst sampt herunder specificerede Vonder-Gaarder, Møller, Schoeffue, Huuse och Gods med dessen Herlighed och Rettighed, som forskreffuet staaer, Mens Allernaadigst beplichter os, at frie fresse hjemble och fuldkomneligen tilstaae form. hr. Niels Juell, hans Frue och beres Arffvinger for hver mands tiltaale, som derpaa kunde taale med. Dette I nogen Maade; dog och vores Kongelig Arff Successorer udi Regieringen Souveranitet Konglige Regalier och Hønheder aff forbm. Gods, saafom Told, Accise af hves Contributioner Proquota ordinaire eller extra ordinaire affuer det hele Rige Et eller worder paapuden, wforkrenchet och os aldeles forbeholden; Forbindendes alle och Enhver her I mod efterson for schreffuet staaer, at hindre eller udi nogen Maade forfang at gjore, Under Vor Hyldest og Maade. Giffuet paa Vor Kongelige Residentz udi Kjøbenhavn dend 14 Martij 1678.

Christian. Under Wort Signet

Fortegnelse
over Bregninge Sogns Hartorn. Tab. I.

Hartornets Fordeeling.	Fri Hovedgaardstort.						Kontribuabelt Hartorn.						
	Ager og Eng.			Stov og Møllefyld.			Ager og Eng.			Stov og Møllefyld.			
	Tdr.	Stp.	Fdl. Alb.	T.	S.	F. M.	T.	S.	F. M.	T.	S.	F. M.	
Waldemars Slot og Lhaersminde	24	4	—	1	19	2	2	—	—	—	—	—	—
Høle og udparcellerede Gaardslodder:													
Bregninge			5										
Høbye			10										
Vindby			5										
Bjernermark			8										
Knudsølle			7										
En Gaards Grund paa Vindby-Mark, som bruges af 10 Huusem.			1										
34 Gaardslodder.													
a 5 Tdr. 7 Stp. 2 Fdl. 1/2 Alb. Ager og Eng og hver 2 Stp. 1 1/2 Alb. Stovfyld . . .							202	2		1		8	7 3 2
Huuslodder:													
Bregninge			5										
Møllens trende Lødder			2										
Høbye Huus			3										
Vindby			6										
Drene			5										
Bjernermark			13										
Udsprede Huus			3										
Knudsølle			4										
3 Bregninge Bredehov			1										
Huuslodder 45 a 3 Stp.							16	7					
Drethornden:													
Bullehave Mølle			—										
3 og omkring Slotets Køffer og Huus a 1/2 Stp.			—					1	7	2	2	1	—
Pederskov Mølle			1	1				1	5	2	—	—	—
Evensrup			1	—				1	2	—	—	—	—
Skjellerup			2	—				1	—	—	—	—	—
Fabriken			—	3				—	—	—	—	—	—
Møde og Bentepest-Mølle hver 2 Fdl.			1	—				—	—	—	—	—	—
Troense Byr med henvend 100 smaa Lod.			2	2				9	6				
Eftov:													
Hovse og Bregninge Bredehov			—	—				—	—	—	4	3	3 1/2
Pæstegaardens Hartorn Ager og Eng og Stovfyld			—	—				6	1	1	5	1	1
	27	5	3	1	19	2	2	237	6	1	14	7	2 1/2

F o r t e g n e l s e

over Landet Sogns Hartform. Tab. II.

Hartformets Fordeling	Frit Hartform.				Kontribuabelt Hartform.							
	Ager og Eng.				Ager og Eng.				Stovhyld.			
	Lb.	St.	Ft.	Alb.	Lb.	St.	Ft.	Alb.	Lb.	St.	Ft.	Alb.
Hefe Gaardslodder												
Lundbøye . . . 15												
Mæelbøye . . . 5												
Strammelse . . 12												
Bornæs 9												
56 a 5 L. 4 St. 2 F. 2 $\frac{1}{2}$ Alb.				201	1	5	1 $\frac{1}{2}$					
Udparcellerede Gaardslodder												
Lundbøye 4 huer med en Hovedparcel og en Afbygger												
1 med en større og 5 mindre Parceller												
5 a 5 L. 4 St. 2 F. 2 $\frac{1}{2}$ Alb.				27	7	2	1 $\frac{1}{2}$					
Strammelse 10 Gaardslodder fordeelte imellem 31 Parcellister fra 5 St. til 8 L.				55	7		2 $\frac{1}{2}$					
Bornæs 1 med en Hovedparcel og tolvde Afbyggere				5	4	2	2 $\frac{1}{2}$					
Huuslodder:												
Lundbøye 19												
Mærskov 5												
Mæelbøye 2												
Strammelse 12												
Bornæs 13												
51 a 3 Stp.				9	1	5						
Strammelse 2 a 2 Stp. 2 Fdt.												
Et Huus i Bornæs Stov med 5 Ld. Land												
2 dito i Mærskov med 5 til 5 Ld. Land.												
2de i Lundbøye 2 med omkr. 2 L. Land												
58 Huuse med Jord												
S to v e:												
Mærskov og Bornæs Stov									8		2	1 $\frac{1}{2}$
Præstegaardens Hartform	5		3	2	510	5	1	1	8		2	1 $\frac{1}{2}$
	5		3	2	510	5	1	1	8	5	5	2 $\frac{1}{2}$

F o r t e g n e l s e

over Bjerrebye Sogns Hartorn. Tab. III.

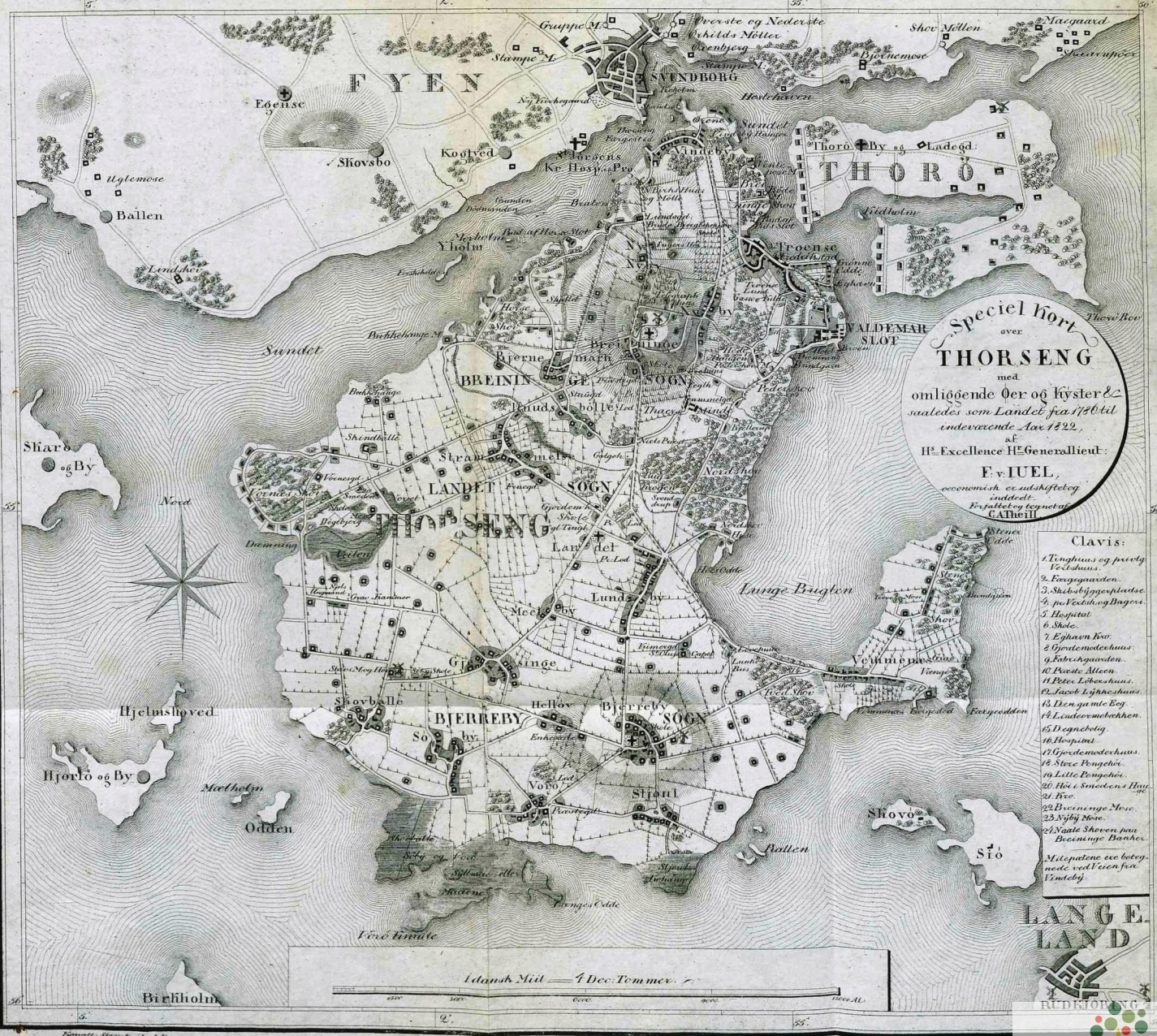
Hartornets Fordeeling.	Frit Hartorn.				Kontribuablet Hartorn.							
	Ager og Eng.				Ager og Eng.				Stovfald.			
	Ldr.	Stp.	Fol.	Alb.	Ldr.	Stp.	Fol.	Alb.	Ldr.	Stp.	Fol.	Alb.
Hele Gaardslodder:												
Bjerrebye	17											
Gjefinge	19											
Sæbye	10											
Helluf	4											
Eriovl	10											
Voerre	9											
Stovballe	7											
76 a 5 Ld. 5 St. 1 Fd. 49 Alb												
Mindre Gaarde:												
Wemmenæs 14 a 1 Ld. 3 Stp.	19	2										
2 a 1	2	2										
1 a 2	2	6										
Wemmenæs Høvgaard	2	2			2	6		2				
Udparcellerede Gaarde:												
Bjerrebye i med i større og 3 mindre Parceller.					5	5	1	15				
Sæbye i 2 de lige Rode Parceller.					5	5	1	15				
Huslodder:												
Bjerrebye	16	5										
Gjefinge	12	5										
—	1	1										
—	1	2										
Sæbye	10	5										
—	1	1										
—	1	1										
—	1	1										
Helluf	2	5										
Eriovl	4	5										
Voerre	6	5										
Stovballe	8	5										
66 Huslodder.												
Møller:												
Bjerrebye og Stov Møller hver 1 Ld.					2							
Debsvunden:												
15 Huse i Wemmenæs a 1 Stp.	1	7										
2 Huse i Wemmenæs a 2 Stp.		4										
Risse Stov						5						
Kirkejerd for Brød og Vin					1	7	2					
Stovfald								9	5	5	1	
Præstegaardens Hartorn *)	28	7			471	5		1	9	5	3	1
	7		1	1								
	35	7	1	1	471	5		1	9	5	5	1

*) Om dette Hartorns Stovfald nævnt Eriovl af nærværende Bruger, da i det Kongelige Rentekammeres Forbøeg kun anførtes: 6 Ldr. 1 Stp. 1 Fd. for Præstegaarden og 7 Stp. for Sognebrøgen, hvilket tilsammen udgjør det her anførte Hartorn, hvoraf Stoven afseer Høvet og Høder.

Summarist Fortegnelse

over hele Lhorsengs Hartkorn. Tab. IV.

Hartkornets Fordeeling.	Fri Hovedgaardstaxt.								Kontribuabelt Hartkorn.								Konge og Riketsiende.			
	Ager og Eng.				Stov- og Mølleflid.				Ager og Eng.				Stov og Mølleflid.							
	Ldr.	Stp.	Fdt.	Alb.	Ldr.	Stp.	Fdt.	Alb.	Ldr.	Stp.	Fdt.	Alb.	Ldr.	Stp.	Fdt.	Alb.	Ldr.	Stp.	Fdt.	Alb.
Bregninge Sogns Hartkorn	27	5	2	1	19	2	2	2	231	5	3	—	14	3	3	1	47	—	—	—
Landet Sogns Hartkorn .	—	—	—	—	—	—	—	—	310	3	1	1	8	—	2	1	52	4	—	—
Bjerrebys Sogns Hartkorn	28	7	—	—	—	—	—	—	471	3	—	1	9	5	3	1	84	—	—	—
	56	4	2	1	19	2	2	2	1013	4	—	2	32	2	1	1	183	4	—	—
Hertig Præstegaardenes Hartkorn.																				
3 Bregninge	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	1	1	—	3	1	1	—	—	—	—
3 Landet	5	—	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	5	1	1	—	—	—	—	
3 Bjerrebys	7	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Total Sum af Hartkornet	63	5	3	1	19	2	2	2	1019	4	2	—	35	3	—	—	183	4	—	—

Speciel kort
 over
THORSØNG
 med
 omliggende Øer og Kyster &
 saaledes som Landet fra 1780 til
 endeværende Aar 1822,
 H^o Excellence H^o Generaliit:
F. V. IUEL,
 økonomisk og udskiftelig
 indseer.
 Forfættet og tegnet af
GADDE II

- Clavis:**
1. Kirkehus og præsteb. 16. Hus.
 2. Kærgaarden.
 3. Skibbyggeri.
 4. p. Væst. og Dugport.
 5. Hospital.
 6. Skole.
 7. Eghavn.
 8. Gørde mædehus.
 9. Fabrikgaarden.
 10. Præst. Allen.
 11. Peter Løvs-huus.
 12. Facet Løvs-huus.
 13. Len-gaarde Bog.
 14. Landmandshønen.
 15. D. og K. bot.
 16. Hospital.
 17. Gørde mædehus.
 18. Store Kongehøi.
 19. Lille Kongehøi.
 20. Høi i Smørens Havn.
 21. Biv.
 22. Bævnings- og Møse.
 23. Nyby Møse.
 24. Naale Skoven paa Bævnings- og Bævn.
- Mit oplysning er betegnede ved Uien fra Vindby.

LANGE LAND

RINDRING

